

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Fakultet for
Institutt for Naturforvaltning

Masteroppgave 2014
30 stp

Bærekraftig reiseliv

En evaluering av pilotprosjektet Bærekraftig
reisemål

Atle Sogn

Forord

Denne masteroppgaven er et resultat av et engasjement for bærekraftig utvikling. Et engasjement som har resultert i en for så vidt omfangsrik oppgave. Med oppgaven følger et ønske om at de som er engasjert i spørsmål knyttet til temaet, fortsetter sitt engasjement og forsøker å omsette dette til handling. Denne oppgavens begrensninger seg til å diskutere oppfatninger og tiltak knyttet til temaet, og er i den forstand et begrenset bidrag. Oppgaven kan forhåpentligvis allikevel bidra til å poengtere behovet for presisjon i mengden av løst definerte målsetninger og tiltak.

Jeg vil rette en stor takk til Førsteamanuensis II Jan Vidar Haukeland ved Norges miljø- og biovitenskaplige universitet for innspill, engasjerende diskusjoner og veiledning i rollen som Hovedveileder. Jeg vil også takke Professor II Øystein Aas for bidraget som bi-veileder. En stor takk går også til tidligere Prosjektleder i Trysil, Anne Dorte Carlsson for hennes engasjement og avgjørende bistand i arbeidet med denne oppgaven. Jeg vil også takke min svoger Kjartan Røisland for innspill og korrekturlesing.

Denne oppgaven baserer seg i stor grad på dokumenter fra Destinasjon Trysil. Uten deres godkjenning av innsyn i dette materialet, ville oppgaven ikke kunne bli realisert. Jeg vil derfor rette en stor takk til Destinasjon Trysil og Leder Gudrun S. Lohne for at materialet ble gjort tilgjengelig for denne oppgaven

Oslo, 14.12.2014

Atle Sogn

Sammendrag

Bærekraftig utvikling er et begrep som er gjenstand for mye diskusjon når det gjelder tilnærming, hva det er ment å omfatte, og hvilke tiltak som er nødvendig. Det samme gjelder for begrepet *bærekraftig reiseliv*, som er oppfattet som tett knyttet til *bærekraftig utvikling*. Denne oppgaven fortar en evaluering av pilotprosjektet Bærekraftig reisemål, som inngår i prosjektet Bærekraftig reisereiseliv 2015. Evalueringen handler på den ene siden om å identifisere hvilken forståelse av begrepene *bærekraftig utvikling* og *bærekraftig reiseliv* pilotprosjektet representerer, og på den andre siden vurdere pilotprosjektets bidrag til en bærekraftig utvikling. Dette gjøres gjennom en analyse av operasjonaliseringen av begrepene gjennom de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv, standarden for et bærekraftig reisemål og Trysils besvarelse av denne. Resultatene viser på den ene siden at tilnærmingen til begrepene er uttydelig, og at det er svake sammenhenger i operasjonaliseringen. Disse funnene er knyttet sammen ved at operasjonaliseringen mangler et tydelig og presis målsetning som klargjør hva som skal operasjonaliseres, men funnene viser også at det er et potensial for forbedring av standarden på tross av dette.

Pilotprosjektet innebærer en sertifiseringsordning, som har ført til at Trysil er tildelt merket Bærekraftig reisemål, som bygger på et reisemåls besvarelse av standarden. Standarden er å anse som en operasjonalisering av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv. Trysils besvarelse tilfredsstiller kun halvparten av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv. Dette kan tyde på at merkeordningen bidrar til at sertifiserte reisemål fremstår som noe de ikke er. Denne oppgaven viser at pilotprosjektets bidrag til en bærekraftig utvikling er begrenset, og at bærekraftig reiseliv slik det er operasjonalisert gjennom pilotprosjektet begrenser seg til å innebære en bærekraftig reiselivsnæring som tar hensyn til sitt eget ressursgrunnlag. Dersom standarden oppfattes som et forvaltningsverktøy, kan den imidlertid ha et potensial som et nyttig instrument for å bidra til et mer miljøvennlig reiselivs. Det er imidlertid slik at det meste tyder på at økonomisk vekst fremdeles vil gå på bekostning av naturgrunnlaget. En slik utvikling vil føre til at reiselivets negative påvirkninger også i fremtiden vil øke, og at bidrag til et mer miljøvennlig reiseliv begrenser seg til å handle om at disse negative påvirkningene ikke blir får så store konsekvenser enn ellers ville innebære.

Nøkkelord: Bærekraftig utvikling, bærekraftig reiseliv, ti prinsipper for et bærekraftig reiseliv, standarden for et bærekraftig reisemål, evaluering, operasjonalisering, begrepsvaliditet

Abstract

The term *Sustainable development* has been subject to heavy discussions in terms of approach, perceptions of what the term contains, and what kind of measures that is required. The same applies to the related term sustainable tourism. This paper conducts an evaluation of the pilot-project Sustainable destinations, which is a part of the project Sustainable tourism 2015. The evaluation is on the one side aimed at identifying the perception of the terms *sustainable development* and *sustainable tourism* that the pilot-project represent, and on the other evaluate the pilot-projects contribution to a sustainable development. This is conducted through an analysis of the operationalization of the terms through the *ten principles of sustainable tourism, the standard of sustainable destinations* and the *answers to this standard given by Trysil*. The paper findings reveal that the approach towards both terms is indistinct, and that there is a weak coherence through the operationalization. These findings are connected through the lack of a distinct and precise objective that is able to clarify what the target of this operationalization is. However, the findings in this paper points to the potential of improving the standard despite of this shortcoming.

The pilot-project includes a certification of sustainable destinations, which Trysil has been awarded. This award is a result of the evaluation of the destinations answers to the standard of sustainable destinations. The standard is to be considered as an operationalization of the ten principles of sustainable tourism. The findings in this paper imply that the awarded destinations appear to be something that is not in coherence with what they actually are. This paper shows that the pilot-projects contributions to a sustainable development are limited, and that sustainable tourism in the way that it is operationalized through the pilot-project, is limited to a perception of sustainable tourism as an tourism enterprise that takes into account its negative impacts on its own resources. If the standard is perceived as a tool for management, it might have a potential as an instrument for a more environment-friendly tourism. However, there are indications that imply that economic growth will prevail on the expense of the environment. Such development will imply further negative impacts caused by tourism, and ultimately that the contributions to a more

environment-friendly tourism is limited to prevent these impacts to be less substantial than they otherwise would be.

Keywords: Sustainable development, sustainable tourism, ten principles of sustainable tourism, the standard of sustainable destination, evaluation, operationalization, construct validity

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	8
 Kapittel 1 Bærekraftig utvikling.....	10
1.1 De globale utfordringene.....	10
1.2 Begrepet bærekraftig utvikling og dets kjerneelementer.....	12
1.3 Fra en 2 dimensjonal til en 3 dimensjonal forståelse av Bærekraftig utvikling.....	16
 Kapittel 2 Bærekraftig reiseliv.....	21
2.1 Bærekraftig reiseliv eller reiseliv basert på prinsippet om en bærekraftig utvikling.....	21
2.2 Bærekraftig reiseliv i Norge.....	24
2.3 De ti prinsippene for et Bærekraftig reiseliv.....	26
2.4 Standarden for et Bærekraftig reisemål.....	27
 Kapittel 3 Begrepsforståelse og problemstilling.....	29
3.1 Bakgrunn for problemstilling – avgrensning av begrepsforståelsen.....	29
3.2 Hovedproblemstilling.....	31
 Kapittel 4 Trysil – et bærekraftig reisemål.....	32
4.1 Trysil – en vinterdestinasjon.....	32
4.2 Trysils reiselivsstrategi.....	33
4.2.1 Økologisk bærekraft.....	33
4.2.2 Sesongvariasjoner.....	35
 Kapittel 5 Metode.....	37
5.1 Oppgavens forskningsdesign.....	37
5.2 Begrepsvaliditet.....	40

5.3 Skjønnsaspektet.....	42
5.4 Vurderingen av Trysils dokumentasjon og besvarelse av standarden.....	45
5.5 Reliabilitet og metodiske valg.....	46
Kapittel 6 Analyse.....	48
6.1 Analyse av de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv.....	48
6.2 Analyse av standarden for et bærekraftig reisemål og Trysils besvarelse av denne.....	50
6.2.1 Prinsipp 1. Kulturell rikdom (C1).....	52
6.2.2 Prinsipp 2. Landskapets fysiske og visuelle integritet (C2).....	55
6.2.3 Prinsipp 3. Biologisk mangfold (C3).....	56
6.2.4 Prinsipp 4. Rent miljø og ressurseffektivitet (C4).....	60
6.2.5 Prinsipp 5 Lokal livskvalitet og sosiale verdier (D5).....	71
6.2.6 Prinsipp 6 Lokal kontroll og engasjement (D6).....	73
6.2.7 Prinsipp 7 Jobbkvalitet for reiselivsansatte (D7).....	75
6.2.8 Prinsipp 8. Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet (D8).....	78
6.2.9 Prinsipp 9 Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning (E9).....	82
6.2.10 Prinsipp 10. Økonomisk levedyktige og konkurranse- dyktige reiselivsbedrifter (E10).....	86
Kapittel 7 Resultater.....	89
7.1 Begrepsvaliditeten til Standarden for bærekraftig reiseliv.....	89
7.1.1 Hovedområde C – Bevaring av natur, kultur og miljø.....	92
7.1.2 Hovedområde D – Styrking av sosiale verdier.....	92
7.1.3 Hovedområde E – Økonomisk levedyktighet.....	93
7.2 Den samlede begrepsvaliditeten til standarden for bærekraftig reisemål.....	93
7.3 Resultater av analysen av Trysils besvarelse av standarden for et bærekraftig reisemål.....	96
Kapittel 8 Diskusjon.....	100

8.1 Hvilken forståelse av bærekraftig utvikling gjenspeiles i prosjektet bærekraftig reisemål?.....	100
8.2 I hvilken grad fyller de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv prinsippene for en Bærekraftig utvikling?.....	101
8.3 Dekker standarden for et bærekraftig reisemål de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv?.....	104
8.4 Hvilke fremskritt innen bærekraft er oppnådd i Trysil i løpet av prosjektet bærekraftig reiseliv?.....	106
8.5 Hvilken forståelse av bærekraftig reiseliv ligger til grunn for operasjonaliseringen i prosjektet bærekraftig reisemål?.....	109
Kapittel 9 Konklusjon.....	112
Noter.....	115
Referanser.....	115
Vedlegg.....	119

Innledning

Begrepet *bærekraftig utvikling* går igjen i mange sammenhenger og er gjenstand for debatt. Begrepet er i Brundtland-kommisjonens rapport ”Vår felles fremtid” fra 1987 beskrevet som: ”utvikling som møter dagens behov, uten å kompromittere fremtidige generasjoners mulighet til å møte deres” (WCED, 1987).

Siden den gang har begrepet fått vid aksept og det er skapt en konsensus om behovet for *bærekraftig utvikling* som grunnleggende for all menneskelig aktivitet. Det forekommer ofte i politisk debatt, akademisk diskurs, lover, internasjonale avtaler og konvensjoner og bedrifters og organisasjoners policy.

Det er imidlertid omstridt hva begrepet faktisk innebærer i praksis, og hva som bør prioriteres av beslutningstakere. Selv om det kan hevdes at vi ikke har nærmet oss en *bærekraftig utvikling* siden rapporten ble publisert, er det liten endring rundt den generelle oppfatningen av nødvendigheten av å innrette samfunnet i en bærekraftig retning.

En del av utfordringene knyttet til begrepet er dets forholdsvis enkle, men allikevel diffuse tilnærming. Begrepet omhandler svært komplekse sammenhenger. Diskusjonen i media tegner et bilde av at enkelte mener at det er behov for mer kunnskap, mens andre derimot mener at vi har nok kunnskap for å kunne foreta de riktige valgene og utforme effektive tiltak. Det er imidlertid mange interessegrupper som prioriterer ulikt. Dette har også ført til at begrepet har blitt forstått å være relativt. Når et begrep blir relativt blir det også gjenstand for svært mange ulike forståelser og innhold. Dette gjør at de riktige valgene, handlingene og prioriteringene er avhengig av folkelig oppslutning, som igjen er avhengig opinionens kunnskap og interesser. Det kan synes som det er et paradoks at det samtidig som det er forholdsvis bred enighet om at utfordringene skissert i rapporten ”Vår felles fremtid” er tett knyttet til et stadig større forbruk, at løsninger på utfordringene blant annet kommer i form av såkalte ”grønne” eller bærekraftige produkter. Eksempler på slike produkter finner vi innenfor reiselivsnæringen. Carlo Aall sier at reiselivet bidrar til økte utslipp samtidig som det påvirkes av konsekvensene gjennom klimaendringer, men kan også være en del av løsningen gjennom økt bevissthet blant de reisende omkring utfordringene (Aall og Vik, 2012). Hvorvidt såkalte ”grønne” eller bærekraftige produkter faktisk utgjør et paradoks, blir på den ene siden avhengig av hvilken tilnærming man har, og på den andre siden hvor ”grønt” eller bærekraftig produktet faktisk er.

Dersom opplevelser og erfaringer hos opinionen gjennom reiseliv, bidrar til økt oppslutning om behovet for bærekraftige løsninger og handlinger, vil reiselivet, som Aall og Vik (2012) sier være en del av løsningen. På den andre siden, kan ikke reiselivet fortsette i samme omfang dersom produktene ikke er reelt bærekraftige.

Hvorvidt disse produktene er bærekraftige er noe av det jeg ønsker å belyse i denne oppgaven, gjennom en analyse av prosjektet Bærekraftig reiseliv 2015.

Begrepet bærekraftig reiseliv har i seg de samme aspekter og elementer som *bærekraftig utvikling*. Den nasjonale reiselivsstrategien ”Verdifulle opplevelser” fra 2007, har tatt opp i seg dette begrepet, og prosjektet bærekraftig reiseliv 2015 har sprunget ut av denne. Ansvar for prosjektet er gitt til Innovasjon Norge, og merkeordningen Bærekraftig reisemål har blitt innført. Resultatet er de fire pilot-destinasjonene Røros, Lærdal, Vega og Trysil.

Oppgaven tar sikte på å vurdere i hvor stor grad reiselivsnæringen bidrar til å løse hovedutfordringene skissert i rapporten ”Vår felles fremtid” gjennom prosjektet bærekraftig reiseliv. Dette gjøres blant annet gjennom å bruke Trysil som case.

Før selve analysen vil jeg gjøre rede for noe av bakgrunnen og ulike tilnærminger til begrepene bærekraftig utvikling og bærekraftig reiseliv. Det er rapporten ”Vår felles fremtid” som danner bakteppet for denne gjennomgangen, men jeg vil forsøke å vise hvordan begrepet er blitt forstått og hvordan ulike tilnærminger har blitt utledet og utviklet seg fra opprinnelsen i ”Vår felles fremtid” ved å vise til relevant forskningslitteratur. Sentralt i forhold til *bærekraftig utvikling* står arbeidene til Karl G. Høyer og Carlo Aall, mens begrepet *bærekraftig reiseliv* sin noe uklare sammenheng med bærekraftig utvikling, belyses av blant annet Richard W. Butler, Richard Sharpley og Colin Hunter.

Kap 1. Bærekraftig Utvikling

1.1 De globale utfordringene

Verden har i løpet av de siste hundreårene siden den industrielle revolusjonen gått gjennom gjennomgripende forandringer, som innebærer betydelige globale utfordringer. I Brundtland-kommisjonens rapport fra 1987 sies det at siden vi for første gang så jorden fra verdensrommet i midten av forrige århundre, som en liten og sårbar kule dominert av blått hav, skyer og grøntområder, har det oppstått et behov for at vi innser at menneskelig aktivitet påvirker dette systemet på en fundamental måte. Mange av disse påvirkningene har livstruende effekter, og må derfor anerkjennes samtidig som nødvendig tiltak og endringer settes i verk. (WCED, 1987).

Rapporten sier at det totale antallet på sultende mennesker er større enn noen gang, og tallet øker. Det samme gjelder for antall analfabeter og mennesker uten tilgang til rent vann. Avstanden mellom den rike og fattige delen av verden er økende. Samtidig er det miljømessige utfordringer som truer overlevelsen til mange arter, inkludert menneskene. Dette handler blant annet om ørkenspredning, avskoging, utslipp av klimagasser og miljøgifter. (WCED, 1987).

Videre sier rapporten at det er en økende anerkjennelse blant nasjonale myndigheter og multilaterale institusjoner at det ikke er mulig å skille økonomisk utvikling fra hensynet til miljøet, fordi mange former for utvikling fører til tapping av naturressurser som denne utviklingen er basert på. Rapporten legger vekt på at fattigdom er en årsak til, samtidig som den er en effekt av globale miljømessige problemer, og at det derfor ikke er mulig å løse disse utfordringene uten å samtidig adressere fattigdomsproblemet. Kommisjonen så derfor at utvikling ikke kan begrenses til økonomisk vekst i utviklingsland, men at det var behov for et bredere perspektiv. Dette perspektivet kunne ikke begrense seg til å handle om å bevare menneskelig fremgang på noen områder i et begrenset tidsperspektiv, men måtte handle om hele planeten i overskuelig fremtid. Det er dette som ligger i målet om en *bærekraftig utvikling* (WCED, 1987).

Fundamentet for økonomisk vekst er utviklingen av ny teknologi. Samtidig som teknologi har et potensial for å begrense forbruksveksten på bekostning av begrensede naturressurser, innebærer det også en risiko i form av mer forurensning og utslipp. Samtidig er det slik at den industrien som er mest avhengig av begrensede naturressurser og som forurenses og står for mest utslipp, er den som vokser raskest (WCED, 1987). Dette gjør, ifølge rapporten, at vi fra å ha konsentrert oss om på hvilken måte økonomisk utvikling har påvirket naturressursene, nå også må forholde oss til på hvilken måte økologisk stress som degradering av jordsmonnet, vannsystemer, atmosfæren og skog, påvirker grunnlaget for videre økonomisk utvikling. Den økende erkjennelsen av at nasjoners økonomi er knyttet sammen i et stadige sterkere avhengighetsforhold, må nå følges opp av at det samme gjelder for de samlede globale naturressursene. Dette innebærer behovet for en anerkjennelse av at både økonomiske og økologiske forhold i stadig økende grad, er vevd sammen i et nettverk av årsaks-virkningsforhold på lokalt, regionalt og internasjonalt nivå (WCED, 1987).

I dette perspektivet som Brundtland-rapporten skisserer er det åpenbart at selv om det har gått snart 30 år siden rapporten ble skrevet, er vi som menneskehet fremdeles, om ikke i enda større grad, på kollisjonskurs med de rammene som settes av klimaet og det økologiske samspillet i naturen. Dette har ført til en dramatisk politisk og ideologisk debatt som handler om hvordan vi som samfunn skal møte disse utfordringene (Berntsen, 2010).

Kritikken av Brundtland-kommisjonens rapport og begrepet bærekraftig utvikling retter seg blant annet mot dens forutsetning om fortsatt økonomisk vekst (Berntsen, 2010). Denne kritikken synliggjør et skille mellom to ulike tilnærminger til de utfordringene vi som menneskehet står ovenfor. Dette skillet oppstår mellom det som på en forenklet måte kan kategoriseres som teknologisk optimisme, og teknologiske skeptisisme. Den teknologiske optimistiske tilnærming vil hevde at gjennom teknologisk innovasjon vil menneskene være i stand til å dominere naturen og på den måten bli uavhengig naturressursenes begrensninger. Dette innebærer en oppfatning om at det i fremtiden vil finnes teknologiske løsninger på utfordringer, mens den teknologiske skeptiske tilnærmingen vil stille seg tvilende til at utviklingen vi har hatt til nå, kan fortsette i fremtiden. (Krebs, 2009).

Begge disse tilnærmingene kan imidlertid baseres på en anerkjennelse av begrepet bærekraftig utviklings kjerneelementer, slik disse er utledet av Brundtland-kommisjonens rapport.

1.2 Begrepet bærekraftig utvikling og dets kjerneelementer

Begrepet Bærekraftig utvikling har siden Brundtland-kommisjonen tok begrepet i bruk i sin rapport "Our Common Future" i 1987, vært gjenstand for mye diskusjon og er fremdeles et omstridt begrep. Mye av diskusjonen springer ut av at kommisjonen blant annet legger til grunn at bærekraftig utvikling er "utvikling som møter dagens behov, uten å kompromittere fremtidige generasjoners mulighet til å møte deres"(WCED, 1987). Denne mest siterte, vage og brede beskrivelsen av begrepet fra rapporten har av mange blitt ansett som en definisjon (Lafferty og Langhelle, 1995). Samtidig kan rapporten leses som å ha flere og delvis motstridende definisjoner eller forståelser av begrepet (Aall, 2014, Lafferty og Langhelle 1995).

Mye av diskusjonene handler om hvordan man når målet om bærekraftig utvikling, hva som skal prioriteres og ulike interessegruppers ulike prioriteringer. Selve begrepet har allikevel siden rapporten ble publisert fått bred aksept og er implementert gjennom internasjonale avtaler, nasjonal og internasjonal politikk, lover, og organisasjoner og virksomheters policyer osv. På tross av denne brede aksepten er forståelsen av innholdet og tilnærmingen til begrepet, gjenstand for debatt. Dette gir seg uttrykk i to hovedutfordringer, nemlig hvordan operasjonalisere begrepet, og hvordan måler man progresjon mot målet.

Dersom det ikke foreligger en universell anerkjent definisjon av begrepet vil det heller ikke kunne gi en universell anerkjent operasjonalisering av begrepet. Dette vil videre føre til at målinger og beregninger av progresjon mot målet ikke vil kunne gjøres universelle. Her i ligger spennet mellom en relativistisk og universalistisk forståelsen av begrepet.

I sin doktoravhandling *Sustainable mobility: The concept and its implications* tar Høyer (2000) for seg de to ytterpunktene mellom en relativistisk og universalistisk forståelse av begrepet. En relativistisk tilnærming til begrepet vil innebære at det ikke er mulig å definere begrepet på en universelt akseptert måte, fordi forståelsen vil være avhengig av ulike interessegrupper, eller forskjellige kulturelle eller sosial kontekster. Høyer mener at dette kan gi aksept til hvilken som helst definisjon, så lenge den tilhører en bestemt gruppe.

På den andre siden vil en universell definisjon ikke legge vekt på avgjørende kulturelle og sosiale forskjeller. Med dette som bakgrunn hevder Høyer at man igjennom å legge noen universelle kjerneelementer til grunn vil kunne legge grunnen for en operasjonalisering av

begrepet samtidig som man tar høyde for kulturelle og sosiale variasjoner. Han mener derfor at bærekraftig utvikling bør anses som et konsept i stedet for et begrep. Forskjellen mellom konsept og begrep ligger i denne sammenhengen i at konsept forstås som å ha en noe friere betydning som begrenser seg til å innebære noen kjerneaspekter eller kjerneelementer, mens begrep forstås som å være avhengig av en definisjon. Noen kjerneelementer gjør konseptet gjenkjennelig og muliggjør bred anerkjennelse, i motsetning til et universelt begrep med en streng definisjon. Han sammenligner denne tilnærmingen til Bærekraftig utvikling med konsepter som demokrati, frihet og velferdsstaten, hvor måloppnåelse setter en del begrensninger på utviklingen samtidig som det er rom for ulike tolkninger, modeller og policyer. Han påpeker at dette må anses som et normativt og ikke et deskriptivt konsept slik det ville være innen en naturvitenskapelig kontekst. Tilnærmingen vil allikevel skille seg fra normative konsepter slik det er i en samfunnsvitenskapelig tradisjon, på den måten at det vil innebære en tverrvitenskapelig tilnærming.

For å beskrive bærekraftig utviklings kjerneelementer låner Høyer begrepene ekstraprimære, primære og sekundære fra termodynamikken. Ekstraprimære og primære elementer er i følge Høyer å anse som kjerneelementer i konseptet Bærekraftig utvikling, mens de sekundære er tatt med som eksempler på temaer som debatteres.

De Ekstraprimære er:

- Økologisk bærekraft;
- Tilfredsstillelse av grunnleggende behov;

De primære er:

- Naturens iboende verdi;
- Langtids aspekt;
- Rettferdig global fordeling av fordeler og ulemper;
- Rettferdig fordeling av fordeler og ulemper over tid;
- Årsaksorientert vern av miljøet;
- Befolkningens deltakelse;

De sekundære er:

- Reduksjon av dagens totale energiforbruk i den rike delen av verden;
- Reduserte utslipp av klimagasser, spesielt karbondioksid;
- Reduksjon av dagens forbruk av ikke fornybare energi- og materielle ressurser i den rike delen av verden;
- Øke dagens forbruk av fornybare energi- og materielle ressurser
- Forurensningsnivå innenfor økosystemers tålegrenser;
- Teknologisk utvikling for effekt bruk av naturressurser prioriteres.

Denne siste listen er ikke uttømmende, men de kan utledes fra de ekstraprimære og primære elementene. Dette innebærer at de er alle nødvendige, men innebærer ikke at ethvert tiltak for å i møtekomme de er i samsvar med bærekraftig utvikling. Dette gjelder i de tilfellene slike tiltak kommer i konflikt med de ekstraprimære eller primære elementene. Eksempler på dette er dersom tiltak for å redusere klimautslipp står i veien for muligheten for å tilfredsstille grunnleggende behov, eller en rettferdig fordeling av ulemper og fordeler. (Høyer, 2010)

Som kjerneelementer må det antas at de er å anse som minstekrav, eller forutsetninger, som ett hvert tiltak, politikk eller samfunnsutvikling skal kunne måles opp i mot. Vektlegging av *økologisk bærekraft* som et minstekrav finner vi også i Brundtland-rapporten:

Minstekravet for en bærekraftig utvikling er at de naturlige systemene som opprettholder livet på Jorden, atmosfæren, vannet, jordsmonnet og alt som lever, ikke settes i fare.

(WCED, s. 43)

Økologisk bærekraft som en forutsetning for all annen utvikling finner vi også igjen i andre sammenhenger. I stortingsmelding nr. 58 1996-97 (Klima- og miljødepartementet a, 1997) Miljøvern for en bærekraftig utvikling, finner vi følgende formulering:

Mange miljøverdier har direkte betydning for menneskenes velferd, og ett sentralt vilkår for framtidige generasjoners velferd er nettopp at forbruk og produksjon må skje innenfor de rammene som naturgrunnlaget setter” (Klima- og miljødepartementet a, 1997)

Det vil altså være rimelig å legge til grunn at *økologisk bærekraft* er en forutsetning for all annen utvikling, og at *Bærekraftig utvikling* ikke er mulig uten.

Høyers (2000) andre ekstraprimære karakteristikk er *tilfredsstillelse av grunnleggende behov*. Som tidligere nevnt sier Brundtland-kommisjonens rapport at Bærekraftig utvikling er ”utvikling som møter dagens behov, uten å kompromittere fremtidige generasjoners mulighet til å møte deres”. I følge rapporten omfatter dette en av to nøkkelmomenter, nemlig å dekke behov, spesielt grunnbehovene til verdens fattige, som bør gis førsteprioritet (Lafferty og Langhelle, 1995). Disse formuleringene i rapporten har resultert i diskusjoner omkring hvordan man skal definere behov, som denne oppgaven ikke skal gå inn på, men tilfredsstillelse av grunnleggende behov, uavhengig av hvordan det er definert, er i følge rapporten et helt sentralt element i begrepet Bærekraftig utvikling. Vi finner uansett en utdyping av temaet i Stortingsmelding nr. 58 (1997). Denne sier at alle mennesker har det de kaller et ”økologisk rom”. Dette innebærer at alle opptar i større eller mindre grad en del av de globale naturressursene, og at fordelingen av denne belastningen har store globale skjevheter. Meldingen sier at befolkningen i industrilandene legger så stort beslag på dette ”økologiske rommet”, at dersom befolkningen i utviklingslandene rettmessig ville legge beslag på et like stort ”økologisk rom”, ville det overskride alle tålegrenser, hvorav noen allerede er overskredet. Meldingen sier videre:

at i en situasjon hvor store deler av verden lever på eller nær et eksistensminimum, samtidig som virkningene av menneskenes samlede produksjon og forbruk allerede truer naturgrunnlaget, må en global politikk for en bærekraftig utvikling gi førsteprioritet til dekningen av de grunnleggende behovene – i dag og i fremtiden. (St.mld. 58, 1997)

Denne oppgaven legger til grunn at økologisk bærekraft og en rettferdig tilfredsstillelse av grunnleggende behov er en forutsetning for en bærekraftig utvikling. Dette skal ikke forstås

som at oppnåelse av disse to kjerneelementene er det samme som måloppnåelse av Bærekraftig utvikling i sin fulle bredde, men i den forstand at de legger premisset for en videre operasjonalisering av begrepet.

1.3 Fra en 2 dimensjonal til en 3 dimensjonal forståelse av *Bærekraftig utvikling*

De to ekstraprimære elementene, *tilfredsstillelse av grunnleggende behov og økologisk bærekraft* sidestilt med Brundtland-kommisjonens to nøkkelementer 1) Det å dekke behov, spesielt grunnbehovene til verdens fattige, som bør gis prioritet, og 2) Ideen om begrensninger som dagens teknologi og sosiale organisering legger på miljøets muligheter til å imøtekomme dagens og fremtidens behov (Lafferty og Langhelle, 1995) gir en 2 dimensjonal (2SD) tilnærming til Bærekraftig utvikling (Aall, 2014).

I løpet av 1990-tallet gikk denne tilnærmingen gjennom en transformasjon som endte opp i en 3 dimensjonal forståelse (3SD). Dette skyldtes et stadig større fokus på og anerkjennelse av Triple Bottom Line (3BL), et begrep som ble benyttet av tenketanken AccountAbility på midten av 1990-tallet (Aall, 2014). Begrepet ble spredt og fikk anerkjennelse gjennom publikasjonen av Elkingtons bok ”Cannibal with Forks - The Triple Bottom Line of 21st Century Business” (Aall, 2014). Ideen bak 3BL handler om at et foretaks suksess ikke bare kan måles på dens tradisjonelle finansielle bunnlinje, men også gjennom sin sosiale og miljømessige påvirkning. Dette var på ingen måte noe nytt i seg selv, men 3BL sine støttespillere mente at et selskap samlede forpliktelser ovenfor samfunnet, ansatte, kunder og leverandører, burde også måles, kalkuleres, overvåkes og rapporteres på samme måte som den finansielle situasjonen. Resultatet er tre bunnlinjer, finansiell, sosial og miljømessig, som alle kan kalkuleres, måles, overvåkes og rapporteres (Normann og MacDonald, 2003). Det har blitt påstått av 3BL sine støttespillere at dette skulle være en milepæl i arbeidet mot en *Bærekraftig utvikling* (Normann og MacDonald, 2003).

I følge Carlo Aall (2014), forandret meningen bak 3BL seg gradvis fra å være tre bunnlinjer til å bli tre dimensjoner av Bærekraftig utvikling (3SD), nemlig – økonomisk-, sosial- og økologisk bærekraft. Denne forståelsen ble ifølge Aall ”eksportert” fra forretningslivet tilbake til diskursen rundt *Bærekraftig utvikling* og resulterte i en utvidelse fra den opprinnelige todimensjonale (2SD) forståelsen av konseptet Bærekraftig utvikling i Brundtland-rapporten

til tre dimensjoner (3SD) av bærekraft (Aall, 2014). Forskjellen mellom de to forståelsene ligger i at den ”nye” 3SD forståelsen handler om tre separate dimensjoner hvor målet er å oppnå en balanse mellom dem, mens den opprinnelige 2SD handlet om *økologisk bærekraft* og *rettferdig tilfredsstillelse av grunnleggende behov* som forutsetninger for *bærekraftig utvikling* (Aall, 2014).

3BL som konsept har blitt kritisert for ikke å være mulig å gjennomføre i praksis. Dette fordi forutsetningen om at sosiale og miljømessige påvirkninger skulle være mulig å måle og kalkulere på samme måte som en økonomisk bunnlinje er misforstått. Intensjonen om ansvarliggjøring av selskaper er på mange måter lik det man ser innen CSR, men 3BL skiller seg ved å insistere på at det skal være mulig å måle og sammenlikne selskapers påvirkning på sosiale og miljømessige faktorer på samme måte som den økonomiske bunnlinjen (Normann og MacDonald, 2003). I en forståelse av *bærekraftig utvikling* som handler om en balansering av tre separate dimensjoner; økonomisk-, sosial. og økologisk bærekraft, vil noen av de samme utfordringene oppstå. Uavhengig av hva som skal vurderes, om det er et selskap, en kommune, en nasjon eller en reiselivsdestinasjon, vil det i en 3SD tilnærming til *bærekraftig utvikling* være markante forskjeller mellom de tre dimensjonene når det gjelder muligheter operasjonalisering. Det vil i mange tilfeller være svært mye enklere å oppnå bred aksept og anerkjennelse rundt konkrete, tallfestede økonomisk indikatorer, enn det vil være omkring sosiale og økologiske indikatorer. Nå er nok dette avhengig av hvilke størrelser som analyseres, og hvilke oppfatninger om hva økonomisk bærekraft som er lagt til grunn. I en liten produksjonsbedrift, vil det være forholdsvis enkelt å kalkulere seg frem til hva som påvirker resultatet, og det vil være få variabler å ta hensyn til. Etter hvert som man beveger seg opp til et makroøkonomisk nivå, blir sammenhengene mer komplekse, og variablene flere. Det er allikevel åpenbart at det tallfestede resultatet i bunnlinjen uansett hvilket nivå man opererer på, vies mye oppmerksomhet og tillegges avgjørende betydning. Det finnes ikke et sammenlignbart tall i den sosiale og økologiske dimensjonen. Selv om det er innlysende for de fleste at økonomisk bærekraft er avhengig av andre faktorer enn en positiv bunnlinje, reiser dette likevel spørsmålet om hvorvidt en konkret, tallfestet og konsensusbasert økonomisk indikator som oftest vil bli prioritert foran en kontroversielle og vanskelig tilgjengelige indikatorer på sosial og økologisk bærekraft.

Hunter (1997) identifiserer fire ulike tilnærminger eller fortolkninger av *Bærekraftig utvikling*. Disse fire er basert på varierende oppfattninger knyttet til disse hovedområdene:

- Vil økonomisk vekst kunne forbedre menneskers (globalt, nå og i fremtiden) velferd.
- Befolkningsvekstens påvirkning.
- Finnes det en, eventuelt hvor går den, naturgitte grensen for vekst.
- I hvilken grad menneskeskapt kapital kan erstatte naturressurser (kapital) gjennom økonomisk vekst og teknologisk innovasjon.
- Fortolkninger av hvor den kritiske tilstanden for ulike komponenter i naturgrunnlaget går, og derigjennom potensialet for substitusjon.
- Teknologiens evne (inkludert metoder for forvaltning som måling av miljøpåvirkning og miljøovervåkning) til å frakoble økonomisk vekst fra uønskede miljømessige påvirkninger.
- Forståelsen av verdien som tilskrives naturen og andre arters rettigheter.
- I hvilken grad systemperspektiv (økosystem) burde anvendes og viktigheten av å opprettholde økosystemers funksjonelle integritet.

(Kilde: Hunter, 1997)

Turner er på samme måte som Høyer (2000) av den oppfatning at *bærekraftig utvikling* ikke angir noen eksakte retningslinjer som kan styre menneskelig aktivitet for å unngå uønskede påvirkninger og utvikling. Basert på de overnevnte hovedtemaene i diskusjonen mener han at begrepet kan tilpasset flere forskjellige syn, som alle innebærer forskjellige etiske holdninger og forvaltningsstrategier, som igjen resulterer i tilnærminger til *bærekraftig utvikling* i en skala fra ekstremt ressurskonservative holdninger, til ekstremt ressursutbytende. Fra dette utleder han de fire tilnærminger som går fra veldig sterk til veldig svak gjengitt i tabell 1.1. (Hunter, 1997)

Tabell 1.1 En forenklet beskrivelse av Bærekraftig utviklings spektrum.

Bærekrafts posisjon	Definerende karakteristikk
Veldig svak	Antroposentrisk og utilitaristisk; vekstorientert og ressurs-ubyttende; naturressurser blir utnyttet i en økonomisk optimal grad gjennom et uhemmet fritt marked hvis hensikt er å tilfredsstille individuelle konsumenters ønsker; ubegrensede muligheter for substituering mellom naturlig og menneskeskapt kapital; fortsatt velferd sikret gjennom økonomisk vekst og tekniske fremskritt.
Svak	Antroposentrisk og utilitaristisk; ressurskonserverende; vekst blir forvaltet og modifisert; bekymring knyttet til fordelingen av fremskrittens kostnader og fordeler for alle nålevende og i fremtidige generasjoner; avviser muligheten for ubegrenset substitusjon mellom naturlig og menneskeskapt kapital gjennom anerkjennelse av noen aspekter ved naturen som helt avgjørende (eks. ozonlaget og noen naturlige økosystemer); fortsatt stigende eller konstant menneskeskapt og naturlig kapital; frigjøring av negativ miljøpåvirkning fra økonomisk vekst.
Sterk	Økosystem-perspektiv; ressurs-bevarende; anerkjenner den grunnleggende verdien i å bevare integriteten til økosystemer utover et tilfredsstillende nivå tilstrekkelig for menneskelig utnyttelse; ønsker å tillegge det kollektive mer vekt enn den individuelle konsument; anerkjennelse av rettferdig fordeling mellom alle nålevende og fremtidige generasjoner; frigjøre økonomisk vekst fra negativ miljøpåvirkning viktig, men også en tro på en stabil økonomi som følge av begrensede naturverdier; null økonomisk- og populasjonsvekst.
Veldig sterk	Bio-etisk og øko-sentrisk; ressursbevarende til et punkt hvor utnyttning begrenses til et minimum; naturens rettigheter eller egenverdi innbefatter alle levende organismer og i tillegg alle abiotiske elementer som følge av en bokstavlig forståelse av Gaianisme; motstand mot økonomisk vekst og støtter befolkningsreduksjon.

Hunter (1997) mener at om man skal kunne identifisere en form for konsensus i debatten rundt *bærekraftig utvikling*, vil det måtte bli avvisningen av de to ekstreme posisjonene, og at noe av det sentrale i diskusjonen handler om hvorvidt bærekraftig utvikling kan kombineres med fortsatt økonomisk vekst. I en svak fortolkning av *bærekraftig utvikling* vil økonomisk vekst være nødvendig for å sørge for økte muligheter for tilfredsstillelse av grunnleggende behov i mindre utviklede deler av verden. I tillegg innebærer det en tro på at det er mulig å frakoble økonomisk vekst fra uønskede miljøpåvirkninger ved at naturlig kapital kan substitueres av menneskeskapt kapital som for eksempel økonomisk velstand, varer og tjenester, teknologi og kunnskap.

I en sterk fortolkning oppfattes økonomisk vekst ikke å være bærekraftig fordi naturlige ressurser finnes i et begrenset omfang, og lar seg ikke substituere av menneskeskapt kapital (Hunter, 1997). De to nøkkelelementer fra Brundtland-kommisjonens rapport og Høyers kjerneelementer, med den underliggende forutsetningen om at tilfredsstillelse av grunnleggende behov er avhengig av økologisk bærekraft, kan omfattes av begge fortolkninger. Det er imidlertid grunnlag for å hevde at forskjellene mellom en de to er betydelige, i tillegg til at den sterke fortolkningen ikke er representativ for

Brundtland-kommisjonens holdning om at bærekraftig utvikling forutsetter fortsatt økonomisk vekst (Berntsen, 2010)

Kap. 2. Bærekraftig Reiseliv

2.1 Bærekraftig reiseliv eller reiseliv basert på prinsippet om en bærekraftig utvikling

Tidligere i oppgaven har vi sett at det ikke finnes noen klar og anerkjent definisjon av *bærekraftig utvikling*. Det samme kan sies om begrepet *bærekraftig reiseliv*. På samme måte som *bærekraftig utvikling* er et konsept som har oppnådd bred aksept som mål, men manglende konsensus rundt innhold og tiltak, kan det samme sies om begrepet *bærekraftig reiseliv*. Det finnes mange forskjellige definisjoner og forståelser av *bærekraftig reiseliv*, og ofte har begrepet blitt gjenstand for misbruk, og det har blitt stilt spørsmål ved om begrepet kan forstås i lys av kommisjonens bruk av begrepet *bærekraftig utvikling* (Butler, 1999, Sharpley, 2000, Hunter, 1997).

Ordet sustainability (bærekraftighet på norsk) kommer fra ordet sustain, som betyr å opprettholde. Butler mener at den ”riktige” definisjonen av *bærekraftig reiseliv* derfor blir en form for reiseliv som er i stand til å opprettholde sin levedyktighet i et område i overskuelig fremtid (Butler, 1999). En slik definisjon inneholder ingen normativ retning i forhold til et ansvar utover sin egen overlevelse. Imidlertid er en vanligere forståelse av *bærekraftig reiseliv* at det finnes en slik normativ forståelse som innebærer et ansvar for hvordan reiselivet påvirker samfunnet og miljøet det virker i.

Sharpley hevder allikevel at forståelsen av *bærekraftig reiseliv* i hovedsak faller inn i to ulike kategorier, hvor den ene har et reiseliv-sentrert fokus, og ser reiselivet som en økonomisk aktivitet, mens den andre som anser *bærekraftig reiseliv* i et videre perspektiv i lys av *bærekraftig utvikling* (Sharpley, 2000). I følge Sharpley er det ikke overraskende at bærekraftig reiseliv i all hovedsak har begrenset seg til sin egen sfære, sitt eget produkt eller destinasjon. Dette begrunner han i at reiselivsnæringen er komplisert satt sammen, fragmentert, og profitorientert, noe som vanskeliggjør operasjonaliseringen av *bærekraftig reiseliv* (Sharpley, 2000).

Reiselivets bidrag til en global *bærekraftig utvikling* har ofte blitt ansett i å på den ene siden bestå av de reisende og lokales samhandling og kulturutveksling som sies å bidra til forståelse og toleranse for mangfold, og på den andre siden bidra til økonomisk utvikling gjennom de pengene og den økonomiske aktiviteten som næringen genererer. Dette synet på utvikling

gjorde seg gjeldene da FNs kommisjon for bærekraftig utvikling (CSD) i 1999 satte reiselivet på dagsorden på sin oppfølgingskonferanse av Agenda 21. Denne konferansen endte opp med en oppfordring om å liberalisere internasjonale turistreguleringer – slik at det ble lagt til rette for økt turistutveksling til og mellom utviklingsland og dermed styrke disse landenes økonomiske utvikling (Aall og Vik, 2012). Denne forståelsen har blitt kritisert gjennom å peke på det faktum at den store andelen av det økonomiske utbytte på reiselivsdestinasjonene går til store multinasjonale virksomheter, og at lokale samfunn i for stor grad blir avhengig av reiselivsnæringen. Dette fører til en sårbar økonomi og marginalisering av andre næringer og levebrød (Sharpley, 2000). En slik tilnærming til reiselivets bidrag til *bærekraftig utvikling* blir også mangelfull dersom man ikke samtidig tar med de miljømessige konsekvensene økt reisevirksomhet innebærer for *bærekraftig utvikling* (Aall og Vik, 2012).

Bærekraftig reiseliv har blitt kritisert for å være en singel-sektoriell tilnærming til bærekraftig utvikling, hvor målet er lite annet enn evnen til å opprettholde sin egen aktivitet. Dette skiller seg fra konseptet *bærekraftig utvikling* som har en holistisk og multi-sektoriell tilnærming (Butler, 1999). Hunter (1997), hevder at temaet *bærekraftig reiseliv* har fått utvikle seg isolert fra debatten omkring *bærekraftig utvikling*, noe som har ført til et forenklet og lite fleksibelt paradigme. Han følger opp kritikken som vi har sett tidligere når han sier at begrepet er blitt sentrert til å representere et sett med prinsipper, politikk og forvaltning som skal sørge for å ivareta en destinasjons ressursgrunnlag slik at denne sikres for videre reiselivsutvikling. Dette paradigme, mener han, har lite med *bærekraftig utvikling* som sådan å gjøre, men han mener at siden debatten rundt *bærekraftig utvikling* og forståelsen og implementeringen av dette er like omfattende fremdeles som den var etter utgivelsen av Brundtland-kommisjonens rapport, er det ikke annet å vente (Hunter, 1997).

Hunter (1997) sier at den dominerende forståelsen av *Bærekraftig reiseliv* er et område eller en destinasjon i balanse. En balanse som skal sørge for ivaretagelse av ressursgrunnlaget for næringen. Denne balansen forsøkes oppnås gjennom en liste av prinsipper eller egenskaper som han oppsummerer som å tilfredsstille de besøkendes behov og ønsker, behovene til operatørene og reiselivsbedriftene, behovene til lokalsamfunnet, og beskyttelsen av ressursgrunnlaget (naturen, bygninger og kulturen) (Hunter, 1997). Denne tilnærmingen ligner den tredimensjonale tilnærmingen (3SD) til *bærekraftig utvikling*, og den kommer også

tilsynet i UNEP og UNWTO sin definisjon av *Sustainable tourism* (på norsk *Bærekraftig reiseliv*) som:

"tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment and host communities." (UNEP og UNWTO, 2005)

Denne definisjonen skiller seg vesentlig fra den todimensjonale tilnærmingen (2SD) som er beskrevet tidligere i oppgaven. Her er det et mer tydelig nedslagsfelt som kommer til syne, nemlig avgrenset til sektoren turisme (på norsk reiseliv), og til det geografiske området, samfunnet og miljøet dette foregår i. I *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*, UNDP and UNWTO (2005), er definisjonen beskrevet som en konseptuell definisjon og det fremgår at en passende balanse mellom de tre dimensjonene miljøet, økonomien, og sosio-kulturelle forhold må etableres for å garantere en langsiktig bærekraftighet.

I blant et mangfold av upresise og motstridende definisjoner, forståelser og tilnærminger til begrepet har det blant annet av Butler (1999), blitt argumentert for et behov for å skille mellom en bærekraftig reiselivsnæring og utvikling av et reiseliv basert på prinsippene om en *bærekraftig utvikling* (Butler, 1999). Med utgangspunkt i de fire ulike tilnærminger til *bærekraftig utvikling* (se tabell 1.1, side 19), mener Hunter (1997) at siden reiseliv alltid innebærer en kommodifisering av naturen og andre naturelementer på en destinasjon, er det ikke overraskende at reiselivet vil ha en svak tilnærming til *bærekraftig utvikling*, hvor økonomisk vekst anses som en forutsetning.

Aall og Vik har (Aall og Vik, 2012) lansert noe de kaller en Bærekraftsstige for reiselivet som kan brukes for å klassifisere både miljøprofil og miljøpraksis innen reiselivet (se tabell 2.1, side 24). Han mener at ut fra de politiske målsetningene om en reiselivsnæring som tar hensyn til miljøet, vil målet være å komme så langt opp som mulig.

Tabell 2.1. Bærekraftsstigen for reiselivet

Stigetrinn	Innhold
5) Bærekraftig reiseliv	Et reiseliv med ingen netto utslipp av klimagasser, halvert energiforbruk og som bidrar vesentlig til en bedre fordeling av goder mellom den fattige og rike delen av verden.
4) Bærekraft-tilpasset reiseliv	En reiselivsutvikling der en også arbeider med å redusere de globale miljøproblemene fra egen virksomhet (som klimagassutlipp, energiforbruk og konflikter med biologisk mangfold), og der en er opptatt også av transport; både innen og til/fra destinasjonen eller bedriftene.
3) Miljøtilpasset reiseliv	En reiselivsutvikling der en er opptatt av å redusere miljøpåvirkningene fra egen virksomhet, også dersom dette medfører større investeringer og ellers endring i drifta som ikke på kort sikt nødvendigvis er lønnsom.
2) Miljøbasert reiseliv	En reiselivsutvikling som avgrenser sitt miljøfokus til utvikling av miljø som ressursgrunnlag uten å være spesielt opptatt av hvordan en kan redusere miljøpåvirkningen fra egen virksomhet.
1) Grønnvasking	En reiselivsutvikling der en avgrenser seg til å ta miljøhensyn bare dersom disse er direkte lønnsomme for bedriften og de ellers ikke blir omfattet som kontroversielle. Miljøhensyn er ellers underordnet alle andre hensyn i reiselivsutviklingen.
0) "Business as usual"	En reiselivsutvikling fri for miljøhensyn, som derfor i prinsippet vil kunne medføre den største miljøbelastningen.

(Kilde: Aall og Vik, 2012)

2.2 Bærekraftig reiseliv i Norge

Bærekraftig reiseliv som satsningsområde i Norge er av relativ nylig dato (Aall og Vik, 2012). I 2005 tiltrådte den rød-grønne regjeringen og deres regjeringsplattform ble kalt Soria Moria erklæringen. I denne er reiselivet utpekt som ett av fem satsningsområder. I kapittel 4: Næringspolitikk, sier erklæringen at:

”...strategiske nasjonale satsninger skal bygge opp under målet om å skape en bærekraftig utvikling, gjøre Norge til et miljøpolitisk foregangsland, og skape arbeidsplasser i hele landet.” (Soria Moria erklæringen, 2005:17)

Erklæringen ble blant annet fulgt opp av den Nasjonal reiselivsstrategien ”Verdifulle opplevelser” i 2007 (Nærings- og handelsdepartementet, 2007). I denne strategien står det at regjeringens mål for næringspolitikken er størst mulig verdiskaping i norsk økonomi. For reiselivsnæringen innebærer dette økt lønnsomhet og verdiskaping, og at dette ”må skje på en bærekraftig måte slik at miljøhensyn ivaretas og natur- og kulturarven brukes som et konkurransefortrinn.” (Nærings- og handelsdepartementet, 2007:9) Regjeringens forståelse av *bærekraftig reiseliv* gjenspeiler tilnærmingen til *bærekraftig utvikling* slik vi har sett den i en 3SD forståelse. Dette kommer til syne i følgende sitat fra reiselivsstrategien:

Regjeringen bygger sin forståelse av begrepet bærekraftig reiseliv på tre likeverdige aspekter, enkelt beskrevet med miljø, sosialt ansvar og økonomisk lønnsomhet som alle må være oppfylt for at reiselivet skal være bærekraftig. (Nærings- og handelsdepartementet, 2007:24)

I en 2SD tilnærming til bærekraftig utvikling har vi sett at tilfredsstillelse av grunnleggende behov og økologisk bærekraft anses som forutsetninger for bærekraftig utvikling. I 3SD tilnærmingen er balansen mellom de tre dimensjonene økonomisk, sosial, og økologisk bærekraft å anse som målet. Regjeringens forståelse av begrepet bærekraftig reiseliv slik den kommer til uttrykk i reiselivsstrategien kan best sammenlignes med 3SD tilnærmingen. Strategien sier mer om hva den legger til grunn for begrepet bærekraftig reiseliv:

Regjeringen legger Brundtlandkommisjonenes definisjon av Bærekraft (note 1) og FNs definisjon av og mål for et bærekraftig reisemål til grunn for hva som er et bærekraftig reiseliv (note 2). FNs definisjon er i samsvar med Geoturismeprinsippene (note 3) som er utviklet av National Geographic Society og som Innovasjon Norge har sluttet seg til. Begrepene økoturisme, geoturisme og grønt reiseliv, som til en viss grad overlapper hverandre, inngår i begrepet bærekraftig reiseliv. (Nærings- og handelsdepartementet, 2007:28)

Her er vises det til mange forskjellige begrep, prinsipper og konsepter.

Brundtland-kommisjonens tidligere nevnte uttalelse (se side 8) forstås her av regjeringen som en definisjon av bærekraftig utvikling og legges til grunn sammen med FNs definisjon av bærekraftig reiseliv, som er i samsvar med geoturismeprinsippene. I tillegg innbefatter begrepet bærekraftig reiseliv økoturisme, geoturisme og grønt reiseliv. Innovasjon Norge viser i tillegg til at det ligger politiske føringer og mål til grunn for miljømessige bærekraft, blant annet den nasjonale reiselivsstrategien, stortingsmeldingene om ”Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand”, og Fjellteksten (note 4) (Innovasjon Norge a, 2010).

Det reiselivsstrategien legger til grunn for begrepet bærekraftig reiseliv har altså i seg et stort spenn av vagt definerte begreper, men det er tydelig at Innovasjon Norge som har fått ansvar

for prosjektet Bærekraftig reiseliv 2015, legger det vi tidligere i oppgaven har kalt tre dimensjoner av bærekraftig utvikling (3SD) til grunn for sin forståelse.

2.3 De ti prinsippene for et Bærekraftig reiseliv

Innovasjon Norge fikk ansvar for to prosesser under ”bærekraftig reiseliv 2015”. Den første av disse var en bredt sammensatt bransjegruppe som hadde som mål ”å gjennomføre en situasjonsanalyse og utvikle konkrete visjoner, mål og tiltak for alle aktørgrupper innen reiselivet, i samarbeid med disse” (Aall og Vik 2012). Denne oppgavens tema er den andre prosessen som innebar fire pilotdestinasjoner som hadde som hensikt å fungere som læringsarenaer for operasjonalisering av de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv utarbeidet av Innovasjon Norge i samarbeid med NHO reiseliv (Aall og Vik, 2012). Disse fire er Trysil, Vega, Lærdal og Røros. De ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv er delt inn i tre hovedområder som vist i tabell 2.2.

Tabell 2.2. De ti prinsipper for et bærekraftig reiseliv

Bevaring av natur, kultur og miljø	
1. Kulturell rikdom	<i>Å respektere, videreutvikle og fremheve lokalsamfunnets historiske kulturarv, autentiske kultur, tradisjoner og særpreg.</i>
2. Landskapets fysiske og visuelle integritet	<i>Å bevare og videreutvikle landskapskvalitet, både for by og bygd, slik at landskapets fysiske og visuelle integritet ikke degraderes.</i>
3. Biologisk mangfold	<i>Å støtte bevaringen av naturområder, dyreliv og habitater, og minimere ødeleggelser av disse.</i>
4. Rent miljø og ressurseffektivitet	<i>Å minimere reiselivsbedrifters og turistenes forurensing av luft, vann og land (inkludert støy), samt og minimere genereringen av deres avfall og forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser.</i>
Styrking av sosiale verdier	
5. Lokal livskvalitet og sosiale verdier	<i>Å bevare og styrke livskvaliteten i lokalsamfunnet, inkludert sosiale strukturer, tilgang til ressurser, fasiliteter og fellesgoder for alle, samt unngå enhver form for sosial degradering og utnytting.</i>
6. Lokal kontroll og engasjement	<i>Å engasjere og gi kraft til lokalsamfunnet og lokale interessenter mht, planlegging, beslutningstaking og utvikling av lokalt reiseliv.</i>
7. Jobbkvalitet for reiselivsansatte	<i>Å styrke kvaliteten på reiselivsjobber (direkte og indirekte), inkludert lønnsnivå og arbeidsforhold uten diskriminering ut fra kjønn, rase, funksjonshemninger eller andre faktorer.</i>
8. Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet	<i>Å sørge for trygge, tilfredsstillende og berikende opplevelser for alle turister uavhengig av kjønn, rase, funksjonshemninger eller andre faktorer.</i>
Økonomisk levedyktighet	
9. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning	<i>Å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsdestinasjoner i et langsiktig perspektiv, gjennom å maksimere reiselivets verdiskapning i lokalsamfunnet, inkludert hva turistene legger igjen av verdier lokalt.</i>
10. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter	<i>Å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsbedrifter i et langsiktig perspektiv.</i>

(Kilde: Innovasjon Norge b)

2.4 Standarden for et Bærekraftig reisemål

Prosjektet Bærekraftig reisemål 2015 hadde som tidligere nevnt to parallelle prosesser, hvorav den ene handlet om fire pilotdestinasjoner som skulle fungere som læringsarenaer for operasjonalisering av de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv. Dette har resultert i merkeordningen Bærekraftig reisemål. Innovasjon Norge sier om merkeordningen på sine nettsider at,

merket for Bærekraftig reisemål er et kvalitetsmerke for reisemål i Norge. Merket bygger på en standard som setter tydelige krav til reisemålets evne til bærekraftig

virksomhet og utvikling... Merking forutsetter at reisemålet tar vare på natur, kultur og miljø, styrker sosiale verdier og er økonomisk levedyktig.(Innovasjon Norge c)

Standarden (se vedlegg 1) det her vises til er et verktøy som bygger på de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv. Standarden inneholder til sammen 43 kriterier fordelt på fem hovedområder. Disse er:

- A. Forankring og implementering politisk
- B. Forankring og implementering på destinasjonen
- C. Bevaring av natur, kultur og miljø
- D. Styrking av sosiale verdier
- E. Økonomisk levedyktighet

Hovedområdet A og B handler om forankring politisk og på destinasjonen. Hovedområdene C, D og E korresponderer med de tre hovedområdene som de ti prinsippene er delt inn i, og er således å oppfatte som en operasjonalisering av disse prinsippene. Hvert enkelt kriterium blir målt med en til flere indikatorer. Det er i alt 86 indikatorer standarden.

Kapittel 3 Begrepsforståelse og problemstilling

3.1 Bakgrunn for problemstilling - avgrensning av begrepsforståelsen

Denne oppgavens hensikt er å gjøre en evaluering av pilot-prosjektet Bærekraftig reisemål.

Pilotprosjektet er en del av prosjektet Bærekraftig reiseliv 2015. Dette gjøres med utgangspunkt i to ulike forståelser av begrepet *bærekraftig utvikling*, samt to ulike forståelser av begrepet *bærekraftig reiseliv*. Disse tilnærmingene og begrepene er fremstilt i tabell 3.1.

Tabell 3.1. Ulike tilnærminger til Bærekraftig utvikling og Bærekraftig reiseliv.

	Begrep	
	Bærekraftig utvikling	Bærekraftig reiseliv
Forståelser	1. Begrepet består av de to kjerneelementene <i>tilfredsstillelse av grunnleggende behov og økologisk bærekraft</i> , som anses som forutsetninger for <i>Bærekraftig utvikling</i> . Dette kalles 2SD-paradigmet	1. Begrepet forstås som en reiselivsutvikling basert på prinsippene om en bærekraftig utvikling.
	2. Begrepet består av de tre separate dimensjonene økonomisk-, sosial-, og økologisk bærekraft, hvor balansen mellom de tre anses å være en garanti for <i>Bærekraftig utvikling</i> . Dette kalles 3SD-paradigmet.	2. Begrepet forstås som en reiselivsnæring som er bærekraftig i den forstand at den drives og utvikles på en slik måte at den er i stand til å opprettholde seg selv på samme sted i overskuelig fremtid. Begrepet innebærer også en viss hensyntagen til samfunn og miljø, så langt som dette påvirker næringens mulighet for fortsatt virksomhet og utvikling.

De ulike forståelsene av begrepene fremstilt i tabell 3.1 skal oppfattes slik at forståelse 1 av begrepet *bærekraftig reiseliv* kan inneholde både den første og den andre forståelsene av *bærekraftig utvikling*, men er samtidig gjensidig utelukkende. Dette fordi at de to forståelsene av *bærekraftig utvikling* skiller seg på den måten at 2SD er å anse som en innledende dekomponering av begrepet *bærekraftig utvikling*, mens 3SD ikke kan forstås som en dekomponering på samme måte i den forstand at den har en altomfattende tilnærming. Dekomponering vil i denne sammenhengen bety å dele opp den store og komplekse teoretiske tilnærmingen til begrepet i mindre, håndterbare og adskilte enheter (Johannessen, 2011). I dette tilfellet har Høyer (2000) som 2SD tilnærmingen bygger på, lagt en hierarkisk inndeling til grunn. Forskjellene mellom de to er at 2SD legger et premiss om bestemte forutsetninger til grunn, mens 3SD er en flat altomfattende og ikke-hierarkisk tilnærming.

Forståelse 2 av *Bærekraftig reiseliv* er ikke representativ for den forståelsen som ligger til grunn for prosjektet Bærekraftig reiseliv 2015. Dette er det gjort rede for tidligere i oppgaven

ved å vise til reiselivsstrategien sin henvisning til det de kaller Brundtland-rapportens definisjon av *Bærekraftig utvikling* som et av grunnlagene for dens forståelse av *Bærekraftig reiseliv*. Det er allikevel relevant i forhold til den analysen av *Bærekraftig reiseliv* som denne oppgaven tar sikte på.

3.2 Hovedproblemstilling

For å belyse problemstillingen er Trysil valgt som case. Trysil har vært en del av pilotprosjektet Bærekraftig reisemål, og har blitt tildelt merket Bærekraftig reisemål. En analyse av *de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv*, *Standarden for et bærekraftig reisemål*, og *Trysils besvarelse* av denne, danner grunnlaget for å belyse oppgavens hovedproblemstilling.

Denne oppgavens hovedproblemstilling er:

I hvor stor grad er pilotprosjektet bærekraftig reisemål egnet for å bidra til en bærekraftig utvikling?

For å utdype denne problemstillingen er det valgt fem underproblemstillinger:

1. Hva slags forståelse av bærekraftig utvikling gjenspeiles i prosjektet bærekraftig reisemål?
2. I hvilken grad fyller de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv prinsippene for en *bærekraftig utvikling*?
3. Dekker standarden for et bærekraftig reisemål de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv?
4. Hvilke fremskritt innen bærekraft er oppnådd i Trysil i løpet av prosjektet bærekraftig reiseliv?
5. Hvilken forståelse av *bærekraftig reiseliv* ligger til grunn for operasjonaliseringen i prosjektet bærekraftig reisemål?

Før analysen av de ti prinsippene for et Bærekraftig reiseliv og standarden for et Bærekraftig reisemål, er det naturlig å gjøre rede for Trysil som destinasjon og deres reiselivsstrategi.

Kapittel 4 Trysil - et Bærekraftig reisemål

4.1 Trysil – en vinterdestinasjon

Trysil kommune ligger øst i Hedemark fylke ca. 210 km fra Oslo og 170 km fra Gardermoen flyplass. Kommunen grenser til Sverige og kommunene Våler, Elverum, Åmot, Engerdal og Rendalen. Per 21.07.2014 var det 6577 innbyggere i kommunen (Trysil kommunes a.).

Kommunesentrum er Innbygda, hvor det per 01.01.2013 bor ca. 2 386 (Wikipedia). Trysil er nok aller mest kjent som Norges største skiresort.

Næringslivet i Trysil er dominert av reiselivsbransjen. Alpinanlegget i Trysil er eid av Skistar, som er et aksjeselskap som eier og driver alpinanlegg i Norge og Sverige.

For sesongen 2009/2010 ble det registrert mer enn 1 million besøkende til alpinanlegget. Til sammenligning hadde Dyreparken i Kristiansand 695 000, Hemsedal skisenter 590 000 og Tusenfryd 450 000 (Trysil Kommune b). Et så stort antall besøkende gir også noen utfordringer i en kommune med relativt få innbyggere og stor sesongvariasjon. Resultatet er en stor andel sesongbasert sysselsetting, som gir stort gjennomtrekk og liten tilflytting (note 5). I 2011 var det i Trysil 526 000 kommersielle gjestedøgn i vintersesongen, mot 70 000 barmark-sesongen (Trysil kommune c). En slik sesongvariasjon gjør også at det er betydelige ressurser i form av serveringssteder, overnattingstilbud og infrastruktur som står ubenyttet store deler av året.

Den store variasjon mellom sesongene har gjort at Trysil ønsker å satse på flere aktiviteter i barmark-sesongen. Et søk på visitnorge.com viser at Trysil i dag kan tilby aktiviteter som rafting, sykling, vandring, fiske, golf, villmarksafari, langrenn, isfiske, hundekjøring, kanefart, spa og badeland. Allikevel er det alpinanlegget i Trysilfjellet som er den store attraksjonen og som trekker den betydeligste andelen besøkende. Trysil ønsker i følge sin reiselivsstrategi 2020 å videreutvikle sin posisjon som Norges største skisted målt i antall skidager og heiskortomsetning (Trysil kommune c).

Trysil er Norges nest største hyttekommune etter Ringsaker kommune. I 2014 er det 6 228 fritidsboliger i Trysil, mot 3 252 boligbygg. Trysil kommune har eiendomsskatt, og i 2014 vil den innbetalte eiendomskatten fra fritidsboliger utgjøre i underkant av halvparten, ca. 9 millioner, av den totale innbetalingen på ca. 23 millioner (Østlendingen.no, april 2014).

Ordfører Ole Martin Norderhaug sier til Østlendingen 13.04.2014 at hytteutbyggingen har mange positive effekter i kommunen, blant annet inntekter til grunneiere, sysselsetting både for dem som skal drifte hytteområdene, og ikke minst til lokale entreprenører, og for handelsstanden har det positive virkninger (Østlendingen.no, april 2014).

I Trysil er det Destinasjon Trysil som har det koordinerende ansvaret for reiselivet.

Destinasjon Trysil er en medlemsorganisasjon for all reiselivsorientert virksomhet i Trysil. De har 171 medlemmer, hvor alle medlemmene har inngått en forpliktende avtale om finansiering av fellesgoder (note 5).

4.2 Trysils reiselivsstrategi

Reiselivsstrategi for Trysil 2012 – 2020 har som formål å videreutvikle og sikre at Trysil tar ytterligere steg for å bli Norges ledende reiselivs- og hyttesteddestinasjon. Strategien skisserer følgende hovedmål:

Innen 2020 skal Trysil som Norges ledende reiselivs- og hyttesteddestinasjon

- ha 1 000 000 kommersielle gjestedøgn (fra 630 000 i 2011) hvorav 800 000 gjestedøgn er i perioden november-april (fra 526 000 i 2011) og 200 000 kommersielle gjestedøgn mai-oktober (fra 70 000 i 2011)
- være den største hyttebygger-kommunen i Norge, tuftet på kvalitet, lokal verdiskaping og bærekraftig materialbruk
- snu den negative befolkningsutviklingen og øke innbyggertallet fra 6700.
- (Trysil kommune c)

4.2.1 Trysils reiselivsstrategi og økologisk bærekraft

Strategien sier ingenting om Bærekraftig reiseliv som mål, men oppgir bærekraft som ett av fem fokusområder. Strategien har ti strategiske hovedområder, hvorav bærekraftig reiseliv ikke er en av de. Derimot er sertifisering av Trysil som et Bærekraftig reisemål nevnt som ett av tiltakene under det strategiske hovedområdet *fellesoppgaver*. Hvor omfattende strategien er på området *Bærekraftig utvikling* er avhengig av hvilken forståelse av begrepet man legger til grunn. Dersom man legger til grunn at forutsetninger for Bærekraftig utvikling er økologisk bærekraft, slik 2SD paradigmet gjør, vil tiltak som omhandler dette, både positive og negative

virksomheter, i både en lokal og global skala være avgjørende. Reiselivsstrategiens tiltak innenfor det man kan kalle økologisk bærekraft finner vi i tabell 4.1. (Trysil kommune c).

Tabell 4.1. Tiltak som påvirker økologisk bærekraft

Tiltak	Positiv virkning	Negativ virkning
Bidra til etableringen av Sälen Trysil Idre airport		Økte klimagassutslipp som følge av økt flytrafikk
Etablere et konkurransedyktig kollektivtilbud med miljøvennlig transport internt i Trysil	Mindre klimagassutslipp og lokal forurensning	
Utvikle kapasiteten i bakker og skiløyper		Arealendringer med mulige konsekvenser for biologisk mangfold
Bygge videre på ski inn/ut konseptet i Trysilfjellet	Mindre klimagassutslipp og lokal forurensning	
Videreutvikle snøproduksjonen og snøgaranti-konseptet		Økt energiforbruk, økte klimagassutslipp
Videreutvikle tidligsnø konseptet		Økt energiforbruk, økte klimagassutslipp
Bli Norges største hyttebyggerkommune		Arealendringer med mulige konsekvenser for biologisk mangfold

(Kilde: Trysil kommune c)

Utover tiltakene nevnt i tabellen, er det verdt å nevne at målene i strategien handler om vekst (Trysil kommune c). Det er ikke merkelig i seg selv, men snarere naturlig at kommunen ønsker å utnytte de markedsfordelene de har, og legge til rette for økt økonomisk aktivitet. Det er imidlertid liten tvil om at denne veksten vil ha påvirkning på kommunens bidrag til en *bærekraftig utvikling*. En slik utvikling innen reiselivet vil føre til arealendringer, økt forbruk, mer forurensning, økt energiforbruk og økte utslipp av klimagasser. Hvor stort omfanget av dette blir er avhengig av hvilke tiltak kommunen og andre aktører setter i verk for å møte disse utfordringene. Trysils reiselivsstrategi er i liten grad egnet til å identifisere slike tiltak (Trysil kommune c). I den forstand at et miljøvennlig kollektivtilbud skulle føre til reduserte klimagassutslipp fra lokal transport i Trysil, vil denne måtte kunne ta unna såpass mye av det totale transporttilbudet tilsvarende mer enn all fremtidig vekst som følge av det økte antallet gjester som strategien legger opp til. Det samme gjelder for ski inn/ut konseptet som i seg selv ikke fører til reduserte utslipp, men kun å bremse veksten. (Trysil kommune c).

Derimot ligger det an til en massiv økning i utslipp fra den økte reiseaktiviteten til og fra Trysil. En flyplass med beliggenhet rett over grensen til Sverige som en del av strategien for å øke belegget vil utvilsomt innebære en økning i utslipp (Trysil kommune c). I tillegg kommer den eventuelle økningen fra privatbiler for de besøkende som ikke benytter seg av fly eller annen kollektivtransport.

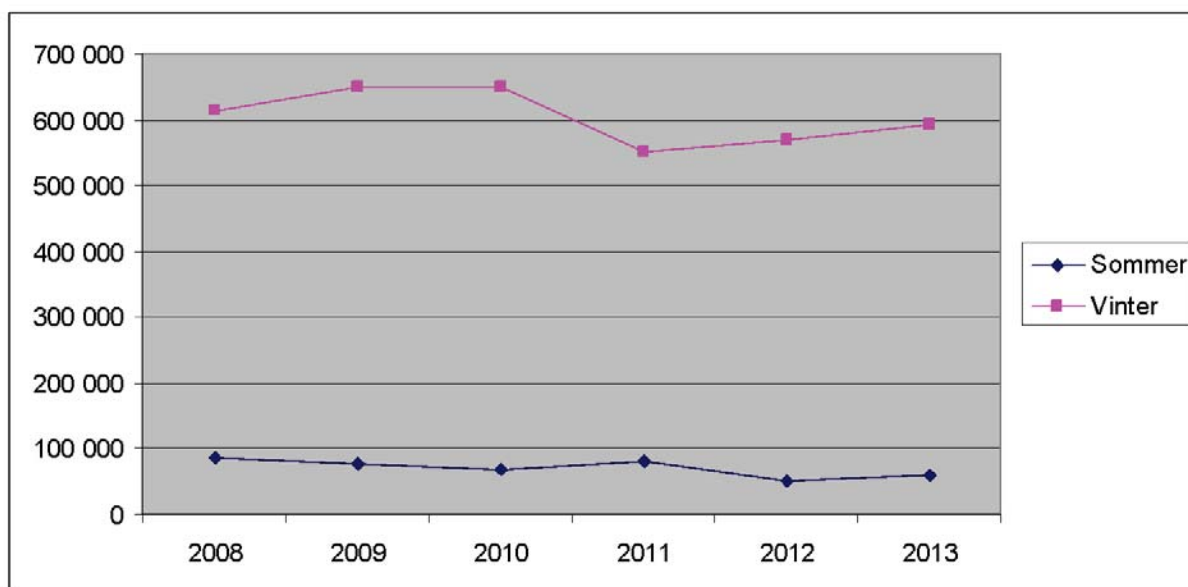
4.2.2 Trysils reiselivsstrategi og sesongvariasjoner

Som utpreget vinterdestinasjon har Trysil utfordringer som følge av den store variasjonen mellom belegget i vinter- og sommersesongen. Dette innebærer et stort behov for sesongarbeidere, noe som igjen fører til gjennomtrekk og ustabile arbeidsforhold.

Befolkningsutviklingen viser nedgang til tross for veksten innenfor reiselivsnæringen.

Reiselivsstrategiens ene hovedmål legger opp til å snu den negative befolkningsutviklingen (Trysil kommune c).

Et annet av reiselivsstrategien hovedmål innebærer en økning i kommersielle gjestedøgn fra referanseåret 2011 på hele 58,7 %, hvor fordelingen mellom vinter og sommersesongen innebærer en økning på 52 % i vinterhalvåret, og hele 185 % i sommerhalvåret. I 2011 var belegget for sommersesongen på 11 % av det totale for et år. Strategien legger opp til at i 2020 skal dette økes til 20 %. Figur 1 viser at i referanseåret 2011 var sesongvariasjonen på det laveste i perioden 2008-2013 I årene før og etter er belegget for sommersesongen henholdsvis 9 % og 8 %. I 2013 er det tilbake på 9 %. (Trysil kommune c).

Figur 1. Antall kommersielle gjestedøgn perioden (2008-2013)

(Kilde: Destinasjon Trysil, mottatt på epost etter forespørsel.)

Ser vi på det totale antallet kommersielle senger tilgjengelig i Trysil i 2011, var dette i 2012 9 294 (note 5). Denne kapasiteten sett i forhold til antall kommersielle gjestedøgn dette året var på ca. 61 gjestedøgn per seng i vintersesongen. Tilsvarende forhold for sommersesongen er på ca. 5,4 gjestedøgn per seng. En slik variasjon i belegget innebærer en stor uutnyttet kapasitet, og indikerer at det kapasitetsmessig ikke vil være store utfordringer når det gjelder servicetilbud og infrastruktur knyttet til en økning av belegget i sommersesongen. Spørsmålet er om det er rom for at Trysil kan ta så store markedsandeler som en nær tredobling av belegget i sommersesongen. Det ville i så fall kreve massiv markedsføring og et tilbud som er ettertraktet på markedet. Av figur 1 kan vi se at belegget i sommersesongen har sunket i årene 2008-2013, med unntak av 2011 og en svak økning i 2013. Det er fremdeles en del igjen til toppåret 2008 som hadde et belegg som var 44 % høyere enn i 2013. For vintersesongen ser vi at det var relativt gode år i 2009 og 2010, mens det har begynt å ta seg opp igjen fra 2011 som innebar et betydelig fall. Et annet usikkerhetsmoment er i hvor stor grad en utjevning av sesongvariasjonene fra et forhold rundt 90/10 til 80/20 faktisk vil innebære for å redusere konsekvensene av behovet for sesongarbeidere, og muligheter for å tilby faste helårs-arbeidsplasser for lokalbefolkningen i Trysil. Sett i lys av bærekraftig utvikling burde det allikevel være et mål å utnytte kapasiteten som eksisterer i dag bedre, gjennom en utjevning av sesongvariasjonene.

Kap. 5 Metode

5.1 Oppgavens forskningsdesign

Denne oppgavens hensikt er å gjøre en evaluering av operasjonaliseringen av pilotprosjektet bærekraftig reisemål, for derigjennom å kunne avgjøre i hvor stor grad prosjektet er egnet for å bidra til en *bærekraftig utvikling*. For å avgjøre dette er det på den ene siden behov for å vurdere hvilken forståelse som ligger til grunn for begrepene *bærekraftig utvikling* og *bærekraftig reiseliv*, og på den andre, hvordan de er blitt operasjonalisert. Dette gjør at evalueringsformen i denne sammenhengen handler om prosessevaluering på den ene siden. Denne evalueringen skiller seg fra resultatevaluering i dette tilfellet ved at det ikke er evaluering av Trysils bærekraftsstatus før og etter pilot-prosjektet som er oppgavens intensjon. Sentralt i analysen er begrepsvaliditet. Dette betyr i hvilken grad det kan sies å være samsvar mellom det generelle fenomenet som skal undersøkes, og konkrete data (Johannessen, 2011). I denne sammenhengen er *bærekraftig utvikling* og *bærekraftig reiseliv* de generelle fenomenene som skal undersøkes, mens måten det er blitt operasjonalisert på gjennom standarden for bærekraftig reisemål, er dataene.

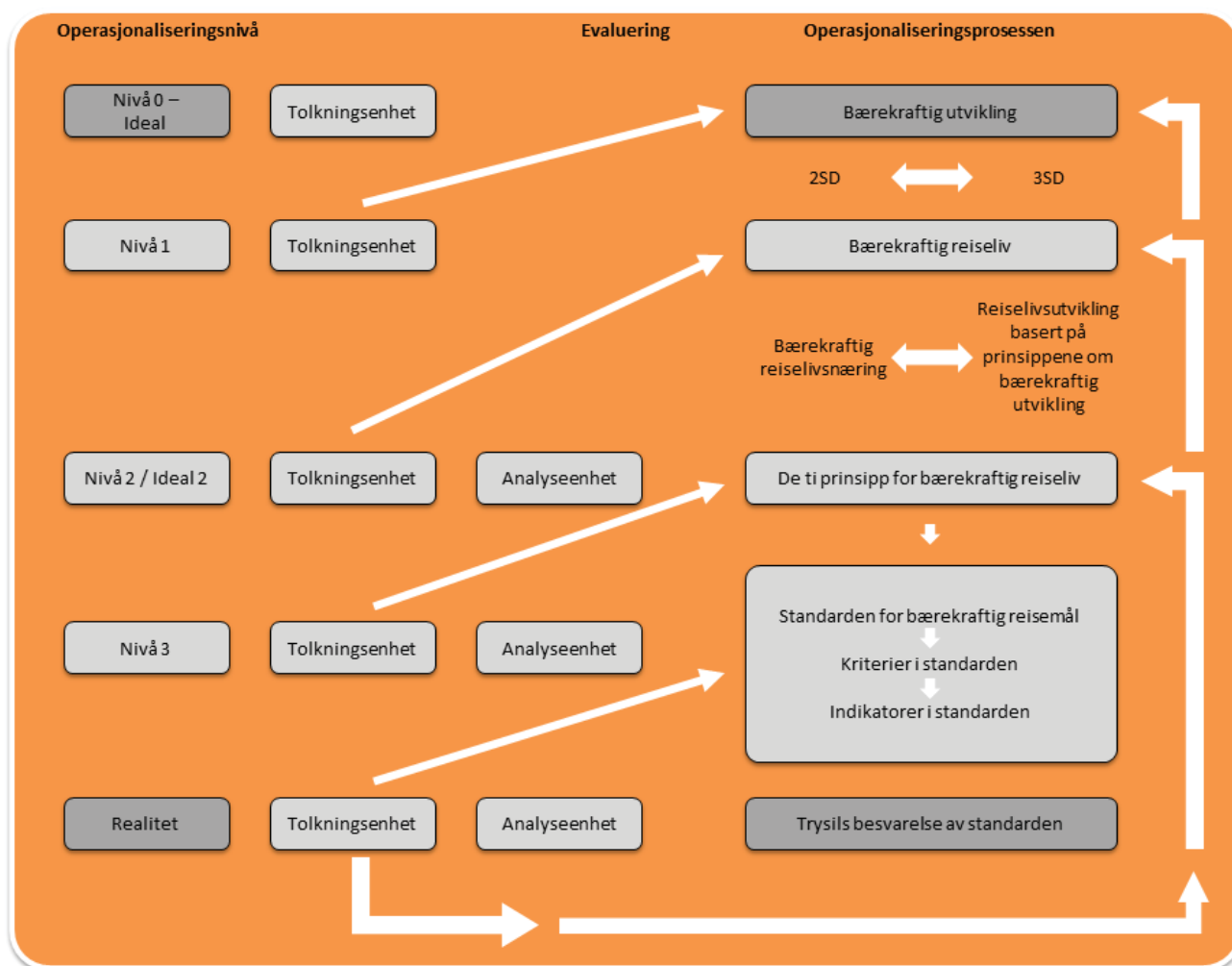
Evaluering er ikke et entydig begrep. Det kan herske ulike oppfatninger om hva det er, og det er ulike typer evalueringer. En evaluering har ulike siktemål, avhengig av hva som evalueres. Den samme gjenstanden for evaluering kan evalueres på forskjellige måter avhengig av hva evalueringen er ment å avdekke. Et eksempel på dette er tiltaksanalyse, hvor hensikten ligger i å avdekke hvilke tiltak som førte til måloppnåelse. Effektanalyse er et annet, hvor målsetningen er å evaluere resultatet av et tiltak, mens måloppfyllelse betegner en evaluering hvor man analyserer resultatene i forhold til målsetningen (Brofoss, 1997). Det er elementer i evalueringen som foretas i denne oppgaven, som har likhetstrekk med måloppfyllelse. Hovedproblemstillingen er formulert på en slik måte, men utdypingen av problemstillingen gjennom underproblemstillingene er et forsøk på å synliggjøre at selve begrepet bærekraftig utvikling ikke kan oppfattes som et klart definert mål. Dermed inkluderer problemstillingen en vurdering av hva slags mål som er lagt til grunn for operasjonaliseringen. I denne oppgaven er evaluering av operasjonaliseringsprosessen i pilotprosjektet bærekraftig reisemål som er formålet med analysen. Hensikten er å avgjøre om hvorvidt det eksisterer en tydelig målsetning som er operasjonalisert på en slik måte at den er egnet for å avgjøre om målet oppnås. I denne sammenhengen blir det på den ene siden et spørsmål om bærekraftig

reiseliv som ideal er tydelig nok definert til å egne seg for en operasjonalisering. På den andre siden, blir det et spørsmål om selve operasjonaliseringen er gjennomført på en slik måte at det er mulig å avgjøre om målsetningen oppnås.

Bergljot Baklien (1987) sier at evalueringsforskning ligger i forholdet mellom ideal og realitet. I dette tilfellet handler det om forholdet mellom *bærekraftig utvikling* som et ideal og pilotprosjektet bærekraftig reisemål som realitet. Oppgavens intensjon er dermed å undersøke hvordan realitetene pilotprosjektet, inkludert merkeordningen, stemmer med idealene bærekraftig utvikling og bærekraftig reisemål. Vi har sett at det ikke finnes en universell tilnærming til disse begrepene. I denne oppgaven er det derfor tatt utgangspunkt i to ulike tilnærminger til begrepene slik de er fremstilt i tabell 3.1 (se side 30). Det må imidlertid gjøres oppmerksom på at dette må anses som forenklinger, da det i tillegg til disse to må antas og finnes flere, samtidig som det må antas og finnes ulike varianter av de to som ligger til grunn for oppgaven. Dette kommer tydeligst til uttrykk gjennom ulike måter å operasjonalisere disse tilnærmingene på, men det kan heller ikke utelukkes flere og ulike teoretiske tilnærminger til de to variantene.

Selve analysen tar for seg begrepsvaliditeten i standarden for bærekraftig reisemål, samt begrepsvaliditeten i standarden sett i forhold til de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv. På dette nivået er de ti prinsippene å anse som idealet, standarden som operasjonalisering av dette idealet, og Trysils besvarelse som realiteten.

Det andre, mer overordnede nivået er på den ene siden hvordan de ti prinsippene for bærekraftig reisemål stemmer med de to tilnærmingene, 2SD og 3SD, av *bærekraftig utvikling*. På den andre, om de representerer en forståelse av bærekraftig reiseliv som et reiseliv basert på prinsippene om en bærekraftig utvikling, eller begrenset til en bærekraftig reiselivsnæring. På dette nivået er de to ulike forståelsene av bærekraftig utvikling og bærekraftig reiseliv å anse som ulike varianter av idealet, de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv som operasjonalisering av idealet, og standarden for bærekraftig reisemål som realiteten. Evalueringsmodellen er fremstilt i figur 2 på neste side.

Figur 2. Evalueringsmodell

Figuren er delt i tre. Kolonne 1 angir nivåene i prosessen. Kolonne 2 er evalueringen som er denne oppgavens metodiske fremgangsmåte. Kolonne 3 er operasjonaliseringsprosessen av *bærekraftig utvikling* gjennom pilotprosjektet bærekraftig reisemål. I kolonne 2 er det angitt hvilken metodikk som ligger til grunn for hvert enkelt nivå. Pilene i samme kolonne angir videre enten hva enheten tolkes i lys av. De vertikale pilene i kolonne tre angir operasjonaliseringsprosessen som pilotprosjektet er en del av. De horisontale pilene i samme kolonne angir motsetningsforholdet mellom 2SD og 3SD forståelsen av *bærekraftig utvikling*, og motsetningen mellom de to forståelsene av *bærekraftig reiseliv* som enten en reiselivsutvikling basert på prinsippene om en *bærekraftig utvikling*, eller en begrenset til en bærekraftig reiselivsnæring.

Metodisk består oppgaven av to elementer, analyse og tolkning. Disse to elementene glir over i hverandre, men i fremstillingen har jeg valgt å skille mellom de to for å synliggjøre de ulike trinnene i analysen. De skal ikke oppfattes som strenge kategorier.

Analysedelen består av de tre nivåene *ti prinsipper for bærekraftig reiseliv* (nivå 1), *standarden for bærekraftig reisemål* (nivå 2), og *Trysils besvarelse av standarden* (nivå 3).

Det er resultatene herfra som danner grunnlaget for diskusjonsdelen som består av å drøfte på hvilken måte resultatene fra analysen kan tolkes i lys av de ulike forståelsene av *bærekraftig reiseliv* og *bærekraftig utvikling* (se tabell 3.1, side 30).

Analysen av de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv kommer først i kapittel 6. Denne analysen består av en vurdering av de ti prinsippene i forhold til i lys av de to ulike forståelsene 2SD og 3SD av bærekraftig utvikling.

5.2 Begrepsvaliditet

Validitet handler om dataenes kvalitet og relevans. Det skilles mellom forskjellige former for validitet, blant annet intern validitet, ekstern validitet og begrepsvaliditet. Intern validitet handler om hvorvidt en undersøkelse er egnet til å påvise årsakssammenhenger eller ikke, mens ekstern validitet dreier seg om hvorvidt resultatene fra en undersøkelse kan overføres i tid og rom (Johannessen, 2011). Med utgangspunkt i denne evalueringens hensikt er det standardens begrepsvaliditet som skal evalueres i analysen. Nærmere bestemt hvor relevante kriteriene i standarden er for å kunne avgjøre om prinsippene etterleves, og hvor relevante indikatorene er for å kunne avgjøre om kriteriene er oppfylt.

Standarden for et Bærekraftig reisemål er å oppfatte som operasjonalisering av de ti prinsippene for et bærekraftig reisemål. Derfor er det standardens hovedområder C, D og E som korresponderer med prinsippene som er gjenstand for analysen.

Sammenhengen mellom kriteriene og prinsippene synliggjøres gjennom at hvert enkelt kriterie har en kode som består av en bokstav og to tall (eksempel, C1-1). Bokstaven angir hvilket hovedområdet kriteriet tilhører, det første tallet hvilket prinsipp, og det siste er en nummeranvisning. Slik kan vi se at det er forskjellig antall kriterier til hvert enkelt prinsipp. Variasjonen i antall er fra ett kriterie tilhørende prinsipp nr. 2, til elleve tilhørende prinsipp nr.

4. Hovedområde B - forankring på destinasjonen har kriterier som utfyller kriterier på andre områder i standarden i forhold til prinsippene. Disse er i det er det tatt hensyn til, der de eventuelt bidrar til å styrke begrepsvaliditeten til kriteriene i lys av prinsippene. Dette kommer frem når resultatene presenteres i kapittel 7. Videre er det slik at for hvert enkelt kriterie er det et sett indikatorer som inneholder fra en til flere indikatorer. Disse er å anse som operasjonalisering av kriteriene, slik at indikatorene avgjør om kriteriet er oppfylt.

Det er fra en til flere indikatorer for hvert kriterie. I presentasjonen av resultatene i kapittel 7, kaller vi alle kriteriene tilhørende samme prinsipp, for et kriteriesett, og alle indikatorer tilhørende samme kriterie, for et indikatorsett.

Analysen av begrepsvaliditeten for kriteriene i lys av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv, handler om hvorvidt kriteriesettet for hvert enkelt av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv er egnet for å vurdere om prinsippet etterleves. Der dette er tilfellet, anses kriteriene å ha en tilfredsstillende begrepsvaliditet i lys av prinsippet. På indikatornivå handler analysen om hvorvidt indikatorsettet for hvert enkelt kriterie er egnet til å vurdere om kriteriet er oppfylt.

Analysen tar for seg hvert enkelt prinsipp med sine tilhørende kriterier og indikatorer. Basert på en begrunnet skjønnsmessig vurdering av begrepsvaliditeten tildeles hvert enkelt kriterie- og indikatorsett en score fra 1-4. Scorene er beskrevet i tabell 5.

Tabell 5.1. Grunnlag for tildelt score på kriteriesettene og indikatorsettene begrepsvaliditet.

Score	Vurderingsgrunnlag
1 – Svært svak begrepsvaliditet	Ingen sammenheng med prinsippet/kriteriet.
2 – Svak begrepsvaliditet	Svak sammenheng for en betydelig del av indikatorer/kriterier med prinsippet/kriteriet. Oppfyllelse er avhengig av skjønnsutøvelse for et betydelig antall indikatorer.
3 – Sterk begrepsvaliditet	Sterk sammenheng. Få indikatorer har svak sammenheng med kriteriet, mens øvrige indikatorer utfyller kriteriet. I liten grad behov for skjønnsutøvelse for bestemmelse av kriterieoppfyllelse. Tilfredsstillende begrepsvaliditet for å avgjøre om indikatorsettet er egnet til å vurdere om kriteriet er oppfylt, eller om kriteriesettet er egnet for å vurdere om prinsippet etterleves.
4 – Svært sterk begrepsvaliditet	Veldig sterk sammenheng. Hele indikator-/ kriteriesettet er relevante i lys av prinsippet/kriteriet. Indikatorene bidrar til å styrke kriteriet. Indikatorsettet er meget godt egnet til å avgjøre om kriteriet er oppfylt, eller kriteriesettet er meget godt egnet for å avgjøre om prinsippet etterleves.

5.3 Skjønnsaspektet

Et gjennomgående trekk i standarden er at det på indikatornivå mangler enten minimumskrav eller en minstestandard eller at indikatoren er formulert som et krav eller spørsmål, uten at det går klart frem at kravet skal oppfylles, eller hva svaret skal være for at kriteriet kan anses som oppfylt (vedlegg 1). Av totalt 37 indikatorsett på de tre hovedområdene er dette tilfellet for en til flere av indikatorene i 19 av disse (vedlegg 1).

Det er altså flere tilfeller hvor det ikke går klart frem om en indikator som er formulert som et spørsmål ikke bare skal besvares, men også oppfattes som et krav. Dette fordi noen indikatorer i standarden er formulert som en påstand, mens andre er formulert som spørsmål. Det er ikke åpenbart hvorfor standarden er utformet på den måten.

Her er eksempler som viser dette:

Kriteriet D5-1 sier at; *destinasjonsledelsen skal (i sine strategiske dokument) ha etiske retningslinjer for virksomheten*. Kriteriets første indikator er: *Har destinasjonsledelsen et strategisk dokument som omfatter etiske retningslinjer*. Denne indikatoren er formulert som et spørsmål. For kriteriet C4-1 *Destinasjonsledelsen skal være en pådriver for lokale miljøforbedringer*, er indikator 1; *Destinasjonens kommune(r) er miljøsertifisert*. (vedlegg 1)

Forskjellen i formuleringen av disse to indikatorene ligger i at den første er formulert som et spørsmål, mens den andre er formulert som en påstand. Dette gjør det uklart hva som skal til for kriterieoppfyllelse. En måte å forstå dette på som kanskje er den mest nærliggende er at for at et kriterie skal anses som oppfylt, skal et spørsmål kun besvares, mens en påstand skal bekreftes. Det vil i dette tilfellet resultere i at selv om indikatorene i kriteriet D5-1 bevares med nei, noe som innebærer at destinasjonsledelsen ikke har et strategisk dokument som omfatter etiske retningslinjer, har ikke dette betydning for om kriteriet anses som oppfylt. Mens i tilfellet C4-1 må det dokumenteres at destinasjonens kommune(r) er miljøsertifisert, for at kriteriet kan anses som oppfylt.

Dersom dette er forståelsen som ligger til grunn, kan det argumenteres for at indikatorene som er formulert som spørsmål har en begrenset funksjon. Det må derfor legges til grunn at kriterieoppfyllelse ikke begrenser seg til besvarelse av indikatorer som er formulert som et spørsmål, men at selve svaret har betydning for om kriteriet anses som oppfylt. Denne forståelsen innebærer altså at for at kriteriet D5-1 skal være oppfylt, må en destinasjon dokumentere at de har et strategisk dokument som omfatter etiske retningslinjer.

Det er 19 av totalt 105 indikatorer på de tre hovedområdene som er formulert som et spørsmål hvor svaret på spørsmålet må anses å ha betydning for hvorvidt kriteriet kan vurderes som oppfylt (vedlegg 1).

I enda større omfang er standarden preget av indikatorer som ber om antall og andeler, eller andre kvantifiserbare størrelser (vedlegg 1). I de langt fleste tilfeller mangler det imidlertid formuleringer som gjør at man kan identifisere noen minimumskrav eller minstestandarder som skal til for at kriteriet anses som oppfylt. Dette kan eksemplifiseres gjennom kriteriet D8-3 som sier at; *destinasjonsledelsen skal arbeide for og bidra til at reiselivsnæringen har tilrettelagt for allmenn tilgjengelighet (UU)*. Dette kriteriet har to tilhørende indikatorer.

1. Andel medlemsbedrifter tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne ift. ISO-standardene "NS 11001 Universell utforming av byggverk og tilliggende

uteområder”, og ”NS 11010 Krav til en merkeordning for tilgjengelighet til reiselivsmål”

2. Andel medlemsbedrifter som har fått informasjon om ”De 7 prinsippene for universell utforming” (vedlegg 1)

Det går ikke tydelig frem om det forventes at en bestemt andel av medlemsbedriftene skal tilrettelegge for personer med nedsatt funksjonsevne, eller ha fått informasjon om ”de 7 prinsippene” for universell utforming. Det vil allikevel ikke være rimelig å forestille seg en situasjon hvor en destinasjon ikke har noen medlemsbedrifter som tilrettelegger for personer med nedsatt funksjonsevne i henhold til standardene gitt i indikator 1, eller at ingen medlemsbedrifter har mottatt informasjon om ”de 7 prinsippene” for universell utforming, og samtidig anses å oppfylle kriteriet. Dersom dette er tilfellet, må vurderingen av om andelen på de indikatorene er tilstrekkelig for å anse kriteriet som oppfylt, bestemmes ved utnyttelse av skjønn.

Det er til sammen 59 av de totalt 105 indikatorene på hovedområdene C,D og E som enten ber om antall, andeler eller andre kvantifiserbare størrelser, uten at det samtidig er formulert noen form for minimumskrav eller minstestandarder. Av disse er det 51 av indikatorene hvor størrelsen på antallet eller andelen kan anses å ha betydning for om kriteriet kan vurderes som oppfylt (vedlegg 1). En dokumentert besvarelse av disse 51 indikatorene er med andre ord ikke i seg selv egnet for å avgjøre om kriteriet er oppfylt, det må i tillegg utvises en eller annen form for skjønn.

I den følgende analysen av begrepsvaliditeten i standarden for et bærekraftig reiseliv er det lagt til grunn at en indikator ikke anses å ha tilfredsstillende begrepsvaliditet dersom vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på skjønnsutøvelse. Der skjønnsaspektet kan anses å ha påvirkning på hvorvidt et kriterie kan vurderes som oppfylt, består analysen av Trysils besvarelse i å foreta en vurdering basert på skjønn om hvorvidt kriteriet kan anses å være oppfylt. I resultatdelen gis det en alternativ fremstilling av begrepsvaliditeten til indikatorene som forutsetter at vurderingene av om hvorvidt et kriterie er oppfylt, også innebærer skjønnsutøvelse. Dette gjøres for å synliggjøre forskjellen mellom de to

fremgangsmåtene, samtidig som det gjør det mulig å vurdere Trysils besvarelse i forhold til de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv og tildelingen av merket bærekraftig reisemål.

5.4 Vurderingen av Trysils dokumentasjon og besvarelse av standarden

I en vurdering av Trysils besvarelse av standarden for et bærekraftig reisemål, kan det legges to ulike forutsetninger til grunn. Disse to baserer seg på to ulike forståelser av hva som skal til for at kriteriene er oppfylt. Disse to forutsetningene er:

Forutsetning 1. For at et kriterium skal kunne vurderes som oppfylt må alle indikatorene være besvart og dokumentert, eller

Forutsetning 2. For at et kriterium skal kunne vurderes som oppfylt må alle indikatorene være besvart og dokumentert, samtidig som det ut i fra skjønn er mulig å avgjøre om svaret er tilfredsstillende for at kriteriet er oppfylt.

I Trysils besvarelse av standarden er det også flere tilfeller der det er uklart om kriterier er oppfylt enten fordi:

- Det mangler dokumentasjon eller svar på en eller et fåtall av indikatorene, som ikke har avgjørende påvirkning for om kriteriet kan anses å være oppfylt.
- Det ikke er tilfredsstillende indikatoroppnåelse basert på skjønn på kun en eller et fåtall indikatorer.
- Begrepsvaliditeten til indikatorene er så svak at selv om de er besvart og dokumentert, er de ikke tilstrekkelige til å avgjøre om kriteriet er oppfylt.

Disse forholdene gjør at en vurdering av om kriterier er oppfylt, faller i tre ulike kategorier, som i analysen er gitt fargekodene grønn, rød og gul. Kategoriene er beskrevet i tabell 5.2.

Tabell 5.2 Kategorier for vurdering av kriterieoppfyllelse

Kategori	Fargekode	Beskrivelse
1	Grønn	Kriteriet anses som oppfylt fordi alle indikatorer er besvart og dokumentert. Oppfyllelse av kriteriet er ikke avhengig av skjønnsutøvelse.
2	Rød	Kriteriet kan uansett hvilke forutsetninger som legges til grunn, ikke anses som oppfylt.
3	Gul	Kriterieoppfyllelse er uklar. Begrunnelsen for dette gis i følgende underkategorier: a. Vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn. b. Et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart c. Indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt, men dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte. d. Indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt.

5.5 Reliabilitet og metodiske valg

Reliabilitet betyr i hvilken grad dataene kan anses å være pålitelige. I denne sammenhengen handler det om at analysen av kriterier og indikatorer som er gjort i denne oppgaven, er basert på en subjektiv vurdering. Analysen foretar en kategorisering av kriterier og indikatorer som også er preget av subjektive vurderinger. Det må derfor tas høyde for at om selve analysen og kategoriseringen av kriterier og indikatorer, ble utført av andre ville det kunne påvirke resultatet. Det samme kan sies om vurderingen av Trysils besvarelse av standarden.

I den metodiske tilnærmingen til analysen utført i denne oppgaven, er det foretatt flere subjektive valg som kan ha påvirket resultatene.

En del av analysen baserer seg på en tolkning av hvordan ulike formuleringer i standarden skal forstås, og hva som skal ligge til grunn for en vurdering av om et prinsipp etterleves, eller at et kriterie anses som oppfylt. Dette kunne vært forsøkt avklart gjennom enten en forespørsel til Innovasjon Norge eller andre som har vært involvert i utarbeidelsen av standarden, eller ved å henvende seg til den eller de som har hatt ansvaret for å kontrollere og vurdere besvarelsen fra Trysil.

Begrunnelsen for at dette er todelt. På den ene siden ville dette innebære en utvidelse av analysen som ville gjøre den vesentlig mer omfattende. Noe rammene for denne oppgaven ikke gir rom for. På den andre siden er det slik at Innovasjon Norge skriver på sine nettsider at merket *Bærekraftig reisemål* kan brukes som et kvalitetsstempel i markedsføring og omdømmebygging, og at det gjør reisemålet mer attraktivt gjennom å gi troverdighet hos turistene og kan skape stort engasjement i lokalmiljøet (Innovasjon Norges c). Det kan hevdes at troverdigheten og omdømmet til merket bærekraftig reisemål, er avhengig av prosessen som fører fram til merket, og at for at denne skal kunne betegnes som etterrettelig og transparent, skal det være mulig å ettergå denne uten å være avhengig av å avklare uklarheter og tvetydigheter i selve standarden på forhånd.

Standarden for et Bærekraftig reisemål er revidert underveis i pilotprosjektet (note 5). Den versjonen som ligger til grunn for denne analysen, er den som var gjeldene på det tidspunktet Trysil ble tildelt merket, og er den Trysil har benyttet i sin besvarelse. Analysen av standarden tar derfor ikke høyde for eventuelle endringer som innebærer forbedringer som kunne påvirket resultatet. En analyse av standarden som også inkluderer reviderte versjoner, ville innebære en utvidelse av rammene som det ikke er rom for i denne oppgaven.

Disse subjektive valgene er å anse som premisser for analysen i denne oppgaven. Det skal allikevel ikke anses å utelukke andre mulige fremgangsmåter som kunne påvirke resultatene.

Kapittel 6 Analyse og resultater

6.1 Analyse av de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv.

Tidligere i oppgaven har vi vist at begrepet *bærekraftig utvikling* har gått igjennom en transformasjon fra det vi kan kalle en opprinnelig forståelse med utgangspunkt i Brundtland-kommisjonens to nøkkelementer og Høyers kjerneelementer som All (2014) har sammenfattet til det vi i denne oppgaven kaller en todimensjonal forståelse (2SD). Her er *tilfredsstillelse av grunnleggende behov og økologisk bærekraft* forutsetninger for en *bærekraftig utvikling*. Transformasjonen består i det som har resultert i en tredimensjonal forståelse (3SD) som gjenspeiles i UNWTO sin definisjon av *bærekraftig reiseliv*, hvor målet er en balanse mellom økonomisk-, sosial, og økologisk bærekraft. Samtidig som den nasjonale reiselivsstrategien fra 2007, legger det de kaller Brundtland-kommisjonens definisjon av *bærekraftig utvikling* til grunn for sin forståelse av *bærekraftig reiseliv*. Det den nasjonale reiselivsstrategien viser til som Brundtland-kommisjonens definisjon, er utgangspunktet for de to nevnte nøkkelementene. Reiselivsstrategien har altså en tilnærming til Bærekraftig reiseliv som innebærer både en 2SD og en 3 SD forståelse.

I denne analysen av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv vil vi se på i hvilken grad prinsippene favner om de to ulike forståelsene. De ti prinsippene er delt inn i 3 hovedområder. Disse er:

1. Bevaring av natur, kultur og miljø
 2. Styrking av sosiale verdier
 3. Økonomisk levedyktighet
- (se tabell 2.2, side 27)

Denne overordnede inndelingen i hovedområder gjenspeiler 3SD forståelsen, og legger man til grunn UNWTO sin definisjon av *bærekraftig reiseliv* til grunn, er balansen mellom disse tre hovedområdene garantien for et *bærekraftig reiseliv*. I tråd med 3SD forståelsen er det ingen prioriterte prinsipper, og det er ingen hierarkisk oppbygning, slik man kunne forvente at det ville være i en 2SD forståelse. I en 2SD forståelse ville det legges vekt på tilfredsstillelse av grunnleggende behov, som i samsvar med Brundtland-rapportene ville innebære en prioritering av den fattige delen av verden (Lafferty og Langhelle, 1995).

Dersom man legger st.mld. nr. 58 sin beskrivelse av det økologiske rommet til grunn, kunne man hevde at reiselivsutviklingen i Norge, og andre deler av den vestlige verden, legger et stort beslag på det økologiske rommet på bekostning av den fattige delen av verden. I følge Høyer (2000) innebærer en prioritering av den fattige delen av verden, at forbruket i den rike verden går ned. Dette fordi det totale globale konsumet overgår ressursgrunnlaget det bygger på. Nødvendigheten av en forbruksreduksjon i den rike delen av verden, kommer som en følge av det primære kjerneelementet *rettferdig fordeling av fordeler og ulemper*.

Den rike delen av verdens beslag av det økologiske rommet på bekostning av den fattige, kommer kanskje mest tydelig til syne gjennom det totale fraværet av fokuset på utslipp av klimagasser i de ti prinsippene. Høyer karakteriserer reduksjon av klimagasser som et sekundært element. Dette innebærer at selv om drastisk reduserte klimautslipp totalt sett er helt av gjørende for en *bærekraftig utvikling*, betyr det ikke at ethvert tiltak som reduserer klimautslipp er forenlig med *bærekraftig utvikling*. Begrunnelsen for dette er at forutsetningen om *tilfredsstillelse av grunnleggende behov*, og en *rettferdig fordeling av fordeler og ulemper* også må oppfylles. Det kan vanskelig argumenteres for at tiltak rettet mot reduksjon av klimagassutslipp innen reiselivsnæringen i Norge strider mot forutsetningen om *tilfredsstillelse av grunnleggende behov*. Det er heller slik at det ville være på linje med en *rettferdig fordeling av fordeler og ulemper*. Dette fordi det kan tenkes at behovet for utslipp av klimagasser er aktuelt andre steder i verden for å oppfylle forutsetningen om å tilfredsstille grunnleggende behov. Eksempler på dette kan være alt fra behovet for å benytte flytransport til å frakte inn nødhjelp til katastrofeområder, eller produsere strøm basert på fossile energikilder for å yte grunnleggende helsetjenester osv. Dette fører til at dersom det økologiske rommet skal fordeles på en rettferdig måte, forutsetter det en reduksjon av klimagass utslipp i den rike delen av verden. Reiselivet i Norge kan ikke defineres som noe annet enn å tilhøre denne kategorien.

Høyer (2000) deler altså inn kjerneelementene i Bærekraftig utvikling i ekstra-primære, primære og sekundære elementer, hvorav *tilfredsstillelse av grunnleggende behov* og *økologisk bærekraft* anses som de ekstraprimære. De primære og sekundære elementene skal forstås som utledet av de ekstraprimære (se tabell 2.2, side 27).

Dersom vi betrakter de ti prinsippene i lys av dette, er det prinsippene 2 - *Landskapets fysiske og visuelle integritet*, 3 - *Biologisk mangfold*, 4 - *Rent miljø og ressurseffektivitet*, 5 - *Lokal livskvalitet og sosiale verdier*, og 6 - *Lokal kontroll og engasjement*, som i varierende grad omhandler de primære og sekundære elementene (se tabell 2.2, side 27). En nærmere stadfesting av dette ville kreve en omfattende analyse som det ikke er rom for innen rammene av denne oppgaven, men vil bli drøftet i kapittel 8. Det er imidlertid grunn til å hevde at de øvrige prinsippene er alle sentrale forhold for reiselivet, men det kan stilles spørsmålstegn ved hva de har å gjøre med de mest viktige utfordringene verden står ovenfor når det gjelder å få til en *bærekraftig utvikling*.

De ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv er et klart uttrykk for en 3SD forståelse av *bærekraftig utvikling*. Den tydeligst svakheten er fraværet av fokuset på å redusere klimagassutslipp, og at det er en usikker sammenheng mellom de fleste av prinsippene og de utfordringene verden står ovenfor når det gjelder *bærekraftig utvikling*. Hvorvidt de er et godt redskap for å bidra til en reiselivsutvikling basert på prinsippene om en *bærekraftig utvikling*, eller kun for en bærekraftig reiselivsnæring er også avhengig av hvordan prinsippene blir operasjonalisert. En nærmere drøftelse av dette foretas i kapittel 8.

6.2 Analyse av standarden for et bærekraftig reisemål og Trysils besvarelse av denne

Analysen av *standarden for et bærekraftig reisemål* er fremstilt sammen med en vurdering av Trysils besvarelse. For hvert prinsipp gjøres det først en analyse av det tilhørende kriteriesettets begrepsvaliditet. Deretter følger en tabell (tabellene 6.1-1 til 6.10-3) for hvert enkelt kriterie. Disse tabellene oppgir selve kriteriet (kolonne 1) og de tilhørende indikatorene (kolonne 2), slik de er formulert i standarden for bærekraftig reiseliv versjon 07.07.12 (vedlegg 1). I tillegg oppgis en kort referering av besvarelsen Trysil har gitt for hver enkelt indikator. (kolonne 3). Denne kolonnen er kalt, *Dokumentert*.

I rad 3 som er kalt, Indikatorenes begrepsvaliditet, er det foretatt en vurdering av indikatorenes begrepsvaliditet som grunnlag for tildeling av score (se tabell 5.1, side 41). I de tilfellene det er uklart om Trysils oppfyller kriteriet (kategori 3, se tabell 5.2, side 46), er det i

rad fire underkategori, oppgitt hva årsaken til uklarheten baseres på gjennom en henvisning til underkategorier (se tabell 5.2, side 46).

I de tilfellene vurderingen viser at kriteriene enten er oppfylt eller ikke oppfylt, (kategori 1 og 2, se tabell 5.2, side 46) er det i rad 3 gitt en kommentar til Trysils besvarelse.

Hver tabell har en fargekode som fremkommer i kolonne 3 og rad 4. Der kriteriet anses som oppfylt er disse delene av tabellen grønn (kategorien 1). Der kriteriet anses som ikke oppfylt, er den rød (kategori 2). Der det anses som uklart om kriteriet er oppfylt, er den gul (kategori 3). (se tabell 5.2, side 42).

Under hver tabell som inneholder et kriterie som det er uklart om kan anses som oppfylt, følger en vurdering av Trysils besvarelse opp mot kriteriet. Basert på denne vurderingen anses kriteriet enten som oppfylt eller ikke.

Trysils besvarelse og den dokumentasjonen som ligger til grunn for denne er ikke offentlig, men gjort tilgjengelig for utførelsen av analysen i denne oppgaven. Derfor følger det ikke referering til denne dokumentasjonen. Vurderingen av Trysils besvarelse er gjort kun på bakgrunn av den dokumentasjonen som besvarelsen er basert på. Den er imidlertid ikke begrenset til dokumentasjonen tilhørende hvert enkelt kriterie. Der det er relevant, trekkes dokumentasjon fra andre kriterier også inn. Malen for standarden inneholder en kolonne som er kalt Dokumentasjon/ hjelpemiddel (vedlegg 1). Denne kolonne angir hva dokumentasjonen skal basere seg på. Malen for standarden er vedlagt denne oppgaven som vedlegg 1.

Destinasjonsledelsen er et begrep som går igjen i Standarden. I Trysils reiselivsstrategi er Destinasjon Trysil beskrevet som koordinerende organ for reiselivsnæringen i Trysil (Trysil kommune c). Denne analysen legger til grunn at Destinasjon Trysil tilsvarer destinasjonsledelsen.

Hovedområdet C – Bevaring av natur, kultur og miljø

6.2.1 Prinsipp 1. Kulturell rikdom (C1)

Dette prinsippet handler om; å respektere, videreutvikle og fremheve lokalsamfunnets historiske kulturarv, autentiske kultur, tradisjoner og særpreg. Prinsippet har fire tilhørende kriterier gjengitt i tabellene 6.1-1 til 6.1-4. De to første handler om at det skal finnes en oversikt over steder, objekter eller tradisjoner av kulturell interesse, og at det skal finnes en plan for formidling og aktivt bruk av disse. Dette har en direkte sammenheng til innholdet i prinsippet, samtidig som de to neste kriterier sier at man skal arbeide aktivt for å bevare destinasjonens kulturarv, og utvikling av det lokale mattilbudet. Til sammen gjør disse kriteriene at destinasjon må dokumentere hva som finnes, lage en plan for formidling og bruk, samtidig som de må arbeide aktivt for bevaring og utvikling. Kriteriene anses å ha veldig sterk begrepsvaliditet i lys av prinsippet, tilsvarende score 4.

Tabell 6.1-1 Kriteriet C1-1 tilhørende prinsipp 1 – Kulturell rikdom.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C1-1 Det skal finnes en oversikt over steder, objekter eller tradisjoner av kulturell interesse	1. Destinasjonen har definert hva som er av kulturell interesse. 2. Hvor mange vernede kulturminner finnes innenfor destinasjonen. 3. Hvilke vernekategorier er representert. 4. Foreligger verne-/skjøtselsplaner for de vernede kulturminnene. 5. Finnes det tradisjoner, kulturminner og liknende som ikke er vernet, men som er viktige for destinasjonen. 6. Finnes skjøtsels- eller tiltaksplaner for disse 7. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.).	1. Ja 2. 2 3. Dokumentert 4. uklart 5. Ja 6. Ja 7. Ukjent
<u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Det er flere av disse som ikke spesifikt retter seg mot oppfyllelse av kriteriet (3, 6 og 7), men de som gjør det er egnet for å bekrefte det kriteriet ber om. Det er imidlertid flere indikatorer som er formulert som spørsmål uten at det er klart om det knyttes noen forventninger til svaret. Skal man oppfattet indikatoren 7 som et krav, er det vært å legge merke til at dersom indikator 7 følger av indikator 6, er ikke indikator 4 fulgt opp av et liknende krav. Det vil altså si at det kreves en oppdatert skjøtsel- eller tiltaksplan for tradisjoner, kulturminner og liknende som ikke er vernet, men det er ikke det samme kravet for vernede kulturminner. Dette trekker litt ned. Begrepsvaliditeten til indikatorene i lys av kriteriet anses derfor som sterk, tilvarende score 3		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn, og b. et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart.		

Vurdering av Trysil oppfyllelse av kriteriet C1-1:

Det er uklart om Trysil oppfyller kriteriet. Dette skyldes indikator 4, 6 og 7. Trysil sier at det finnes to vernede kulturminner i Trysil. Det ene av disse er Tørberget kirkested, som Trysil kan ikke vise til at har en egen verne-/ skjøtselplan, men viser til kirkerundskrivet. Om dette er tilstrekkelig for å oppfylle indikatoren er uklart. De kan ikke vise til en fullstendig liste av verne-/ skjøtselplaner for indikator 6. Disse er heller ikke oppdaterte (indikator 7). Trysil oppfyller alle de andre indikatorene, og der de ellers har manglende dokumentasjon anses dette å ha liten betydning i forhold til formuleringen av kriteriet. Trysil anses derfor å ha oppfylt kriteriet.

Tabell 6.1-2 Kriteriet C1-2 tilhørende prinsipp 1 – Kulturell rikdom.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C1-2 Det skal finnes en plan for formidling og aktiv bruk av steder, objekter eller tradisjoner av kulturell interesse (Ref. C1-1)	1. Bidrar planen til vern gjennom bruk. 2. Har planen en handlingsdel 3. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.).	Se kommentar til Trysils besvarelse under
<u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene er formulert på en slik måte at de forutsetter at kriteriet er oppfylt, men de spør om forhold som innebærer en ytterlig presisering av kriteriet. Dette gjør at man kan se for seg at kriteriet er oppfylt, selv om svaret på de to første indikatorene er nei. Dette gjør at indikatorene i lys av kriteriet anses å ha en svak begrepsvaliditet, tilsvarende score 2.		
<u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Trysil viser til at det finnes en Plan for formidling og bruk av kulturminner i Trysil og Engerdal fra 1999. Denne er på sertifiseringstidspunktet 13 år gammel, og Trysil sier selv at den ikke ble videreført på noen måte. Dermed anses planen ikke tilstrekkelig for å oppfylle kriteriet.		

Tabell 6.1-3 Kriteriet C1-3 tilhørende prinsipp 1 – Kulturell rikdom.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C1-3 Det skal arbeides aktivt for bevaring av destinasjonens kulturarv	1. Antall arrangementer som er basert på og formidler tradisjoner, lokal kultur og lokale verdier. 2. Antall reiselivsbedrifter med kvalitetsmerkinger for kulturarv – og hvilke	1. 23 2. Ingen
C1-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene spør etter antall uten å angi et minimumskrav eller en minstandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Det er videre grunn til å anta at det er mulig å oppfylle kriteriet på andre måter enn det indikatorene legger opp til, noe Trysils besvarelse kan tyde på (se under). Trysils oversikt viser her til tiltak og aktiviteter som ikke nødvendigvis faller inn under indikator 1. Dette gjør at begrepsvaliditeten til indikatorene anses som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn. c. indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt, men dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C1-3:

Svaret på indikator 2 er ingen. Derimot viser Trysil i besvarelsen av kriteriet til at de har et rikt kulturliv med mange personer, organisasjoner, grendelag og historielag som jobber aktivt med destinasjonens kulturarv gjennom et bredt spekter av aktiviteter; herunder:

- vedlikehold og drift av kulturanlegg
- vedlikehold og skilting av gamle ferdselsveger
- oppsett av minnemerker og bautaer for markering av historiske hendelser og personer
- forfattere og forlag som utgir bøker, minneskriv, og historiehefter som beskriver personer, hendelser og et bredt spekter av kulturtradisjoner og kulturliv
- kunstnere som bruker historie, kultur og natur som tema i sitt virke
- tradisjonsdrakter
- tradisjonsdans
- skihistorien fra Trysil-Knut til i dag

Dersom man ser bort fra indikatorene, på bakgrunn av svak begrepsvaliditet, viser oversikten fra Trysil at de oppfyller kriteriet.

Tabell 6.1-4 Kriteriet C1-4 tilhørende prinsipp 1 – Kulturell rikdom.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C1-4 Det skal arbeides aktivt for utvikling av det lokale mattilbudet	1. Antall av serveringsbedrifter som tilbyr minimum 25% retter og drikke med lokal og regional tilhørighet. 2. Antall av serveringsbedrifter som tilbyr minimum 25% lokalt og regionalt produsert mat og drikke. 3. Antall virksomheter med kvalitetsmerkinger for lokal mat / drikke. 4. Antall lokale mat/drikke produsenter.	1. 6 2. 4 3. 2 4. 20
C1-4 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene kan gi et godt bilde av om kriteriet er oppfylt, men det er imidlertid ingen av dem som har noen formuleringer om minimumskrav eller minstestandard i forhold til antallet de spør etter. Det gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet kan vurderes som oppfylt. Begrepsvaliditeten til indikatorene i lys av kriteriene, anses derfor som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. at vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C1-4:

Trysil sier i sin besvarelse av kriteriet at: ” Trysil ligger i en klimasone som begrenser hva som er egnet og hensiktsmessig å dyrke. Trysil ligger i tillegg midt i en nasjonal sone for rovdyr og det er svært få bønder som fortsatt driver med beitedyr. Tilfanget av lokalprodusert

mat er derfor noe smalt.” Denne uttalelsen kan tolkes som en begrunnelse for at størrelsen på andelene til indikatorene er lave.

Trysil sier videre: ”Samtidig ser vi at interessen for og fokuset på lokal mat og lokal matproduksjon er på vei opp og vi ser med spenning på hva som kan utvikles og etableres av produkter og samarbeid i årene som kommer.” Denne uttalelsen indikerer ingen aktiv innsats fra destinasjonsledelsen. Hvor aktiv serveringsnæringen eller eventuelt andre aktuelle aktører er i forhold til det kriteriet forventer, finnes det ikke noen dokumentasjon på. Kriteriet anses derfor ikke som oppfylt.

6.2.2 Prinsipp 2. Landskapets fysiske og visuelle integritet (C2)

Neste prinsipp, Landskapets fysiske og visuelle integritet, har kun ett tilhørende kriterium gjengitt i tabell 6.2-1. Prinsippet innebærer; *å bevare og videreutvikle landskapskvalitet, både for by og bygd, slik at landskapets fysiske og visuelle integritet ikke degraderes*. Dersom man legger til grunn at operasjonalisering av prinsippene gjennom kriterier og indikatorer er en konkretisering av prinsippet, er det vanskelig å se på hvilken måte kriteriet i dette tilfelle innebærer en dette. Prinsippet inneholder formuleringer som *bevare og videreutvikle* for å hindre degradering. I kriteriet er dette tolket som *å ta hensyn* til landskapets fysiske og visuelle integritet. Således er dette mer en redusering av prinsippet, enn en konkretisering. Siden dette kriteriet er det eneste kriteriet tilhørende prinsipp 2, anses begrepsvaliditeten å være svak, tilsvarende score 2.

Tabell 6.2-1 Kriterier tilhørende prinsipp 2 - Landskapets fysiske og visuelle integritet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C2-1 Det skal tas hensyn til landskapets fysiske og visuelle integritet (Bygg, anlegg, stier med mer.)	1. Foreligger kommunale retningslinjer som ivaretar og sikrer mot manglende terrengtilpasning og visuell forsøpling. 2. Andel dispensasjonssøknader innvilget. 3. Andel dispensasjonssøknader i utbyggingsområder. 4. Andel dispensasjonssøknader for nybygg i 100-m. beltet langs saltvann, vann og vassdrag innvilget.	1. Ja 2. 100 % 3. 85 % 4. 3 % (12 % i LNF-områder)
C2-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Den første indikatoren er formulert som et spørsmål, uten at det er oppgitt noen forventning til svaret. Indikatorene 2,3 og 4 ber om andeler uten at det oppgis noen form for øvre grense for at kriteriet skal kunne vurderes som oppfylt. I dette tilfellet ser vi at Trysil har innvilget alle dispensasjonssøknader, men sier samtidig at dette er resultat av saksbehandlers veiledning. Dette kan tolkes som at alle utbyggere i kommunen er så godt kjent med hva som skal til for å få innvilget dispensasjonssøknad, og at det fører til svært få søknader, og at de som kommer er så godt begrunnet, og i samsvar med veiledningen at de innvilges. Dette gjør at indikatoren i seg selv ikke gir særlig mening. Begrepsvaliditeten anses som svak i lys av kriteriet, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. at vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C2-1:

Trysils svar på indikator 1 er ja. Dette styrker kriterieoppfyllelsen. I Trysils svar på indikator 2, ser vi at de har innvilget alle dispensasjonssøknader. Trysil skriver i sin besvarelse av kriteriet at ”andel innvilgede dispensasjoner i Trysil er høyt, da veiledningen fra kommunens saksbehandler i det alt vesentlige medfører at dispensasjoner som kommer til behandling, i stor grad blir godkjent. Uønskede dispensasjoner vil i de fleste tilfeller ikke bli omsøkt.” Dette viser at, selv om det foreligger kommunale retningslinjer som skal ivareta og sikre mot manglende terrengtilpasning og visuell forsøpling, er veilederen fra kommunens saksbehandler slik at alle dispensasjonssøknader har blitt innvilget. Dette kan tolkes dit hen at veiledningen er så god at det fører til et lavt antall dispensasjonssøknader. Indikatoren er ikke egnet til å avdekke dette. Kriteriet anses derfor som oppfylt.

6.2.3 Biologisk mangfold (C3)

Tredje prinsipp innen hovedområdet natur, kultur og miljø er Biologisk mangfold. Prinsippet innebærer; *å støtte bevaringen av naturområder, dyreliv og habitater, og minimere ødeleggelser av disse*. Prinsippet er konkretisert gjennom tre kriterier gjengitt i tabell 6.3-1 til 6.3-3. På samme måte som for det første prinsippet handler to av kriteriene om et krav om at

det skal finnes en oversikt og en plan for formidling og bruk, i dette tilfellet for natur og naturtyper.

Skal man kunne støtte bevaring og minimere ødeleggelser er ett sentralt element at man har en oversikt over hva som finnes, samtidig som man har en plan for hvordan bruken kan foregå på en måte som ikke setter verdiene i fare. Dette ivaretas av kriteriene C3-2 og C3-3.

Kriteriene sier imidlertid ingenting om at en slik plan skal inneholde noe krav til bruk og ferdsel.

Det første kriteriets har en noe uklar formulering. Dersom man ser på indikator 1 er det mulig å forstå denne slik at den ber om en bekreftelse på om kriteriet er oppfylt. Indikatoren er imidlertid formulert som et spørsmål, noe som gjør at man kan tolke det slik at det ikke er et krav at sårbarhetsanalyser/ analyse av tålegrenser er utført for at kriteriet kan vurderes som oppfylt, men at kommunen skal ha vurdert å utføre dette. Dersom man tolker indikatoren dit hen at indikatoren må besvares med ja, må man forstå kriteriet slik at det er et krav og at kommunen skal ha vurdert disse analysene i henhold til naturmangfoldloven. I standardens mal er det oppført at henvisningen til Naturmangfoldloven gjelder §§ 9, 10 og 11. Denne forståelsen gir størst mening, ettersom det er vanskelig å forestille seg at det er utført sårbarhetsanalyser/ analyse av tålegrenser, uten at kommunen har vurdert disse når de foreligger, og at det presiseres at vurderingen skal baseres på §§ 9, 10 og 11 i naturmangfoldloven. Det er imidlertid grunn til å stille spørsmålstegn ved om kriteriet inneholder noen vesentlige krav utover det som allerede er lovpålagte kommunale oppgaver i henhold til plan- og bygningslovens § 4-3 (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009) og naturmangfoldloven §§ 8-12 (Klima- og miljødepartementet b, 2009).

Kriteriene C3-2 og C3-3 er å anse som forutsetninger for å kunne oppfylle kriteriet, men innebærer ikke i seg selv å støtte bevaringen av naturmangfoldet eller minimering av ødeleggelser. I tillegg er det rimelig å anta at prinsippet om biologisk mangfold innebærer noe mer enn hva en hvilken som helst annen kommune oppfyller gjennom lovpålagte oppgaver. Det er uklart om det er grunnlag for å hevde at C3-1 oppfyller denne antagelsen. Kriteriene anses derfor å ha en svak begrepsvaliditet i lys av prinsippet om Biologisk mangfold, tilsvarende score 2.

Tabell 6.3-1 Kriteriet C3-1 tilhørende prinsipp 3 – Biologisk mangfold.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C3-1 Kommunen(e) skal ha vurdert sårbarhetsanalyser / analyse av tålegrenser i hht. krav i Naturmangfoldsløven	1. Er det gjennomført sårbarhetsanalyse eller analyse av tålegrenser. 2. Andel søknader om motorferdsel i utmark innvilget årlig. 3. Andel båtplasser i gjestehavner forbeholdt ikke-motoriserte båter.	1. Ja 2. Nei, antallet er oppgitt. 3. Ikke relevant
C3-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikator 1 kan forstås som en direkte bekreftelse på en begrenset del av kriteriet. Det er imidlertid ingen av indikatorene som er egnet for å måle om vurderingene er gjort i henhold til kravene i naturmangfoldloven. Indikatorene 2 og 3 ber om andeler, uten at det er stilt noen minimumskrav eller forventet minstestandard. Det er heller ingen åpenbar sammenheng til kriteriet i disse to indikatorene. På bakgrunn av at indikatorene til sammen kun dekker en begrenset del av kriteriet, anses begrepsvaliditeten til indikatorene å være svært svak, tilsvarende score 1.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn. c. indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt, men dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C3-1:

Gjennomføring av sårbarhetsanalyser er i følge Trysils besvarelse en løpende oppgave i Trysil kommune og gjennomføres ved alle fysiske tiltak eller naturinngrep som kan ha innvirkning på naturmangfoldet i henhold til Naturmangfoldlovens. Videre skriver Trysil at ” Analyse av tålegrenser er ikke et begrep som omfattes av Naturmangfoldloven.”

I en vurdering av om Trysil oppfyller kriteriet C3-1, må det tas hensyn til at indikatorene har en utilfredsstillende begrepsvaliditet, men Trysil veier opp ved å vise til i sin dokumentasjon at vurderingene av sårbarhetsanalyser er gjort i henhold til §§ 8-12 i naturmangfoldloven.

Trysil dokumentasjon tilfredsstiller imidlertid ikke kravet til indikator 2 gjennom at de har oppgitt antallet i stedet for andelen som indikatoren ber om. Sammenhengen mellom denne indikatoren og kriteriet er såpass uklar, at kriteriet allikevel anses som oppfylt.

Tabell 6.3-2 Kriteriet C3-2 tilhørende prinsipp 3 – Biologisk mangfold.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C3-2 Det skal finnes en oversikt over natur og naturtyper av særskilt interesse	1. Destinasjonen har definert hva som er natur og naturtyper av særskilt interesse. 2. Hvor mange verneområder finnes innenfor destinasjonen. 3. Hvilke vernekategorier er representert. 4. Foreligger verne-/skjøtselsplaner for verneområdene. 5. Finnes det natur og naturtyper som ikke er vernet, men som er viktige for destinasjonen. 6. Finnes skjøtsels- eller tiltaksplaner for disse. 7. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.). 8. Antall merkede ruter etter nasjonal skiltings- og graderingsmal.	1. Ja, kommunalplanens arealdel 2. 11 3. Dokumentert 4. Nei 5. Ja, viser til Naturbasen DN. 6. Nei 7. Nei 8. 32.
C3-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Flere av Indikatorene retter seg ikke spesifikt mot oppfyllelse av kriteriet(4, 6, 7 og 8), men de som gjør det er egnet for å bekrefte det kriteriet ber om (1, 2, 3 og 5). Det er imidlertid flere indikatorer som er formulert som spørsmål uten at det er klart om det knyttes noen forventninger til svaret. Dette trekker litt ned. Begrepsvaliditeten til indikatorene i lys av kriteriet anses derfor som sterk, tilvarende score 3.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn. b. et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C3-2:

I standardens mal står det at dokumentasjonen for indikator 1 skal være en intern oversikt basert på definisjoner i Naturmangfoldloven. I Trysils besvarelse av indikator 1 står det: ”Trysils Kommuneplan 2007-2018 med Planbeskrivelse og Plankart definerer natur og naturtyper av særskilt interesse. Planen legges til grunn ved planlegging, forvaltning og utbygging i kommunen.” Med dette som bakgrunn forutsettes indikator 1 som oppfylt. Indikator 2 og 3 er oppfylt, mens det er litt uklart om Indikator 4 er oppfylt. Det vises til at Fulufjellet nasjonalpark er av så ny dato, at det ikke er utarbeidet verne-/ skjøtselplan for denne enda. De øvrige verneområdene er naturreservater i tillegg til ett vernet enkeltobjekt. Det vises til verneforskriften for naturreservatene, mens verneobjekt ikke har en verneforskrift eller en verne-/ skjøtselplan. Det er altså ikke dokumentert at det finnes verne-/ skjøtselplaner for disse områdene, men siden indikatoren er formulert som et spørsmål, er det uklart om det er knyttet noen forventning til svaret i forhold til om kriteriet er oppfylt.

I standardens mal står det om Indikator 5 at dokumentasjonen skal være en intern oversikt over natur som er viktig for lokalsamfunnet/reiselivet, men som ikke er vernet. En slik oversikt dokumenterer ikke Trysil, men henviser til Direktoratet for naturforvaltnings

naturbase. Indikator 6 og 7 er ikke oppfylt. Dette innebærer at indikator 4,5,6 og 7 ikke er tilstrekkelig dokumentert. Av de som har direkte sammenheng med kriteriet, er det kun indikator 5 som ikke er tilstrekkelig dokumentert. Kriteriet anses dermed som oppfylt.

Tabell 6.3-3 Kriteriet C3-3 tilhørende prinsipp 3 – Biologisk mangfold.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C3-3 Det skal finnes en plan for formidling og aktiv bruk av viktige naturområder (vernede eller av særskilt interesse for reiselivet)	1. Bidrar planen til vern gjennom bruk 2. Har planen en handlingsdel 3. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.)	1. Nei 2. Nei 3. Nei
C3-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene er formulert på en slik måte at de forutsetter at kriteriet er oppfylt, men de spør om forhold som innebærer en ytterlig presisering av kriteriet. Dette gjør at man kan se for seg at kriteriet er oppfylt, selv om svaret på de to første indikatorene er nei. Dette gjør at indikatorene i lys av kriteriet anses å ha en svak begrepsvaliditet, tilsvarende score 2.		
<u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Trysil svarer nei på alle tre indikatorene i tillegg til at de skriver at det ikke finnes en samlet plan for formidling og aktiv bruk av viktige naturområder i Trysil. Kriteriet anses dermed ikke som oppfylt.		

6.2.4 Rent miljø og ressurseffektivitet (C4)

Prinsipp nummer 4 er det siste innen første hovedområde. Det er *rent miljø og ressurseffektivitet*. Prinsippet innebærer; *å minimere reiselivsbedrifters og turistर्स forurensing av luft, vann og land (inkludert støy), samt og minimere genereringen av deres avfall og forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser*. Det er 11 kriterier tilknyttet prinsippet gjengitt i tabell 6.4-1 til 6.4-11, og er således det mest omfattende i hele standarden.

Det prinsippet omhandler, kan deles inn i tre områder;

1. å minimere reiselivsbedrifters og turistर्स forurensing av luft, vann og land (inkludert støy)
2. å minimere genereringen av deres avfall
3. å minimere forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser

Alle områdene kan sies å dekkas av kriteriene, i tillegg til at et kriterium sier at destinasjonsledelsen skal være en miljøpådriver. Her er det også for første gang så langt i standarden oppgitt noen minimumskrav. Dette gjelder C4-7, C4-8 og C4-10. Det er også angitt områder hvor det forventes forbedringer. Kriteriene anses å ha en sterk begrepsvaliditet sett i lys av prinsippet, tilsvarende score 4.

Tabell 6.4-1 Kriteriet C4-1 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-1 Destinasjonsledelsen skal være en pådriver for lokale miljøforbedringer	1. Destinasjonens kommune(r) er miljøsertifisert. 2. Selskapet som har destinasjonsledelsen er miljøsertifisert 3. Andel miljøsertifiserte bedrifter. 4. Andel miljøsertifiserte reiselivsbedrifter. 5. Antall sertifiserte reiselivsbedrifter av destinasjonens 10 største reiselivsbedrifter - målt etter omsetning. 6. Antall sertifiserte reiselivsbedrifter av destinasjonens 10 største reiselivsbedrifter - målt etter besøk.	1. Nei, Trysil kommune er innmeldt i nettverket for Miljøfyrtårnkommuner. Arbeidet med å sertifisere egne virksomhetsområder er under planlegging og vil etter alt å dømme starte opp i 2013. 2. Ja 3. 6 % 4. 6 % 5. Ingen 6. Ingen
C4-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Fem av indikatorene ber om andeler eller antall, uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Miljøsertifisering kan klart sies å være en god indikator på hvorvidt destinasjonsledelsen er en miljøpådriver, men det forutsetter at andelen er økende som en årsak av tiltak initiert av destinasjonsledelsen. Indikatorene er ikke egnet til å avdekke verken om andel er økende eller om det er et resultat av tiltak initiert av destinasjonsledelsen, og dermed anses begrepsvaliditeten til indikatorene tilhørende C4-1 som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn. c. indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt, men dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-1:

Det kan hevdes at de oppgitte andelene på indikator 3 og 4 er lav, noe besvarelsen på indikator 3 for kriteriet C4-4 antyder. Her skriver Trysil selv at andelen miljøsertifiserte reiselivsbedrifter er lav. Antallet oppgitt på indikatorene 5 og 6 er null. Svaret på indikator 1 er nei. Kriteriet kan sies å overlappe med kriteriet B1, som sier at Destinasjonen skal legge til rette for, og ta initiativ til miljøforbedringer (miljøsertifiseringer med mer) og kvalitetsforbedringer (kvalitetsmerker med mer) i reiselivsbedriftene. I besvarelsen av dette kriteriet lister Trysil opp 6 miljøforbedrende tiltak som har blitt iverksatt siste kalenderår, hvorav et av disse er at 15 bedrifter har startet arbeidet mot miljøfyrtårnsertifisering. I tillegg er det for siste kalenderår gjennomført 11 miljøforbedrende tiltak. Dette gjør, sammen med det faktum at indikatorene tilhørende kriteriet har en svak begrepsvaliditet, at kriteriet anses som oppfylt.

Tabell 6.4-2 Kriteriet C4-2 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-2 Det skal være tilrettelagt for kollektiv transport tur/retur destinasjonen	1. Andel gjester som ankommer med: - Fly / helikopter - buss - tog - båt - privat- eller leiebil – bensin/diesel - bobil - elektrisk drevet kjøretøy - motorsykkel - sykkel - annen offentlig transport - annet	Buss 0 % Leiebil 1 % Egen bil 97 % Fly 1 % Ferge 1 %
C4-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatoren har en noe uklar sammenheng med kriteriet, ved at de ikke er egnet til å vise at det er, eller på hvilken måte det er, tilrettelagt for kollektivtransport. Allikevel kan det hevdes at dersom andelene på kollektivtransport er høy, kan det indikere at det finnes et godt tilrettelagt kollektivtilbud. Det er imidlertid ikke angitt noen minimumskrav eller minstestandard, noe som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet anses som oppfylt. Begrepsvaliditeten er svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. at vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-2:

Gjesteundersøkelsen som tallene er basert på, viser litt avhengig av hvordan man velger å definere kollektivtransport, at ingen benyttet seg av det tilbudet som eventuelt finnes. Kriteriet anses derfor ikke som oppfylt.

Tabell 6.4-3 Kriteriet C4-3 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-3 Bruk av transport til/fra aktiviteter skal måles	1. Andel gjester som benytter: - Fly / helikopter - buss - tog - båt - privat- eller leiebil – bensin/diesel - bobil - elektrisk drevet kjøretøy - motorsykkkel - sykkel - annen offentlig transport - annet	Buss 6 % Ski 63 % Egen bil 26 % Går 5 % Bruker ikke skibakkene 10 %
C4-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene fungerer som en liste over hva som skal måles. Begrepsvaliditet anses som svært sterk, tilsvarende score 4, ettersom kriteriet kan besvares med ja eller nei.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. at vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils besvarelse C4-3:

Tallene i besvarelsen baserer seg på gjesteundersøkelsen utført i Trysil, der følgende spørsmål ble stilt: Hvordan tar du deg til og fra skibakkene? Selv om skibakken nok er den aktiviteten med desidert størst besøkstall, er det begrenset hvor dekkende det er for å avgjøre den totale andelen av ulike transportmidler til alle aktiviteter. Som vi ser av besvarelsen er det hele 10 %, som ikke benytter skibakkene. Det er lite sannsynlig at ingen av dem benytter seg av andre aktiviteter, som de også benytter et transportmiddel for å komme til. Det kan innvendes at denne måten å måle transport til og fra aktiviteter ikke tilfredsstiller intensjonen med kriteriet, men siden kriteriet ikke oppgir noen nærmere beskrivelse, enn at standardens mal viser til at dette skal baseres på resultater fra destinasjonens gjesteundersøkelse, anses kriteriet som oppfylt.

Tabell 6.4-4 Kriteriet C4-4 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-4 Det skal arbeides aktivt for å redusere energiforbruk	1. Andel kommersielle reiselivsbedrifter som deltar i energibesparende tiltak. 2. Energiforbruk for alle kommersielle reiselivsbedrifter i KW pr. gjestedøgn. 3. Energiforbruk for miljøsertifiserte reiselivsbedrifter i KW pr. gjestedøgn.	1. 35 % 2. 61 kWh 3. 2,48 kWh
<u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikator 1 spør etter andel, og indikator 2 og 3 spør etter annen kvantifiserbar størrelse, uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Begrepsvaliditeten anses som svak, tilsvarende score 2		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-4:

Indikator 1 viser at 35 % av de kommersielle reiselivsbedriftene deltar i energibesparende tiltak. Om dette er en tilstrekkelig høy andel for å hevde at det arbeides aktivt for å redusere energiforbruket er usikkert. Dersom det innebærer at 65 % av de kommersielle reiselivsbedriftene ikke gjør noe som helst for å redusere energiforbruket, er det nok heller en indikasjon på det motsatte tatt i betraktning prinsippets formulering om å minimere reiselivsbedrifters og turistenes forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser. På en annen side er dette helt avhengig av hvilke reiselivsbedrifter det er snakk om. Dersom andelen som ikke deltar i energibesparende tiltak er de små lite energi-intensive virksomhetene, mens de som deltar er alle de store energikrevende, kan dette indikere et bredt og aktivt arbeid for å redusere energiforbruket. Trysils utvalg er basert på Destinasjon Trysils medlemsliste, som nok må sies å inneholde bedrifter som nok ikke tydelig kan defineres som kommersielle reiselivsbedrifter. Her finnes alt fra idrettslag, kommunen, Tine meierier og en båtforening, til matforretning, bank og forsikring, og restauranter og overnattingsbedrifter. I utvalget er det oppgitt forbruk for 111 av virksomhetene. 73 % av de forbruker 100 000 kWh eller mindre per år. 7 av de virksomhetene som har innført sparetiltak har ikke oppgitt forbruk. De utgjør altså 5 % av utvalget. Av de 25 virksomhetene som i utvalget bruker mer enn 101 000 kWh er det 19 av de som har innført sparetiltak. Av disse 19 finner vi også de virkelig store aktørene som Skistar, Coop Trysil, Park Inn Mountain Lodge, Radisson Blue Resort Trysil og Tine Meierier. Disse fem virksomhetene står for nær 70 % av det totale forbruket av de 111 virksomhetene i utvalget.

Det er imidlertid grunn til å kommentere at denne indikatoren ikke er egnet for å fortelle noe om hva disse tiltakene har ført til av reduksjon i energiforbruket. Dette fordi det ikke er mulig å skille ut hvilke tiltak hvilke bedrifter har innført ut fra datamaterialet.

Trysils besvarelse av indikator 3 er basert på antall gjestedøgn totalt. Det vil si at tallet er altså basert på det totale energiforbruket i miljøsertifiserte bedrifter delt på antallet gjestedøgn totalt i Trysil. Dette tallet gir liten mening. Dersom besvarelsen av denne indikatorer var basert kun på antall gjestedøgn i miljøsertifiserte reiselivsbedrifter, ville størrelsene egne seg bedre for å se om det er en differanse i energiforbruket mellom sertifiserte og usertifiserte bedrifter. Dersom denne differansen kunne vise til at sertifisering av bedrifter førte til reduksjon i energiforbruket, ville indikatorene også være egnet til å antyde redusert energiforbruk som følge av innførte tiltak. Det er likevel rimelig å anta at tiltakene har redusert til reduksjon, og siden verken kriteriet eller indikatorene legger opp til noe krav om hvor stor reduksjonen skal være, anses kriteriet som oppfylt.

Tabell 6.4-5 Kriteriet C4-5 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-5 Kommunen(e) skal arbeide aktivt for å øke andelen av fornybar energi	1. Andel energibruk pr år dekket av fornybare energikilder. 2. Gjennomførte tiltak relevant for reiselivet (hvilke, evt. antall og en beskrivelse).	1. 69 % 2. 6
C4-5 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikator 1 spør etter andel, og gir kun en beskrivelse av status. Den er ikke egnet for å fortelle noe om hva kommunen(e) har gjort for å øke andelen av fornybar energi. Dermed blir det opp til indikator 2 å avgjøre om kriteriet er oppfylt. Om kriteriet er oppfylt må baseres på en eller annen form for skjønsmessig vurdering av besvarelsen av denne indikatoren. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-5:

For å avgjøre om Trysil oppfyller kriteriet er det ikke nok å kun legge antallet tiltak til grunn. Det er også nødvendig å vurdere hva slags tiltak det er snakk om. Tiltakene det er snakk om er:

- Kommunale men også større private bygg i Innbygda tilknyttet Trysil Fjernvarme, herunder hoteller og forretningsbygg. Gjennomført i perioden 1980 – 2009
- Jordet skole installerer pelletsovn (bio brensel). Gjennomført i 2009

- Trysil Fjernvarme legger ny rørgate på 1700 m fra Trysil-Knut Hotell til Trysil Turistsenter. Gjennomført i 2009.
 - Trysilfjellets Velkomstsenter tilknyttet Trysil Fjernvarme AS. Gjennomført i 2009.
 - Radisson Blu Resort hotell tilknyttet Trysil Fjernvarme AS. Gjennomført i 2010.
 - Park Inn Mountain Resort Trysil hotell baserer sin oppvarming på biobrensel (pellets). Gjennomført i 2011.
- Alle disse tiltakene anses som betydningsfulle. Kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.4-6 Kriteriet C4-6 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-6 Det skal arbeides for bærekraftig bruk av vannressursene	1. Vannforbruk – kvantitet årlig 2. Renhetsgrad drikkevann og badevann	1. 481 185 m ³ 2. Prøver innefor krav satt av mattilsynet. Begrenset med tall for badevann, men de prøvene som er tatt er innenfor kravet.
C4-6 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene spør etter en kvantifiserbar størrelse, uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Det er heller ikke angitt noen spare- eller rensetiltak. Indikatorene angir bærekraftige forhold, men det gis ingen nærmere utdyping av hva man skal legge til grunn for bærekraftig bruk av vannressurser utover det indikator 2 ber om. Det er tvilsomt om det er grunnlag for å hevde at bærekraftig bruk av vannressurser er begrenset til renhetsgraden i drikke- og badevann. Det er også grunn til å stille spørsmålsteget ved hvor relevant denne indikatoren er når det gjelder renhetsgrad i drikkevann, siden dette allerede er regulert i vannforskriftens § 12 (Klima- og miljødepartementet c, 2006). Begrepsvaliditeten til indikatorene anses som svak i lys av kriteriet, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-6:

Indikator 1 er ikke egnet for å avgjøre om det forbruket Trysil oppgir er av et slik omfang at det ikke tapper de tilgjengelige ressursene, men dette er imidlertid ikke ansett som en utfordring i Norge, hvor ferskvannsressurser ikke kan anses å ha særlige begrensninger.

Dokumentasjonen til Trysil for indikator 2 viser at ikke alle drikkevannskilder og badevann har blitt analysert, men de som har, ligger innenfor kravene til Mattilsynet.

Med dette forbeholdet anses allikevel kriteriet som oppfylt.

Tabell 6.4-7 Kriteriet C4-7 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-7 Det skal foreligge en avfallsplan som minimum omfatter:	1. Tømmestasjon(er) for bil. 2. Toaletter og avfall i utmark – tilrettelegging på naturlige samlingspunkter og tømmefrekvens etter behov. 3. Tilrettelegging for kildesortering av husholdningsavfall på relevante fraksjoner.	1. Ja 2. Uklart 3. Uklart
C4-7 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Slik kriteriet er formulert er indikatorene å forstå som en liste over tema som en avfallsplan skal omfatte. Dermed er begrepsvaliditeten svært sterk, tilsvarende score 4.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: b. Et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart		

Vurdering av Trysil oppfyllelse av kriteriet C4-7:

Det går frem av besvarelsen til Trysil at det interkommunale selskapet SØIR IKS har ansvaret for avfallshåndteringen. Dette selskapet har en avfallsplan, men det kommer ikke frem av besvarelsen at denne også omfatter indikator 1 og 2. I Trysil er det én tømmestasjon for bil. Om denne er omfattet av avfallsplanen er usikkert. Trysil sier i besvarelsen av indikator 2 at frem til nå har ikke bruken av bestemte utmarksområder vært så stort at det har vært behov for toalett og avfallshåndtering i utmark, men at unntaket er turområdet rundt Trysilfjellet som er mye brukt vinterstid. Om eventuelle toaletter i turområdet rundt Trysilfjellet finnes i avfallsplanen er uklart. Det er usikkert om avfallsplanen omfatter indikator 3, men det hevdes at SØIR IKS informerer husholdninger og fritidsboliger om renovasjonsordninger. Til sammen indikerer dette at selv om det ikke foreligger en avfallsplan som omfatter alle indikatorene, er avfallshåndtering ivarettatt på en tilfredsstillende måte. Dokumentasjonen viser også til en god oversikt over de indikatorene etterspør. Kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.4-8. Kriteriet C4-8 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-8 Minimum 50% av kommersielle reiselivsbedrifter skal kildesortere sitt avfall	1. Andel av kommersielle reiselivsbedrifter som kildesorterer på relevante fraksjoner. 2. Andel av senger i turistområder med tilrettelegging for kildesortering av minimum papp/papir, glass, metall og farlig avfall.	1. 77 % 2. 22 %
C4-8 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Det er uklart hvilken sammenheng indikator 2 har med kriteriet, og om det samme kravet om 50 % også gjelder for denne. Dette gjør at selv om indikator 1 har en direkte sammenheng med kriteriet, anses begrepsvaliditeten ikke mer enn som sterk, tilsvarende score 3.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. Vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-8:

Dersom man legger til grunn at kravet om en andel på minimum 50 % også gjelder indikator 2, innebærer dette at Trysil ikke oppfyller kriteriet. Indikator 2 har imidlertid en uklar sammenheng med kriteriet, og kriteriet anses derfor som oppfylt

Tabell 6.4-9. Kriteriet C4-9 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-9 Avfallsproduksjon skal reduseres	1. Total avfallsproduksjon (i tonn) per år – per gjestedøgn. 2. Andel til fjernvarme og/eller gjenvinning.	1. Økt 2009: 5,8 2010: 6 2011: 6,9 2. Andel utsortert husholdningsavfall: 2009: 63 % 2010: 70 % 2011: 67 %
C4-9 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Det er uklart om kriteriet innebærer at det kun er avfallsproduksjonen til reiselivet som det siktes til. Det blir i så fall svært vanskelig å oppfylle kriteriet siden det i følge Trysils besvarelse ikke finnes en slik type statistikk. Det er også uklart om kriteriet innebærer at avfallsproduksjonen allerede skal være redusert over en periode før sertifiseringstidspunktet eller om det er knyttet forventninger til tiltak som vil føre til reduksjon fra og med sertifiseringstidspunktet. Dette går ikke frem av indikatorene. Indikatorene legger heller ikke opp til en tidsserie som kan vise reduksjon. Begrepsvaliditeten anses dermed som svak, tilsvarende 2.		
<u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Trysil har valgt å vise utviklingen over de siste tre årene, som viser at avfallsmengden har økt. I tillegg er det slik at dersom man forutsetter at utsortert husholdningsavfall er det avfallet som ikke går til gjenvinning, viser utviklingen de siste tre årene at denne ikke har gått ned. Disse to forholdene er klart i strid med kriteriets formulering. Kriteriet er derfor ikke oppfylt		

Tabell 6.4-10 Kriteriet C4-10 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-10 Kommunen(e) skal i alle anskaffelser stille miljøkrav som et tildelingskriterie, vektet med minimum 10%	1. Antall anskaffelser hvor tildelingskriterie "miljøkrav" er vektet med minimum 10%	1. 1010
C4-10 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet er tydelig på at det skal stilles miljøkrav som tildelingskriterie ved alle anskaffelser. Dette kan besvares med ja eller nei, og dokumenteres. Antallet blir derfor lite relevant. Det er imidlertid ikke aktuelt å stille miljøkrav som tildelingskriteriet for alle typer anskaffelser, da det finnes anskaffelser hvor slike forhold ikke er relevant. Dette er forhold som skyldes kriteriet, ikke indikatoren. Indikatoren er uansett ikke egnet til å avgjøre om kriteriet er oppfylt, og begrepsvaliditeten anses derfor som svært svak, tilsvarende score 1. <u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Dokumenter som ligger til grunn for Trysils besvarelse viser at 15 av 40 av kommunens innkjøpsområder stiller miljøkrav som et tildelingkriterie. Av disse er det 12 som er vektet med minst 10 %. Trysil viser til sitt anskaffelsesreglement hvor det i punkt 5.4 står: "Miljøhensyn skal, der det er mulig og relevant for anskaffelsen, der det er praktisk mulig og ikke medfører åpenbare ulemper, inngå som et tildelingskriterium. Miljøkriteriet bør vektas med minimum 5 % av total vekting." Kriteriet anses derfor som ikke oppfylt, selv om indikatoren er besvart og dokumentert.		

Tabell 6.4-11 Kriteriet C4-11 tilhørende prinsipp 4 - Rent miljø og ressurseffektivitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
C4-11 Destinasjonen skal jobbe aktivt med å redusere utslipp / transportbehov internt på destinasjonen	1. Antall nye tiltak siste kalenderår som bidrar til å redusere utslipp / transportbehov	1. 5
C4-11 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatoren spør om antall, uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard i forhold til antall tiltak. Dette gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Det stilles heller ingen forventninger til hva tiltakene skal inneholde, noe som i større grad kunne bidra til å avgjøre om kriteriet er oppfylt. Det kan innvendes at mer enn hvor mange tiltak som bidrar til å redusere utslipp/transportbehov, er det viktigere <u>hvor mye</u> de bidrar. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2 <u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet C4-11:

Trysil besvarelse dokumenterer 5 tiltak. Antallet forteller i seg selv lite om i hvor stor grad dette bidrar til å redusere utslippene og transportbehovet. Det må altså en vurdering av tiltakene til, for å avgjøre om kriteriet er oppfylt, noe indikatoren imidlertid i seg selv ikke legger opp til.

Trysil viser allikevel til disse tiltakene i sin besvarelse:

- Kommunen benytter tjeneste-biler med lavt CO₂-utslipp (100 mg/km).
- Ladepunkt for elbil etableres ved Trysil Rådhus.
- Bussmateriellet for skibussene skiftes ut med tre nye busser som tilfredsstiller Euro-5 krav.
- Skibusstabellen tilpasses for også å kunne benyttes av ansatte som jobber i Trysilfjellet.
- Skibusstabellen tilpasses ankomst- og avreisetidene for Trysilekspressen som bringer gjester til/fra Gardermoen og Oslo.

I veileder for energimerking av nye personbiler utarbeidet av Statens vegvesen, Norges bilbransjeforbund og Bilimportørenes landsforening, er tjenestebilene Trysil benytter klassifisert i kategori B på en skala fra A til G (Statens vegvesen a). Kommunen har altså ikke valgt den mest utslippsvennlige tjenestebilen. I 2012 var det gjennomsnittlige utslippet fra nye personbiler i Norge på 130 mg/km (Statens vegvesens b), noe som viser at selv om Trysil ikke har valgt de mest utslippsvennlige tjenestebilene, ligger de godt under gjennomsnittet.

Det er tvilsomt hvor stor effekt det har for utslippsreduksjoner at det etableres ett ladepunkt for elbiler ved Trysil Rådhus. Dersom det ikke er flere ladepunkter tilgjengelig, for eksempel på offentlige parkeringsplasser i nærheten av servicefunksjoner og i tilknytning til de store hotellene og andre overnattingssteder, er effekten av tiltaket antagelig begrenset. Tiltaket kan allikevel sies å betyding, om enn noe begrenset.

Avgass-kravet Euro 5 var det strengeste kravet for tunge kjøretøy på sertifiseringstidspunktet. Det setter et tak på utslipp av blant annet CO₂ og nitrogenoksid (samferdselsdepartementet, 1994).

Å tilpasse rutetidene slik at den kan benyttes av ansatte, og slik at den passer med ankomsten til Trysilekspressen, vil kunne bidra til å øke bruken av buss som transportmiddel internt på destinasjonen på bekostning av privatbil. Trysils egen gjesteundersøkelse (se under kriteriet C4-3) viser at svært få bruker skibussen, og at nesten alle kommer til Trysil med bil (se under kriteriet C4-2). Det er derfor usikkert om tiltakene vil ha noen effekt av betydning.

Om kriteriet kan vurderes som oppfylt blir opp til hvor effektfulle tiltak som forventes, noe kriteriet ikke legger noen føringer for. Det er allikevel slik at tiltakene til sammen kan

vurderes å ha effekt, selv om det er vanskelig å anslå i hvor stor grad, uten at tiltakene evalueres en tid etter innføring. Det er ikke formulert noen slike forventninger i standarden, og derfor anses kriteriet som oppfylt.

Hovedområdet D – Styrking av sosiale verdier

6.2.5 Prinsipp 5 Lokal livskvalitet og sosiale verdier (D5)

Dette prinsippet innebærer; *å bevare og styrke livskvaliteten i lokalsamfunnet, inkludert sosiale strukturer, tilgang til ressurser, fasiliteter og fellesgoder for alle, samt unngå enhver form for sosial degradering og utnytting.* Det første iøynefallende ved dette prinsippet er hvor omfattende det er. Prinsippet favner om områder som det kan være vanskelig å identifisere reiselivets muligheter å ta ansvar for eller å kunne påvirke. Det er mange faktorer som spiller inn, fra lokale- til sentrale myndigheter, eierstrukturer, organisering av arbeidslivet, sosial mobilitet og ikke minst subjektive oppfatninger omkring livskvalitet. Prinsippet kan forstås som å handle om å bevare og styrke livskvaliteten i lokalsamfunnet. Dette gjøres ved, som nevnt i prinsippet, ved å bevare og sikre strukturer, tilgang til ressurser, fasiliteter og fellesgoder for alle, i tillegg til det som ikke nevnes som eventuelt påvirker livskvaliteten i lokalsamfunnet. En mulig konkretisering eller operasjonalisering av dette, kunne være å begrense det til disse nevnte faktorene som indikatorer på livskvalitet. I tillegg er det et mål å unngå enhver form for sosial degradering og utnytting. Dette må da også på et eller annet vis operasjonaliseres.

I standarden har dette prinsippet to tilhørende kriterier gjengitt i tabell 6.5-1 og 6.5-2. Det første er D5-1 som sier at destinasjonsledelsen skal (i sine strategiske dokument) ha etiske retningslinjer for sin virksomhet, mens det andre kriteriet D5-2 sier at destinasjonsledelsen skal i sine handlingsplaner innarbeide tiltak som bidrar til å skape gode holdninger til samfunnsansvar. Dette er det grunnlag for å hevde at er en omfattende innsnevring av prinsippet. Kriteriene begrenser seg til destinasjonsledelsen etiske retningslinjer, og handlingsplaner for innarbeiding av tiltak som bidrar til å skape gode holdninger. Andre steder i standarden er det stilt både forventninger og krav til lokale myndigheter og reiselivsbedrifter, som i dette tilfellet også kan anses å ha ansvar og muligheter for påvirkning. Det store omfanget av det prinsippet omhandler kan vanskelig sies å være godt

operasjonalisert gjennom kun to kriterier som bare stiller krav til destinasjonsledelsen.
Begrepsvaliditeten til kriteriene i lys av prinsippet anses å være svak, tilsvarende score 2.

Tabell 6.5-1 Kriteriet D5-1 tilhørende prinsipp 5. Lokal livskvalitet og sosiale verdier

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D5-1 Destinasjonsledelsen skal (i sine strategiske dokument) ha etiske retningslinjer for virksomheten.	1. Har destinasjonsledelsen et strategisk dokument som omfatter etiske retningslinjer 2. Er disse kommunisert til virksomhetens forretningspartnere	Destinasjonsledelsen har ikke etiske retningslinjer i sine strategiske dokumenter.
D5-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Begge indikatorene er formulert som spørsmål. Dersom man forutsetter at de kun kan besvares med ja for at kriteriet er oppfylt, er begrepsvaliditeten veldig sterk. Dette fordi indikator 1 ber om en direkte bekreftelse på om kriteriet er oppfylt, og det dermed må anses at kriteriet kun kan oppfylles ved at minimum indikator 1 bevares med ja. Indikator 2 har en svak sammenheng med kriteriet, siden det ikke inneholder noen formulering som indikatoren kan oppfattes som en konkretisering av. Begrepsvaliditeten til indikatorene anses derfor ikke som høyere enn sterk, tilsvarende score 3.		
<u>Kommentar til Trysil's besvarelse:</u> Kriteriet er ikke oppfylt.		

Tabell 6.5-2 Kriteriet D5-2 tilhørende prinsipp 5. Lokal livskvalitet og sosiale verdier

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D5-2 Destinasjonsledelsen skal i sine handlingsplaner innarbeide tiltak som bidrar til å skape gode holdninger til samfunnsansvar	1. Har destinasjonsledelsen tilrettelagt for/tatt initiativ til opplæring i samfunnsansvar for reiselivsnæringen på destinasjonen	1. Nei
D5-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatoren er formulert som et spørsmål. Det går ikke klart frem at det er kun besvarelsen ja, som gjør at kriteriet er oppfylt. I tillegg må indikatoren anses å være en relativt omfattende innskrenkning av kriteriet, og det kan tenkes at Destinasjonsledelsen har andre relevante tiltak beskrevet i sine handlingsplaner. Begrepsvaliditeten anses som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Kommentar til Trysil's besvarelse:</u> Trysil skriver i sin besvarelse: "Dersom det her dreier seg om holdninger til samfunnsansvar ved å kommunisere FNs Global Compacts ti prinsipper kan vi ikke si at Destinasjon Trysil har innarbeidet tiltak. Indirekte er derimot det tilfellet. Arbeidet med Bærekraftig utvikling går direkte på prinsippene 7-9 som omhandler miljø. Gjennom bærekraft-arbeidet i 2009-2012 har Destinasjon Trysil og Trysil kommune innarbeidet tiltak som styrker holdningen til samfunnsansvar." Det er rimelig å anta at kriteriet er ment å skulle omfavne mer enn arbeidet med å oppfylle de andre kriteriene i standarden. Dersom dette var tilfellet, ville kriteriet være overflødig. Kriteriet anses derfor ikke som oppfylt.		

6.2.6 Prinsipp 6 Lokal kontroll og engasjement (D6)

Dette prinsippet innebærer; *å engasjere og gi kraft til lokalsamfunnet og lokale interessenter mht, planlegging, beslutningstaking og utvikling av lokalt reiseliv*. Prinsippet har to tilhørende kriterier gjengitt i tabell 6.6-1 og 6.6-2. Prinsippet innebærer at lokalsamfunnet og lokale interesser skal engasjeres og gis kraft for å inkluderes i planlegging, beslutningstaking og utvikling av lokalt reiseliv. Dette handler med andre ord at lokalsamfunnet og lokale interesser involveres, eller å bidra til at de på eget initiativ involverer seg på flere plan.

Det første kriteriet innebærer at reiselivsnæringen bidrar til utvikling av lokalsamfunnet, men er ikke konkret på at dette også handler om å engasjere og styrke det øvrige lokalsamfunnet og lokale interesser til å involveres i planlegging, beslutningstaking og utvikling av reiselivet. Det andre kriteriet som omhandler et opplæringsprogram for ansatte, som kan tenkes å bidra til engasjement og styrking av lokalsamfunnet som helhet gjennom formidling og overføringer, men det er ingen automatikk i dette. I tillegg er dette kriteriet formulert på en slik måte at det begrenser seg til at kurset skal være iverksatt, og være et resultat av et initiativ fra destinasjonsledelsen. Det er ingen forventninger knyttet til hvilket omfang dette kurset skal ha.

Disse to kriteriene legger i utgangspunktet et svakt grunnlag for oppfylling av prinsippet, men det er imidlertid viktig å poengtere at kriteriet B2 i standarden bidrar vesentlig til oppfyllelse av prinsippet. Ikke gjennom kriteriet i seg selv, men gjennom de tilhørende indikatorene. Kriteriet har fire tilhørende indikatorer som alle, dersom vi innlemmer de i forutsetningene, ivaretar oppfyllelsen av prinsippet i langt større grad enn kriteriene på område C alene gjør. Det blir en noe springende analyse, men det sentrale er om prinsippet blir oppfylt.

Indikatorene til kriteriet B2 er:

- destinasjonsledelsen tar initiativ til å involvere lokale krefter/aktører i utvikling av destinasjonen,
- eiere av fritidsboliger oppfordres til å bidra aktivt i utvikling av destinasjonen,
- destinasjonen støtter opp om arrangementer basert på frivillig innsats, og
- om destinasjonsledelsen bidrar aktivt i annen næringsutvikling på destinasjonen.

Dersom man legger også disse indikatorene til grunn indikatorene tilhørende B2 sammen med kriteriene D6-1 og D6-2 egnet for å avgjøre om prinsipp 6 etterleves. Kriteriene D6-1 og D6-2 alene har imidlertid isolert sett en svak begrepsvaliditet, tilsvarende score 2.

Tabell 6.6-1 Kriteriet D6-1 tilhørende prinsipp 6 - Lokal kontroll og engasjement.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D6-1 Destinasjonsledelsen skal ta initiativ til og legge til rette for at selskapet selv og destinasjonens reiselivsbedrifter bidrar til utvikling i lokalsamfunnet	1. Antall tiltak som lokale innbyggere direkte eller indirekte drar fordel av fra reiselivsnæringen 2. Andel ansatte i turistnæringen i forhold til totalt antall ansatte på destinasjonen 3. Antall lærlingplasser / utplasseringer 4. Andel av reiselivsbedrifter som er involvert i destinasjonsledelse / utvalg / prosjekter	1. 25 2. 2007: 62 %, 2011: 63 % 3. 40% av bedriftene har hatt lærlingplasser / utplasseringer 4. 39 %
D6-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene spør etter andel eller antall uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet D6-1:

I Trysils dokumentasjon av besvarelsen kommer det frem 25 ulike tiltak som svar på indikator 1. Her finner vi alt fra sykkel og vandretilbud gjennom tilrettelegging i naturen, langrennstilbud, ekstra god kapasitet på legesenter og legevakt, gratis skyttelbuss, svømmehall og badeanlegg, kultur-, musikk- og idrettsarrangementer osv. Av Indikator 2 ser vi at andelen ansatte i turistnæringen er betydelig. Hva slags konsekvenser dette får for reiselivsnæringens bidrag til utvikling i lokalsamfunnet, kan vurderes på forskjellige måter. På den ene siden innebærer det at reiselivsnæringen bidrar med arbeidsplasser. Dersom disse arbeidsplassene i stor grad er fylt opp av sesongarbeider som ikke er faste innbyggere i Trysil, er bidraget imidlertid begrenset. Det kan også innvendes at om reiselivsnæringen vokser seg for stor, kan det bidra til sårbarhet og marginalisering av andre type virksomheter og næring, men på en annen side også bidra til utvikling av nye i tilknytning til reiselivet. Betydningen av dette for oppfyllelse av kriteriet er usikkert.

Hvorvidt andelene på indikator 3 og 4 er høy, kunne avgjøres ved å sammenlikne med andre kommuner på samme størrelse. Det er ikke gjort i denne analysen, men med bakgrunn i

Trysils besvarelse av indikator 1 og med forbehold om andelene på indikator 3 og 4, anses kriteriet som oppfylt.

Tabell 6.6-2 Kriteriet D6-2 tilhørende prinsipp 6 - Lokal kontroll og engasjement.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D6-2 Destinasjonsledelsen skal ta initiativ til og iverksette et opplæringsprogram for reiselivsansatte som minimum dekker: - vertskapsrollen, kulturminner, matkultur, vernede områder – muligheter og begrensninger, nærliggende attraksjoner, lokale produsenter og aktiviteter, bærekraftig reiseliv, UU, CSR/samfunnsansvar, arbeidsforhold, HMS-planer og krav fra Arbeidstilsynet mm	1. Andel bedrifter som deltar / har deltatt i opplæringsprogrammet. 2. Andel av reiselivsbedrifter hvor mer enn 60% av de ansatte har gjennomgått lokalt opplæringsprogram .	1. 19 % 2. 14 %
C6-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet begrenser seg til å forvente at destinasjonsledelsen har tatt initiativ til, og iverksatt et opplæringsprogram. Det er ikke knyttet noen forventninger til hvilket omfang dette skal ha. Indikatorene spør etter andel uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard, men siden det ikke er relevant for kriteriet, vil det være tilstrekkelig at kurset er iverksatt og at det er et resultat av et initiativ fra destinasjonsledelsen. Det kan hevdes at indikatorene forutsetter at kriteriet er oppfylt, men slik kriteriet er formulert, vil det være tilstrekkelig om indikatorene var formulert som et ja/nei spørsmål. Siden de allikevel er formulert slik at de er egnet til å avgjøre om kriteriet er oppfylt, anses Begrepsvaliditeten som sterk, tilsvarende score 3.		
Kommentar til Trysils besvarelse: Kriteriet er oppfylt.		

6.2.7 Prinsipp 7 Jobbkvalitet for reiselivsansatte (D7)

Dette prinsippet innebærer; *Å styrke kvaliteten på reiselivsjobber (direkte og indirekte), inkludert lønnsnivå og arbeidsforhold uten diskriminering ut fra kjønn, rase, funksjonshemninger eller andre faktorer.* Prinsippet har tre tilhørende kriterier gjengitt i tabell 6.7-1 til 6.7-3.

Det første kriteriet D7-1 sier at destinasjonsledelsen skal arbeide for økt status og stolthet i reiselivsnæringen. Det kan hevdes at dette kan bidra, om ikke direkte, men indirekte til å styrke kvaliteten på reiselivsjobber. Dersom status og stolthet øker, vil det kunne føre til attraktive jobber, som igjen kan ha positiv effekt på lønnsforhold og arbeidsforhold. Om dette

alene resulterer i fravær av diskriminering er mer usikkert, da det kan hevdes at det finnes yrkesgrupper med høy status og stolthet, hvor diskriminering forekommer.

Kriteriet D7-2 sier at destinasjonen skal arbeide for å øke antall helårs arbeidsplasser. Dette er absolutt relevant for mange destinasjoner i Norge som er sesongpregede. En høy grad av sesongarbeidere, skaper mer utrygge arbeidsforhold som igjen kan føre til lavt lønnsnivå og diskriminering.

Kriteriet D7-3 sier at destinasjonsledelsen skal bidra til gode arbeidsforhold for ansatte i reiselivsnæringen. Et høyt fokus på gode arbeidsforhold fra destinasjonsledelsen kan også bidra til økt jobbkvalitet.

Disse tre kriteriene favner alle elementene i prinsippet og anses derfor å ha en svært sterk begrepsvaliditet, tilsvarende score 4.

Tabell 6.7-1 Kriteriet D7-1 tilhørende prinsipp 7 - Jobbkvalitet for reiselivsansatte.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D7-1 Destinasjonsledelsen skal arbeide for økt status og stolthet i reiselivsnæringen	1. Antall kompetansehevende tiltak 2. Antall motivasjonshevende tiltak	1. 48 i perioden 2005 - 2012 2. 16
D7-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene spør etter antall uten å angi et minimumskrav eller en minstandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Det er heller ikke angitt noen krav eller forventninger til hva tiltakene skal inneholde. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysil oppfyllelse av kriteriet D7-1:

Dokumentasjonen til Trysil på indikator 1 sier at Destinasjon Trysil ikke selv tilbyr mye kursvirksomhet, men at medlemmene i Destinasjon Trysil har tilgang til kompetansetiltak gjennom deres samarbeidspartnere. De viser til en omfattende liste over kurstilbud som har hatt total 2 028 kursdeltakere på totalt 37 ulike kurs, hvorav 9 gir fagbrev. I tillegg har Destinasjonsselskapet selv stått for blant annet webkurs, kurs i avtalerett, fisketurisme, mens kommunen har arrangert etablererkurs og salgs- og kalkulasjonskurs for gründere.

Dokumentasjonen viser et bredt tilbud i kompetansehevende kurs, som mange har deltatt på.

Dokumentasjonen på indikator 2 viser til en liste på 16 tiltaksområder som blant annet er frokostmøter, blogger og artikler, kick off for de største reiselivsbedriftene, involvering på strateginivå, produktprøving og Trysilkonferansen.

De to indikatorene er godt dokumentert og viser et bredt omfang og innhold i tiltakene.

Kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.7-2 Kriteriet D7-2 tilhørende prinsipp 7. Jobbkvalitet for reiselivsansatte.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D7-2 Destinasjonen skal arbeide for å øke antall helårs arbeidsplasser	1. Andel turistrelaterte ansettelser i høysesong/lavsesong i forhold til totale ansettelser i destinasjonen. 2. Er det iverksatt tiltak for sesongforlengelse? 3. Er det iverksatt tiltak for å sikre sesongansatte mer helårig? sysselsetting (for eksempel mellom bedrifter på destinasjonen eller med andre destinasjoner).	1. Høysesong – 2007: 62 %, 2011: 61 % Lavsesong - 2007: 39 %, 2011: 36 % 2. Angitt i reiselivsstrategien. 3. 31 % av bedriftene har avtaler med andre bedrifter.
D7-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikator 1 spør etter andel uten å angi et minimumskrav eller en minstestandard. Indikatoren er heller ikke en god indikasjon på selve kriteriet uten en tidsserie som eventuelt kan vise en utjevning i variasjonen. Indikatorene 2 og 3 er formulert som spørsmål uten at det fremgår at det er forventninger til hva svaret skal være. Dette gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. Begrepsvaliditet anses som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet D7-2:

Trysil sier i sin dokumentasjon at mangel på helårs-arbeidsplasser er en stor utfordring, og at det for reiselivsnæringen påvirker forutsigbarhet, kompetanse og utviklingsevne. Tallene for indikator 1 viser at det er stor variasjon i sysselsetningen innen reiselivet mellom høy- og lavsesong. På indikator 2 viser Trysil til tiltak angitt i reiselivsstrategien, hvor det er flere tiltak for sesongforlengelse, blant annet snøproduksjon og videre utvikling av tidlig-snø konseptet, i tillegg til utvikling av tilbud i lavsesong.

For indikator 3 viser Trysil til at særlig de største reiselivsbedriftene har innført slike tiltak. Skistar har blant annet avtaler med statens vegvesen.

Kriteriet anses som oppfylt.

Tabell 6.7-3 Kriteriet D7-3 tilhørende prinsipp 7 - Jobbkvalitet for reiselivsansatte.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D7-3 Destinasjonsledelsen skal bidra til gode arbeidsforhold for ansatte i reiselivsnæringen	1. Andel medlemsbedrifter med HMS-plan oppdatert minimum hvert annet år. 2. Antall registrerte skader på arbeidsplassene.	1. 64 % 2. 10
D7-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Det kan stilles spørsmålstegn ved relevansen til indikator 1 ettersom internkontrollforskriften er utformet slik at alle virksomheter, med unntak av noen former for enkeltmannsforetak, skal ha en systematisk oppfølging av HMS-arbeidet som innebærer at det er naturlig at dette er utformet som en plan, og at denne oppdateres jevnlig (Arbeids- og sosialdepartementet, 1996). Derfor burde alle medlemsbedriftene, som ikke er enkeltmannsforetak, ha en HMS-plan som oppdateres jevnlig. Slik internkontrollforskriften formulerer kravet om jevnlig oppdatering, er det ikke noe grunnlag for en konkretisering av dette kravet vil ha noen påvirkning på HMS-arbeidet i en virksomhet. Jevnlig gjennomgang av HMS-arbeidet er et lovpålagt krav. Det kan derfor hevdes indikatoren er så tett opp til hva virksomheter allerede er lovpålagt i henhold til internkontrollforskriften, at bidraget utover dette må anses som svært begrenset. Det er videre ikke rimelig å forvente at destinasjonsledelsen skal innta en rolle som kontrollør, eller pådriver for at medlemsbedrifter opererer innefor forskriften. (Arbeids- og sosialdepartementet, 1996). Indikator 2 har ikke oppgitt noe minimumskrav eller minstestandard, og må derfor avgjøres ved hjelp av skjønnsutøvelse. Videre er det slik at operasjonaliseringen av kriteriet innebærer å redusere gode arbeidsforhold til HMS-planer og antall skader. Det kan med rimelighet hevdes at gode arbeidsforhold er avhengig av mange andre faktorer. Begrepsvaliditeten anses derfor som svært svak, tilsvarende score 1. <u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: d. indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet D7-3:

Trysils dokumentasjon viser at 92 % av bedriftene har en HMS-plan, men at 28 % av bedriftene har en plan som ikke oppdateres jevnlig. Begrepsvaliditeten til indikatorene er imidlertid så svak at det ikke er grunnlag for å avgjøre om kriteriet er oppfylt.

6.2.8 Prinsipp 8. Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet (D8)

Prinsipp nummer åtte innebærer; *å sørge for trygge, tilfredsstillende og berikende opplevelser for alle turister uavhengig av kjønn, rase, funksjonshemninger eller andre faktorer.*

Prinsippet har tre tilhørende kriterier gjengitt i tabellene 6.8-1 til 6.8-3.

Det første D8-1 stiller krav om at det skal gjennomføres gjesteundersøkelser hvert annet år. Dette bidrar i seg selv ikke til oppfyllelse av prinsippet, men er nok å anse som en forutsetning. Det andre kriteriet D8-2 sier at destinasjonsledelsen skal i samarbeid med medlemsbedrifter gjennomføre en risikoanalyse for destinasjonen. Her igjen er det slik at dette i seg selv ikke bidrar til oppfyllelse av prinsippet, men igjen er å anse som en forutsetning.

Dette fordi det ikke er formulert noe krav i selve kriteriet til at analysen skal følges opp av eventuelle nødvendige tiltak.

Det siste kriteriet for prinsipp åtte sier at destinasjonsledelsen skal arbeide for og bidra til at reiselivsnæringen har tilrettelagt for allmenn tilgjengelighet (UU). Dette kriteriet er det eneste av de tre som stiller opp noen konkrete krav som omfattes av prinsippet, men kun en betydelig begrenset del av prinsippet. Dermed anses begrepsvaliditeten til kriteriene i lys av prinsippet å være svak, tilsvarende score 2.

Tabell 6.8-1 Kriteriet D8-1 tilhørende prinsipp 8 - Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D8-1 Destinasjonsledelsen skal (evt. i samarbeid med kommunen) gjennomføre gjesteundersøkelser i viktige kundesegmenter minimum hvert 2. år	1. Gjennomføres gjesteundersøkelse(r) i viktige kundesegmenter minimum hvert annet år 2. Andel gjester som: - er fornøyd med oppholdet - er misfornøyd med oppholdet - har registrert at destinasjonen har iverksatt viktige miljøtiltak som energiøkonomisering, kildesortering med mer - har mottatt informasjon fra destinasjonen/bedriftene om bærekraft - har gjennomført gjenkjøp innen 5 år - opplever at gjestene at aktørene på destinasjonen har god lokalkunnskap 3. Fremstår destinasjonen som bærekraftig. 4. Antall iverksatt e tiltak for å styrke gjesteopplevelsen på destinasjonen, og som bygger på kunnskap fra gjesteundersøkelsen	1. Ja 2. - 95 % er sært fornøyd eller fornøyd med oppholdet - 2 % er svært misfornøyd eller misfornøyd med oppholdet - 35 % har registrert at destinasjonen har iverksatt viktige miljøtiltak som energiøkonomisering, kildesortering med mer - 35 % har mottatt informasjon fra destinasjonen/bedriften e om bærekraft - 65 % har gjennomført gjenkjøp innen 5 år - 82 % av gjestene opplever at aktørene på destinasjonen har god lokalkunnskap 3. 80 % mener ja. 4. Ikke oppgitt.
D8-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Den første indikatoren er en direkte oppfyllelse av kriteriet ved at det spør om det gjennomføres gjesteundersøkelser. Siden indikatoren er formulert som et spørsmål må det forutsettes det at det kun er svaret ja som gjør at kriteriet er oppfylt. Andre og tredje indikator retter seg mer mot prinsippet kriteriet tilhører, og utfyller kriteriet, mer enn å måle selve kriteriet. Man kan innvende at denne indikatoren hadde egnet seg bedre som et utfyllende kriterie til prinsippet. Selv om det er et noe uryddig forhold mellom indikatorene og kriteriet, er den første indikatoren en direkte oppfyllelse av kriteriet, noe som gir en veldig høy begrepsvaliditet, tilsvarende score 4.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: b. et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet D8-1:

Med utgangspunkt i hvordan kriteriet er formulert dokumenterer Trysil at dette er oppfylt.

Antallet som det spørres etter i indikator 4 er imidlertid ikke oppgitt, men Trysil viser til at Skistar har en slik tiltaksliste, men at denne anses som bedriftsintern. Trysil viser også til at de har gjennomført undersøkelser i en årrekke, og det er all mulig grunn til å tro at disse har lagt grunnlag beslutninger rundt reiselivsutviklingen i Trysil. Kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.8-2 Kriteriet D8-2 tilhørende prinsipp 8 - Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D8-2 Destinasjonsledelsen skal i samarbeid med medlemsbedrifter gjennomføre en risikoanalyse for destinasjonen	1. Tiltaksplan for å minimere risiko er utarbeidet 2. Er viktige risikoområder dekket av kommunens beredskapsplan eller enkeltbedrifters beredskapsplaner? 3. Følger bedriftene offentlige sikkerhetsrutiner, lovpålegg og krav 4. Antall ulykker (død eller varig skade) innenfor destinasjonen pr år (som kan knyttes til reiselivet)	1. Det er ikke utarbeidet en spesiell tiltaksplan utover de tiltaksplaner som Trysil kommune og enkeltbedrifter måtte ha. 2. Ja 3. Ikke dokumentert. 4. 10
D8-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Ingen av indikatorene måler selve kriteriet, men de forutsetter at risikoanalyse er utført. Indikatorene 2 og 3 er formulert som et spørsmål hvor det ikke går klart frem om det er knyttet noen forventninger til svaret for at kriteriet kan vurderes som oppfylt. Indikator 4 ber om antall uten at det er knyttet noe minimumskrav eller minstestandard for at kriteriet kan anses som oppfylt. Indikator 3 må nødvendigvis være vanskelig å dokumentere, uten en omfattende kontrollfunksjon som det er lite sannsynlig at en destinasjonsledelse vil kunne påta seg. Begrepsvaliditeten anses som svak, tilsvarende score 2		
<u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Kriteriet sier at det skal utarbeides en risikoanalyse for destinasjonen og at dette skal gjøres av destinasjonsledelsen i samarbeid med medlemsbedriftene. Det er ikke gjort i dette tilfellet, og kriteriet er derfor ikke oppfylt.		

Tabell 6.8-3 Kriteriet D8-3 tilhørende prinsipp 8 - Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
D8-3 Destinasjonsledelsen skal arbeide for og bidra til at reiselivsnæringen har tilrettelagt for allmenn tilgjengelighet (UU)	1. Andel medlemsbedrifter tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne ift. ISO-standardene "NS 11001 Universell utforming av byggverk og tilliggende uteområder", og "NS 11010 Krav til en merkeordning for tilgjengelighet til reiselivsmål" 2. Andel medlemsbedrifter som har fått informasjon om "De 7 prinsippene for universell utforming"	1. Ingen 2. 77 %
D8-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene spør etter andel og antall uten å angi et minimumskrav eller en minstandard, som gjør det uklart hva som skal til for at kriteriet er oppfylt. ISO- standardene som det henvises til i indikator 1 er i følge Trysils oppfatning svært utfyllende, og det kan dermed innvendes at det er mulig å tilrettelegge for personer med nedsatt funksjonsevne, selv om man ikke innfrir alle krav for sertifisering, noe kriteriet i seg selv ikke legger opp til. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2. <u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet D8-3:

Trysils dokumentasjon av indikator 1 viser at ingen bedrifter tilfredsstiller kravet i indikatoren. Dette skulle i utgangspunktet være tilstrekkelig for å vurdere at kriteriet ikke er oppfylt, men er ikke det samme som at det ikke tilrettelegges for personer med nedsatt funksjonsevne i Trysil. Bedriftskartleggingen gjennomført av Destinasjon Trysil, viser at 14 bedrifter har tiltak rettet mot personer med nedsatt funksjonsevne. Det er allikevel ikke tilstrekkelig for kriterieoppfyllelse ettersom kravene om at denne tilretteleggingen skal være i henhold til ISO-standardene "NS 11001 Universell utforming av byggverk og tilliggende uteområder", og "NS 11010 Krav til en merkeordning for tilgjengelighet til reiselivsmål", som ligger i kravet i indikator 1. Ser man bort fra kravet om at tilretteleggingen skal være i henhold til ISO-standardene, er det allikevel et skjønsspørsmål om hvorvidt det at 10 % av utvalget i bedriftsundersøkelsen oppgir at de har en eller annen form for tilrettelegging, er en stor nok andel til at kriteriet kan vurderes som oppfylt. Det må imidlertid uavhengig av kravet som er formulert indikatoren, anses som lav grad av tilrettelegging. Kriteriet anses derfor ikke som oppfylt.

Hovedområdet E – Økonomisk levedyktighet

6.2.9 Prinsipp 9 Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning (E9)

Dette prinsippet innebærer; *å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsdestinasjoner i et langsiktig perspektiv, gjennom å maksimere reiselivets verdiskapning i lokalsamfunnet, inkludert hva turistene legger igjen av verdier lokalt.* Det har fem tilhørende kriterier gjengitt i tabellene 6.9.1 til 6.9-5.

Det første kriteriet E9-1 sier at selskapet som har destinasjonsledelsen må selv være økonomisk levedyktig. Som øverste koordinerende organ, med ansvar for samlet strategi, er det naturlig at dette anses som en av forutsetningene for oppfylle prinsippet, og at det må ha en solid økonomi for å bestå.

Det neste kriteriet E9-2 sier at ringvirkninger på destinasjonen skal optimaliseres, noe som kan hevdes å være et vesentlig bidrag til å maksimere reiselivets verdiskapning i lokalsamfunnet.

Kriteriet E9-3 er noe annerledes formulert enn andre kriterier i standarden, nemlig: Omsetning og verdiskapning på destinasjonen. Det er vanskelig å se dette som et kriterie, gjennom måten det er formulert på. Det kan tolkes som at det er et krav om at omsetning og verdiskapning skal dokumenteres, eller måles. Dermed er det mest naturlige å anse dette som forutsetning for å kunne avgjøre om prinsippet etterleves.

Kriteriet E9-4 sier at utvikling i reiselivsstrukturen skal overvåkes. Dette kriteriet er mer presist formulert enn det forrige, men kan betraktes på samme måte.

Det siste kriteriet E9-5 sier at akkumulert resultat for destinasjonens kommersielle virksomheter skal være positiv. Dette siste kriteriet sammen med kriteriet E9-2 står alene om å oppfylle deler prinsippet. At det akkumulerte driftsresultatet for destinasjonens kommersielle virksomheter skal være positiv er i seg selv et avgjørende bidrag til oppfyllelse av prinsippet. Det er allikevel å anse som en forutsetning i den forstand at etterlevelse av prinsippet blir vanskelig, for ikke å si umulig, uten. Å optimalisere ringvirkningseffektene står dermed

ganske alene i forhold til å skulle bidra til det prinsippet legger opp til. Allikevel kan dette kriteriet anses som så dekkende at det sammen med de andre kriteriene gjør det mulig å avgjøre om prinsippet etterleves. Begrepsvaliditeten til kriteriene i lys av prinsippet anses derfor sterk, tilsvarende score 3.

Tabell 6.9-1 Kriteriet E9-1 tilhørende prinsipp 9 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E9-1 Selskapet som har destinasjonsledelsen må selv være økonomisk levedyktig	1. Akkumulert positivt driftsresultat de siste 3 år 2. Selskapets egenkapital i prosent av omsetning 3. Andel av eiere/medlemmer/samarbeidspartnere som har forpliktet seg til frivillig finansiering av fellestiltak 4. Netto tilgang/fracfall medlemmer	1. Siste 5 år viser positivt akk. driftsresultat mens akkumulert driftsresultat siste 3 år er negativ. 2. 4 % 3. 100 % av medlemsmassen 4. +2
E9-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatorene anses som et godt mål på destinasjonsselskapet økonomiske levedyktighet, men de mangler spesifikke minstekrav, utover at det er naturlig å tolke formuleringen i første indikator som at det er et krav at driftsresultatet skal være positivt. Dette gjør at begrepsvaliditeten til indikatorene i lys av kriteriet anses som svak, tilsvarende score 2. <u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn. b. et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet E9-2:

Destinasjon Trysil oppfyller ikke indikator 1. Trysil sier i sin besvarelse at hovedårsaken til dette ligger i en periode med lavkonjunktur i bransjen med påfølgende konkurser blant medlemsbedrifter. De hevder imidlertid at de har en solid drift, og begrunner det med at de kan vise til et positivt akkumulert driftsresultat over de 5 siste årene. De skriver videre i sin besvarelse av kriteriet at de anser at Destinasjon Trysil SA har god økonomisk levedyktighet med bakgrunn i lang levetid og god ordning for frivillig fellesgodefinansiering.

Trysils nøkkeltall fra besvarelsen viser at selskapets egenkapital i prosent av omsetningen har sunket fra å ligge mellom 14-16 % i årene 2007-2009, til 6 % i 2010 og 4 % i 2011. Videre har egenkapitalens andel av totalkapitalen sunket jevnt fra 44 % i 2007 til 12 % i 2011. Det svakeste driftsresultatet de siste fem årene var i 2010. Dersom man legger antall kommersielle gjestedøgn til grunn, er det på dette tidspunktet ikke noen lavkonjunktur. Nedgangen kommer først i 2011.

Dette viser at destinasjonsselskapet er i en langt mindre solid økonomisk situasjon enn de var for fem år siden. De viser til at tilgangen av medlemmer inkluderer aktører som kan ha vesentlig betydning, mens at de som har falt fra ikke har det. Allikevel er det på tross av at Trysil kan vise til et positivt akkumulert driftsresultat de siste fem årene, en nedadgående trend for de økonomiske nøkkeltallene i denne perioden. På bakgrunn av denne analysens rammer vurderes selskapets levedyktighet som usikker. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig for å anse at kriteriet ikke er oppfylt. Kriterieoppfyllelse anses derfor som uklar.

Tabell 6.9-2 Kriteriet E9-2 tilhørende prinsipp 9 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E9-2 Ringvirkninger på destinasjonen skal optimaliseres	1. Økonomiske ringvirkninger (direkte og indirekte konsum) 2. Kvalitative ringvirkninger (infrastruktur og servicetilbud) 3. Andel innbyggere som er positive til reiselivssatsingen	1. Direkte: 644 mill kr. Indirekte: 178 mill kr. Ifølge TØI-rapport 2005. 2. Trysil lister følgende antall tiltak: Infrastruktur: 9 Servicetilbud: 9 3. 89 %
E9-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet sier at ringvirkninger skal optimaliseres, mens indikatorene kun rapporterer på hva ringvirkningene er. De er dermed ikke egnet for å vise at disse optimaliseres, selv om de gir et godt bilde på hvilke ringvirkninger som eksisterer. Begrepsvaliditeten må dermed anses som svak, tilsvarende score 2.		
<u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: a. vurderingen av om kriteriet er oppfylt må baseres på utøvelse av skjønn.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet E9-2:

Indikatorene har en begrenset egnethet til å avgjøre om kriteriet er oppfylt, men Trysils dokumentasjon viser at de økonomiske ringvirkningene er betydelige. De kan også vise til flere kvalitative ringvirkninger, samtidig som andelen av innbyggerne som er positive til reiselivssatsningen må anses å være høy. Kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.9-3 Kriteriet E9-3 tilhørende prinsipp 9 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E9-3 Omsetning og verdiskapning på destinasjonen	1. Hvor stor verdiskapning genererer reiselivet 2. Er omsetningsveksten på mer enn 7,5% målt over 3 år 3. Årlig omsetning fra alle reiselivsbedrifter delt på antall gjester	1. I 2011: kr 430 millioner kroner 2. Nei. 3. I 2011 var kr 10.717
E9-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet er formulert på en slik måte at så lenge indikatorene måler omsetning og verdiskapning må kriteriet være oppfylt. Indikator 2 har imidlertid formulert et krav, som det er vanskelig å forstå som en operasjonalisering av kriteriet, men mer som et tilleggskrav. Denne noe uryddige operasjonaliseringen, må tillegges det underlig formulerte kriteriet. Derfor anses begrepsvaliditeten til indikatorene som sterk, tilsvarende score 3. <u>Underkategori:</u> Kriterieoppfyllelse er uklar fordi: b. et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet E9-3:

Trysil oppfyller ikke kravet formulert i indikator 2. I sin besvarelse skriver Trysil at omsetningen i Trysils reiseliv hadde en tilbakegang på 13 % fra 2009 til 2011, en trend som gjaldt det meste av vinterturismebransjen, og at denne perioden er lite representativt for utviklingen i Trysil som opplevde gjestedøgnsvekst på 37 % fra 2000 til 2009. Kravet som er formulert i indikatoren har imidlertid liten sammenheng med kriteriet. Trysil dokumenterer alle indikatorene, og kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.9-4 Kriteriet E9-4 tilhørende prinsipp 9 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E9-4 Utvikling i reiselivsstrukturen skal overvåkes	1. Antall kommersielle gjestedøgn 2. Antall besøkende kommersielle attraksjoner 3. Antall dagsturister 4. Gjennomsnittlig antall gjestedøgn per måned 5. Andel varme senger ift. antall innbyggere	Trysil har dokumentert alle indikatorer
E9-4 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet stiller ingen forventninger utover at utviklingen skal overvåkes, mens indikatorene ber om konkrete tall for flere områder. Det er rimelig å anta at indikatorene angir et minimumskrav til hva som skal overvåkes, men at selve størrelsen som blir rapportert på de forskjellige indikatorene ikke har påvirkning på om hvorvidt kriteriet anses som oppfylt eller ikke. Med denne forståelsen lagt til grunn gir det en svært sterk begrepsvaliditet, tilsvarende score 4. <u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Kriteriet er oppfylt		

Tabell 6.9-5 Kriteriet E9-5 tilhørende prinsipp 9 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E9-5 Akkumulert resultat for destinasjonens kommersielle virksomheter skal være positiv	1. Akkumulert resultat for destinasjonsledelsens kommersielle eiere/medlemmer forrige regnskapsår	1. kr 57 794 000 i 2011
E9-5 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatoren er fullstendig i samsvar med kriteriet. Begrepsvaliditeten anses dermed som svært sterk, tilsvarende score 4.		
<u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Kriteriet er oppfylt.		

6.2.10 Prinsipp 10. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter (E10)

Det siste av de ti prinsippene innebærer; å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsbedrifter i et langsiktig perspektiv. Prinsippet har tre tilhørende kriterier, gjengitt i tabellene 6.10-1 til 6.10-3.

Det første kriteriet E10-1 sier at destinasjonen skal ha en strategi for vekst i lav- og skuldersesong(er). Sett i lys av at sesongvariasjoner kan gi utfordringer i forhold til å rekruttere kompetent arbeidskraft og en stabil omsetning i sesongbaserte virksomheter, vil sesongforlengelse være et relevant tiltak for å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten i et langsiktig perspektiv.

Kriteriet E10-2 sier at det skal tilrettelegges for produktutvikling i lavsesong. Dette kriteriet følger opp det forrige gjennom å sikre økt aktivitet i lavsesongen, som gir mindre variasjon i aktivitetsnivået gjennom året og større muligheter for stabil kompetent arbeidskraft.

Kriteriet E10-3 sier at det skal arbeides aktivt for å maksimere bruken av tilgjengelige kommersielle senger. Oppfyllelse av dette kriteriet vil gi en bedre ressursutnyttelse som også bidrar til økt konkurranse- og levedyktighet. Begrepsvaliditeten for kriteriene anses som veldig sterk i lys av prinsippet, tilsvarende score 4.

Tabell 6.10-1 Kriteriet E10-1 tilhørende prinsipp 10 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E10-1 Destinasjonen skal ha en strategi for vekst i lav- og skuldersesong(er)	1, Antall mnd. siden siste oppdatering	1. 6 mnd.
E10-1 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Indikatoren forutsetter at kriteriet er oppfylt. Den er dermed en utdyping av kriteriet gjennom å spesifisere at strategien skal være oppdatert. Siden kriteriet kan besvares med et enkelt ja/nei, ville det kanskje være naturlig at indikatoren i stedet var en del av kriteriet. Det er ikke relevant i dette tilfellet å tillegge denne presiseringen noen påvirkning på begrepsvaliditeten, og denne anses dermed i lys av kriteriet som svært sterk, tilsvarende score 4. <u>Kommentar til Trysils besvarelse:</u> Kriteriet er oppfylt.		

Tabell 6.10-2 Kriteriet E10-2 tilhørende prinsipp 10 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E10-2 Det skal tilrettelegges for produktutvikling i lavsesong	1. Antall kommersielle produkter i lavsesong 2. Antall tilbydere av produkter i lavsesong	1. 53 2. 20
E10-2 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet inneholder en forventning om at det skal tilrettelegges for produktutvikling. Indikatorene legger kun opp til en rapportering på status. Det kan hevdes at antallet kommersielle produkter og tilbydere av produkter i lavsesong kan gi en indikasjon på hvor stort behovet er for å utvide tilbudet. Dersom det er mange tilbydere og mange produkter er behovet for fortsatt produktutvikling kanskje ikke av betydning. Dersom antallet er lavt, er det ikke noen automatikk i at kriteriet ikke er oppfylt. Det kan allikevel tilrettelegges for produktutvikling, men at dette ikke har resultert i økt aktivitet. Indikatorene er altså ikke egnet til å vurdere om kriteriet er oppfylt. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2. <u>Underkategori:</u> c. indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt, men dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet E10-2:

Sammenhengen mellom indikatorene og kriteriet er så svak at man må legge annen dokumentasjon til grunn for å avgjøre om kriteriet er oppfylt. Trysils reiselivsstrategi angir flere tiltak for produktutvikling i lavsesong. Kriteriet anses derfor som oppfylt.

Tabell 6.10-3 Kriteriet E10-3 tilhørende prinsipp 10 - Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter.

Kriterier	Indikatorer	Dokumentert
E10-3 Det skal arbeides aktivt for å maksimere bruken av tilgjengelige kommersielle senger	1. Beleggsprosent i kommersielle (varme) senger per måned og gjennomsnitt for året 2. Senger i fritidsboliger (kalde senger) i % av total overnattingskapasitet	1. Trysil oppgir tall for siste 3 år. 2. 64 % i 2012
E10-3 <u>Indikatorenes begrepsvaliditet:</u> Kriteriet inneholder en forventning om at det skal arbeides aktivt for å maksimere bruken av tilgjengelige kommersielle senger. Indikatorene legger kun opp til en rapportering på status. Indikator 1 er altså kun egnet til å vise hvor stor beleggsprosenten er, og om det eventuelt er et behov for å øke denne. Indikator 2 gir også kun en indikasjon på hvor stor kapasitetsutnyttelsen av den totale overnattingskapasiteten er. De er ikke egnet for indikere at det arbeides aktivt for å maksimere bruken av tilgjengelige kommersielle senger som kriteriet legger opp til. De er derfor ikke egnet til å vurdere om kriteriet er oppfylt. Begrepsvaliditeten anses derfor som svak, tilsvarende score 2. <u>Underkategori:</u> d. indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt.		

Vurdering av Trysils oppfyllelse av kriteriet E10-3:

Om det arbeides aktivt for å maksimere bruken av tilgjengelige kommersielle senger i Trysil, er litt avhengig av hvordan man skal forstå kriteriet. Indikatorene bidrar ikke til denne forståelsen. Det kan kanskje hevdes at Trysils tiltak i reiselivsstrategien som retter seg mot sesongforlengelse og utvikling av tilbudet i lavsesong kunne omfattes av dette kriteriet, men dette er for uklart til at det er mulig å avgjøre om kriteriet er oppfylt.

Kapittel 7 Resultater

7.1 Begrepsvaliditeten til Standarden for bærekraftig reiseliv

I analysen av standarden for bærekraftig reisemål legges det til grunn at en tilfredsstillende begrepsvaliditet oppnås på minimum score 3. Tabellene 7.1 til 7.3 viser tildelt score for alle kriteriesett og indikatorsett i standarden. I kolonne 1 er prinsippene oppgitt, og i kolonne 2 er kriterie-koden for de tilhørende kriteriene til hvert enkelt prinsipp oppgitt. I kolonne 3 er den tildelte score for begrepsvaliditeten for kriterisettet oppgitt, mens det i kolonne 4 er oppgitt tildelt score for begrepsvaliditet for indikatorsettet for hvert enkelt kriterie.

For hvert enkelt prinsipp er det beregnet et gjennomsnittlig score for begrepsvaliditet på indikatornivå.

Tabell 7.1-1. Begrepsvaliditet på hovedområdet C – Bevaring av natur, kultur og miljø.

Prinsipp	Kriterier	Begrepsvaliditet Kriterier	Begrepsvaliditet Indikatorer
1. Kulturell rikdom Å respektere, videreutvikle og fremheve lokalsamfunnets historiske kulturarv, autentiske kultur, tradisjoner og særpreg.	C1-1 C1-2 C1-3 C1-4	4	3 2 2 2
Gjennomsnitt			2,25
2. Landskapets fysiske og visuelle integritet Å bevare og videreutvikle landskapskvalitet, både for by og bygd, slik at landskapets fysiske og visuelle integritet ikke degraderes.	C2-1	2	2
Gjennomsnitt			2
3. Biologisk mangfold Å støtte bevaringen av naturområder, dyreliv og habitater, og minimere ødeleggelser av disse.	C3-1 C3-2 C3-3	2	1 3 2
Gjennomsnitt			2
4. Rent miljø og ressurseffektivitet Å minimere reiselivsbedrifters og turistenes forurensing av luft, vann og land (inkludert støy), samt og minimere genereringen av deres avfall og forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser.	C4-1 C4-2 C4-3 C4-4 C4-5 C4-6 C4-7 C4-8 C4-9 C4-10 C4-11	4	2 2 4 2 2 2 4 3 2 1 2
Gjennomsnitt			2,36

Tabell 7.1-2. Begrepsvaliditet på hovedområde D – Styrking av sosiale verdier

Prinsipp	Kriterier	Begrepsvaliditet Kriterier	Begrepsvaliditet Indikatorer
5. Lokal livskvalitet og sosiale verdier Å bevare og styrke livskvaliteten i lokalsamfunnet, inkludert sosiale strukturer, tilgang til ressurser, fasiliteter og fellesgoder for alle, samt unngå enhver form for sosial degradering og utnytting.	D5-1 D5-2	2	3 2
Gjennomsnitt			2,5
6. Lokal kontroll og engasjement Å engasjere og gi kraft til lokalsamfunnet og lokale interessenter mht, planlegging, beslutningstaking og utvikling av lokalt reiseliv.	D6-1 D6-2	2	2 3
Gjennomsnitt			2,5
7. Jobbkvalitet for reiselivsansatte Å styrke kvaliteten på reiselivsjobber (direkte og indirekte), inkludert lønnsnivå og arbeidsforhold uten diskriminering ut fra kjønn, rase, funksjonshemminger eller andre faktorer.	D7-1 D7-2 D7-3	4	2 2 1
Gjennomsnitt			1,67
8. Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet Å sørge for trygge, tilfredsstillende og berikende opplevelser for alle turister uavhengig av kjønn, rase, funksjonshemminger eller andre faktorer.	D8-1 D8-2 D8-3	2	4 2 2
Gjennomsnitt			2,67

Tabell 7.1-3. Begrepsvaliditet på hovedområde E – Økonomisk levedyktighet

Prinsipp	Kriterier	Begrepsvaliditet Kriterier	Begrepsvaliditet Indikatorer
9. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning Å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsdestinasjoner i et langsiktig perspektiv, gjennom å maksimere reiselivets verdiskapning i lokalsamfunnet, inkludert hva turistene legger igjen av verdier lokalt.	E9-1 E9-2 E9-3 E9-4 E9-5	3	2 2 3 4 4
Gjennomsnitt			3
10. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter Å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsbedrifter i et langsiktig perspektiv.	E10-1 E10-2 E10-3	4	4 2 2
Gjennomsnitt			2,67

7.1.1 Hovedområde C – Bevaring av natur, kultur og miljø

Det er tilknyttet fire prinsipper til Hovedområdet C. Av disse er det kun to som har et tilhørende kriterier med en tilfredsstillende begrepsvaliditet. Dette gjelder prinsippet 1, *kulturell rikdom* og prinsipp 4, *rent miljø og ressurseffektivitet*. Det er imidlertid ingen av disse som har en begrepsvaliditet på indikatornivå som er tilstrekkelig for å avgjøre om alle kriteriene er oppfylt.

Prinsipp 2, *landskapets fysiske og visuelle integritet* og prinsipp 3, *Biologisk mangfold*, har verken tilfredsstillende begrepsvaliditet på kriterie- eller indikatornivå. Dette innebærer at indikatorene ikke egner seg for å avgjøre om alle kriteriene er oppfylt, samtidig som kriteriene ikke er egnet for å avgjøre om prinsippet etterleves.

Ingen av prinsippene på hovedområdet C er operasjonalisert på en tilfredsstillende måte. Det innebærer at det ikke er mulig å avgjøre om prinsippene etterleves, enten fordi indikatorene ikke egner seg for å avgjøre om alle kriteriene er oppfylt, eller fordi kriteriene ikke egner seg for å avgjøre om prinsippene etterleves.

7.1.2 Hovedområde D – Styrking av sosiale verdier

Det er tilknyttet fire prinsipper til hovedområde D. Av disse fire er det ett prinsipp som har kriterier med begrepsvaliditet tilstrekkelig til å kunne avgjøre om prinsippet etterleves. Dette gjelder prinsipp 7, *jobbkvalitet for reiselivsansatte*. Kriteriet har imidlertid ikke indikatorer som egner seg for å måle om kriteriene er oppfylt.

Prinsipp 6 *Lokal kontroll og engasjement*, prinsipp 5 *Lokal livskvalitet og sosiale verdier*, og prinsipp 8, *Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet*, har utilstrekkelig begrepsvaliditet på både kriterie- og indikatornivå.

Ingen av prinsippene på hovedområdet D er operasjonalisert på en tilfredsstillende måte. Det innebærer at det ikke er mulig å avgjøre om prinsippene etterleves, enten fordi indikatorene ikke egner seg for å avgjøre om alle kriteriene er oppfylt, eller fordi kriteriene ikke egner seg for å avgjøre om prinsippene etterleves.

7.1.3 Hovedområde E – Økonomisk levedyktighet

Det er tilknyttet to prinsipper til hovedområde E. Begge disse prinsippene har kriterier som er egnet for å avgjøre om prinsippet etterleves. Ingen av de har imidlertid indikatorer som egner seg for å avgjøre om alle kriterier er oppfylt.

Ingen av prinsippene på hovedområdet E er operasjonalisert på en tilfredsstillende måte. Dette fordi indikatorene ikke egner seg for å avgjøre om alle kriterier er oppfylt.

7.2 Den samlede begrepsvaliditeten til standarden for bærekraftig reisemål

Den gjennomsnittlige begrepsvaliditeten for kriteriene i standarden på hovedområdene C, D og E er 2,9, mens den gjennomsnittlige begrepsvaliditeten for indikatorene er på 2,36. Det vil si at den gjennomsnittlige begrepsvaliditeten for standarden er utilfredsstillende både på kriterie- og indikatornivå. I standarden for bærekraftig reisemål er det fem prinsipper som har en begrepsvaliditet på kriterienivå som er tilfredsstillende til å kunne hevde at prinsippet etterleves. Disse er:

- Prinsipp 1 Kulturell rikdom
- Prinsipp 4 Rent miljø og ressurseffektivitet
- Prinsipp 6 Lokal kontroll og engasjement
- Prinsipp 9 Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige
 reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning
- Prinsipp 10 Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter

Det er imidlertid ingen av kriteriesettene i standarden som har en begrepsvaliditet på indikatornivå som gjør det mulig å avgjøre om alle kriteriene under prinsippet er oppfylt. Dette gjør at det kan hevdes at ingen av de ti prinsippene er operasjonalisert på en tilfredsstillende måte. Det betyr at det ikke er mulig å avgjøre om prinsippene etterleves, enten fordi indikatorene ikke egner seg for å avgjøre om alle kriteriene under tilhørende prinsipp er oppfylt, eller fordi kriteriene ikke egner seg for å avgjøre om prinsippene etterleves.

På bakgrunn av den gjennomførte analysen må den samlede begrepsvaliditeten til standarden anses som svak. Det er imidlertid noen uklarheter i standarden som gjør det mulig å tolke begrepsvaliditeten høyere på en del områder. Dette handler om hvorvidt det skal legges skjønnsutøvelse til grunn for vurdering av om kriterier er oppfylt.

Begrepsvaliditeten til standarden blir i lys av skjønnsselementet noe annerledes. Da vil man kunne tillegge en høyere begrepsvaliditet til indikatorer som enten er formulert som spørsmål, påstand, ber om antall, andeler eller en annen kvantifiserbar størrelse, under forutsetning av at den skjønnsmessige vurderingen er holdbar. Hva som skal til for at en slik skjønnsmessig vurdering kan defineres som holdbar, innebærer i det minste noen retningslinjer som gjør at den er minst mulig avhengig av subjektive oppfatninger, verdier og holdninger og at den er overførbar til andre reisemål.

I tillegg må det avklares om skjønnen skal utøves basert på målet som en størrelse som besvarelsen vurderes ut fra, eller om det skal baseres ut fra destinasjonens forutsetninger for måloppnåelse. I dette tilfellet anses *bærekraftig reisemål*, som målet.

I de neste avsnittene følger noen vurderinger og problemer knyttet til standarden i forhold til skjønnsutøvelse, basert på funnene i analysen.

Dersom indikatorene kan vurderes til å ha en tilfredsstillende begrepsvaliditet basert på skjønnsutøvelse, må det legges til grunn at denne skjønnsutøvelsen må begrenses til det indikatorene faktisk spør om. Det vil ikke si det samme som at det ikke er mulig å innhente ytterligere opplysninger som kan bidra til å bekrefte eller avkrefte om et kriterie er oppfylt, men dette kan ikke anses å være relevant for en analyse av selve standarden.

Analysen viser også at selv om en skjønnsbasert vurdering av et indikatorsett gjør det mulig å avgjøre om et kriterie er oppfylt, vil ikke det nødvendigvis innebære at indikatorsettet i seg selv er en god operasjonalisering av kriteriet. Det er tilfeller der ikke selve svaret på indikatoren er det som avgjør om kriteriet er oppfylt, men heller hvilke forutsetninger svaret baseres på. Det vil derfor være tilfeller hvor det er mulig å vurdere kriterier som oppfylt basert på en skjønnsmessig vurdering av indikatorene, men samtidig vil den samme skjønnsmessige

vurdering ikke være egnet til å bekrefte at det samme kriteriet **ikke** er oppfylt. Eksempler på dette er kriteriet C1-2 og C3-3.

Det er også flere tilfeller av indikatorsett som har en eller flere indikatorer som har en svak sammenheng med kriteriet, men hvor det allikevel er mulig å avgjøre om kriteriet er oppfylt, dersom man ser bort fra disse og kun tar utgangspunkt i hvordan kriteriet er formulert. Eksempler på dette er kriteriene C1-1, C3-1, C4-8 og D8-1.

Det flere tilfeller hvor sammenhengen mellom det totale indikatorsettet og kriteriet er uklart. Dette skyldes at indikatorsettet kan anses som en betydelig innskrenkning av kriteriet. Eksempler på dette er kriteriene C1-3, C4-2, C4-6, C4-11 og D5-2. I noen tilfeller er denne innskrenkningen så åpenbart omfattende at den i analysen har ført til at indikatorsettet av den grunn anses som ikke egnet til å avgjøre om kriteriet er oppfylt. Et eksempel på dette er kriteriet D7-3.

Dersom man legger dette til grunn, samtidig som at en vurdering av kriteriene skal gjøre det mulig å både bekrefte og avkrefte at et kriterie er oppfylt, også i de tilfellene hvor dette er basert på en skjønnsmessig vurdering av relevante indikatorer i indikatorsettet, er det 27 av totalt 37 indikatorsett som er egnet for å avgjøre om kriteriet de tilhører er oppfylt.

En slik tilnærming innebærer at prinsipp 9 - *Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning*, oppnår en tilfredsstillende begrepsvaliditet både på kriterie og indikatornivå. Det er dermed det eneste prinsippet i standarden hvor indikatorene er egnet for å avgjøre om alle kriteriene er oppfylt, samtidig som kriteriesettet er egnet for å avgjøre om prinsippet etterleves.

7.3 Resultater av analysen av Trysils besvarelse av standarden for et bærekraftig reisemål

Analysen av Trysils besvarelse av standarden for et bærekraftig reisemål viser at Trysil oppfyller fire av totalt 37 kriterier basert på forutsetningen som ligger til grunn for kategori 1. Dette er kriteriene D6-2, E9-4, E9-5 og E10-1. Kategori 1 legger til grunn at kriterier anses som oppfylt om alle indikatorer er bevart og dokumentert, og at oppfyllelse av kriteriet ikke er avhengig av skjønnsutøvelse (se tabell 5.2, side 46).

Det er et syv kriterier som Trysil i følge kategori 2 ikke oppfyller. Disse er kriteriene C1-2, C3-3, C4-9, C4-10, D5-1, D5-2 og D8-2. Denne kategorien legger til grunn at uansett hvilke forutsetninger som legges til grunn, kan ikke kriteriet anses som oppfylt (se tabell 5.2, side 46).

Den desidert største kategorien er kategori 3 (se tabell 5.2, side 46), som legger til grunn at det er uklart om kriteriet er oppfylt. I Trysils besvarelse finner vi at 26 av kriteriene hører til i denne kategorien. Kategori 3 er videre delt opp i fire underkategorier som går frem av tabell 7.2. Her kommer det også frem hvor mange og hvilke kriterier som i Trysils besvarelse hører til under hvilke. Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende, noe som innebærer at noen kriterier hører til i flere kategorier.

Tabell 7.2. Fire underkategorier for kriterier der det er uklart om kriteriet er oppfylt.

Underkategori	Kriterier
a. Det er uklart om kriteriet er oppfylt fordi at vurderingen av om kriteriet er oppfylt baseres på utøvelse av skjønn.	C1-1, C1-3, C1-4, C2-1, C3-1, C3-2, C4-1, C4-2, C4-3, C4-4, C4-5, C4-6, C4-8, C4-11, D6-1, D7-1, D7-2, D8-3, E9-1, E9-2,
Sum	20
b. Det er uklart om kriteriet er oppfylt fordi det er et svært begrenset antall av indikatorene er ikke tilfredsstillende besvart.	C1-1, C3-2, C4-7, D8-1, E9-1, E9-3,
Sum	6
c. Det er uklart om kriteriet er oppfylt fordi indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt, men dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte.	C1-3, C3-1, C4-1, E10-2,
Sum	4
d. Det er uklart om kriteriet er oppfylt fordi indikatorene har en så svak begrepsvaliditet at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt.	D7-3, E10-3
Sum	2

Den aller største andelen av tilfeller hvor det er uklart om Trysil oppfyller kriteriet er når oppfyllelsen må baseres på utøvelse av skjønn. I denne kategorien finner vi 20 kriterier. I seks av tilfellene er det uklart fordi Trysils besvarelse enten ikke kan dokumentere alle indikatorene, eller ikke tilfredsstillende alle indikatorene, men hvor det er allikevel kanskje kan vurderes at kriteriet i overveiende grad kan anses som oppfylt. I fire tilfeller er det slik at Trysil ikke oppfyller kriteriet, men hvor operasjonaliseringen av kriteriet gjennom indikatorene ikke er tilfredsstillende, samtidig som dokumentasjonen fra Trysil kan tyde på at kriteriet oppfylles på annen måte. Til slutt er det to tilfeller der operasjonaliseringen av kriteriene gjennom indikatorene er så svak at de ikke er egnet for å vurdere om kriteriet er oppfylt.

I analysen er det foretatt en vurdering av alle de tilfellene hvor det er uklart om Trysil oppfyller kriteriet. Resultatet av denne gjennomgangen er fremstilt i tabellen 7.3.

Tabell 7.3. Resultat av vurderingen av Trysils kriterieoppfyllelse

Prinsipp	Kriterier	Oppfylt Ja/nei
1. Kulturell rikdom Å respektere, videreutvikle og fremheve lokalsamfunnets historiske kulturarv, autentiske kultur, tradisjoner og særpreg.	C1-1 C1-2 C1-3 C1-4	Ja nei ja nei
2. Landskapets fysiske og visuelle integritet Å bevare og videreutvikle landskapskvalitet, både for by og bygd, slik at landskapets fysiske og visuelle integritet ikke degraderes.	C2-1	ja
3. Biologisk mangfold Å støtte bevaringen av naturområder, dyreliv og habitater, og minimere ødeleggelser av disse.	C3-1 C3-2 C3-3	ja ja nei
4. Rent miljø og ressurseffektivitet Å minimere reiselivsbedrifters og turistenes forurensing av luft, vann og land (inkludert støy), samt og minimere genereringen av deres avfall og forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser.	C4-1 C4-2 C4-3 C4-4 C4-5 C4-6 C4-7 C4-8 C4-9 C4-10 C4-11	ja nei ja ja ja ja ja ja nei nei ja
5. Lokal livskvalitet og sosiale verdier Å bevare og styrke livskvaliteten i lokalsamfunnet, inkludert sosiale strukturer, tilgang til ressurser, fasiliteter og fellesgoder for alle, samt unngå enhver form for sosial degradering og utnytting.	D5-1 D5-2	nei nei
6. Lokal kontroll og engasjement Å engasjere og gi kraft til lokalsamfunnet og lokale interessenter mht, planlegging, beslutningstaking og utvikling av lokalt reiseliv.	D6-1 D6-2	ja ja
7. Jobbkvalitet for reiselivsansatte Å styrke kvaliteten på reiselivsjobber (direkte og indirekte), inkludert lønnsnivå og arbeidsforhold uten diskriminering ut fra kjønn, rase, funksjonshemninger eller andre faktorer.	D7-1 D7-2 D7-3	ja ja uklart
8. Gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet Å sørge for trygge, tilfredsstillende og berikende opplevelser for alle turister uavhengig av kjønn, rase, funksjonshemninger eller andre faktorer.	D8-1 D8-2 D8-3	ja nei nei
9. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning Å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsdestinasjoner i et langsiktig perspektiv, gjennom å maksimere reiselivets verdiskapning i lokalsamfunnet, inkludert hva turistene lagrer igjen av verdier lokalt.	E9-1 E9-2 E9-3 E9-4 E9-5	uklart ja ja ja ja
10. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter Å sikre levedyktigheten og konkurransedyktigheten til reiselivsbedrifter i et langsiktig perspektiv.	E10-1 E10-2 E10-3	ja ja uklart

Tabellene viser at vurderingen av Trysil besvarelse fortatt i kapittel 6, resulterer i at Trysil oppfylder 24 av de 37 kriteriene i standarden. Av disse 24 er kriterieoppfyllelsen basert på en skjønnsmessig vurdering i 20 av tilfellene. Trysil oppfylder ikke 10 av kriteriene, hvor

avgjørelsen er basert på en skjønnsmessig vurdering i tre av disse tilfellene. Det er tre kriterier som det ikke er mulig å avgjøre om er oppfylt som følge av en for svak begrepsvaliditet.

Dette innebærer at Trysil oppfyller det tilhørende kriteriesettet for 2 av prinsippene. Dette gjelder prinsipp 2 - *Landskapets fysiske og visuelle integritet* og prinsipp 6 - *Lokal kontroll og engasjement*. Ingen av kriteriesettene som tilhører disse to prinsippene er imidlertid egnet for å avgjøre om prinsippet etterleves. Det kan allikevel hevdes at Trysil oppfyller prinsipp 6, ettersom indikatorene tilhørende kriteriet B2 - *Destinasjonsledelsen skal arbeide aktivt for økt samfunnsengasjement*, ivaretar oppfyllelsen av prinsippet i langt større grad enn kriteriene på hovedområde D alene gjør. Trysils besvarelse av dette kriteriet viser at destinasjonsselskapet involverer og engasjerer lokale krefter innen næringsliv, hytteiere, lokale foreninger og frivillige innenfor et bredt spekter av aktiviteter og tiltak.

Kapittel 8 Diskusjon

8.1 Hvilken forståelse av bærekraftig utvikling gjenspeiles i prosjektet bærekraftig reisemål?

Som vi har sett i analysen av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv er disse et klart uttrykk for en 3SD-forståelse av *bærekraftig utvikling*. Dette er ikke et overraskende funn basert på den nasjonale reiselivsstrategien fra 2007 sin forståelse av *bærekraftig reiseliv*. Det er allikevel slik at denne forståelsen også legger det den kaller Brundtland-kommisjonens rapport sin definisjon¹ til grunn for hvordan *bærekraftig reiseliv* skal oppfattes. I tillegg innbefatter begrepet økoturisme, geoturisme og grønt reiseliv. Et søk gjennom Innovasjon Norges nettsider har ikke gjort det mulig å finne en nærmere presisering av begrepet, bortsett fra en henvisning til UNWTO sin definisjon av *bærekraftig reiseliv*.

I denne oppgaven har analysen handlet om hvorvidt det kan hevdes å være samsvar mellom *bærekraftig utvikling* og *bærekraftig reiseliv* som idealer og standarden for bærekraftig reisemål og Trysils besvarelsen av denne som realiteter. Med andre ord om operasjonaliseringen av idealene kan anses å være fruktbar for å oppnå disse idealer. For å lykkes med en slik operasjonalisering er det avgjørende at idealet, gjerne formulert som en målsetning, er presis. Det er usikkert om bærekraftig reiseliv, slik det er forstått i den nasjonale reiselivsstrategien, og delegert videre til Innovasjon Norge gjennom prosjektet Bærekraftig reiseliv 2015, er en slik presis formulert målsetning. Bergljot Baklien (1987) sier at:

”tvetydigheter *kan* ha som funksjon å tilsløre meningsforskjeller. Når floskler og glitrende formulerte alminneligheter settes opp som mål, kan det være fordi mange interesser skal tilfredsstilles samtidig. Målkonflikter dreier seg også ofte om målsetningsnivå” (Baklien, 1987:251)

Denne henvisningen er ikke ment å antyde at målet om et bærekraftig reiseliv er å anse som en floskel eller alminnelighet, men som vi har sett er presisjonen til bærekraftig reiseliv som målsetning mangelfull. Dette skyldes at begrepet ikke har en klar definert forståelse, og at den forståelsen som er lagt til grunn inneholder mange begreper, hvor flere av dem er gjenstand

for den samme manglende presisjon. Dette danner et uklart grunnlag for *hva* som skal operasjonaliseres.

Prinsippene for bærekraftig reiseliv som første trinn i operasjonaliseringsprosessen blir derfor utarbeidet på et noe uklart grunnlag. Vi har sett at prinsippene er et klart uttrykk for det UNWTO legger til grunn for sin forståelse av bærekraftig reiseliv, som innebærer at det fullt ut tas hensyn til reiselivets nåværende og fremtidige økonomiske-, sosiale-, og økologiske påvirkninger, og at en balanse mellom økonomisk-, sosial-, og økologisk bærekraft er det som garanterer langsiktig bærekraftighet (UNDP and UNWTO, 2005). Dette må være det nærmeste vi kommer *bærekraftig reiseliv* formulert som en målsetning egnet for operasjonalisering. Problemet oppstår imidlertid i det øyeblikket det er behov for å avgjøre hva det vil si å ta fullt ut hensyn til reiselivets påvirkninger, og hva en *passende* balanse mellom de tre dimensjonene i praksis bør være (Nærings- og handelsdepartementet, 2007).

8.2 I hvilken grad fyller de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv prinsippene for en Bærekraftig utvikling?

Som vi har sett tidligere i oppgaven innebærer ikke 3SD forståelsen av bærekraftig utvikling noen dekomponering av begrepet i et hierarki av prioriterte temaer eller områder. Det er balansen mellom dimensjonene som er målet. I en vurdering av om de ti prinsippene oppfyller prinsippene om en *bærekraftig utvikling*, er det ikke mulig å sammenlikne de med prioriterte områder, ettersom disse ikke finnes. Forståelsen av *bærekraftig utvikling* innebærer allikevel, uavhengig av om man legger 3SD eller 2SD til grunn, at man adresserer fattigdomsproblemet, at langt fra alle får dekket sine grunnleggende behov, ulikhetene i tilgang til naturressurser, degraderingen av økosystemer og uttømmingen av naturressurser.

Tre av prinsippene på hovedområdet C – Bevaring av natur, kultur og miljø er de prinsippene som omhandler den økologiske dimensjonen. De tre prinsippene handler om landskapets fysiske og visuelle integritet, biologisk mangfold og rent miljø og ressurseffektivitet. Alle disse kan anses som relevante og dekkende for den økologiske dimensjonen. Tatt i betraktning at det er 3SD forståelsen av bærekraftig utvikling som ligger til grunn, er det ikke uventet at de preges av vage formuleringer som støtte, bevare og minimere. Disse formuleringene begrenser seg til å dekke forståelsen av hva det vil si å ta hensyn til, og som samsvarer med

UNWTO sin forståelse av *bærekraftig reiseliv*. Om det innebærer å ta fullt ut hensyn til, er mer usikkert. Det kan være et uttrykk for at en nærmere presisering og konkretisering ville komplisere målet om å oppnå en balanse mellom de tre dimensjonene. Det er allikevel verdt å kommentere at Norge har forpliktet seg til bestemte måltall for både reduksjon av klimagasser og å stanse tapet av biologisk mangfold (Klima- og miljødepartementet d, 2012, Klima- og Miljødepartementet e, 2013). Disse forpliktelsene gjenspeiles ikke i prinsippene. Med tanke på den store oppmerksomheten utslipp av klimagasser har både nasjonalt og internasjonalt, er det problematisk at ikke dette temaet er mer konkretisert gjennom et eget prinsipp.

Bærekraftig utvikling handler om å tenke globalt og handle lokalt (Klima- og Miljødepartementet f, 1998). Dette innebærer at hva som vektlegges, er avhengig av nivå og kontekst. Derfor er det ikke uventet at utviklingsspørsmål som bekjempelse av fattigdomsproblemer, tilgang til rent vann, demokratiunderskudd osv i andre deler av verden, ikke står på agendaen til en reiselivsdestinasjon i Norge. Dermed må den sosiale dimensjonen av bærekraftig utvikling nødvendigvis handle om lokalsamfunnet på reisemålet. Dette gjenspeiles i hovedområdet D – Styrking av sosiale verdier, og de fire tilhørende prinsippene. Disse prinsippene handler om lokal livskvalitet og sosiale verdier, lokal kontroll og engasjement, jobbkvalitet for reiselivsansatte og gjestetilfredshet, trygghet og opplevelseskvalitet. Det er ingen tvil om at dette er viktig forhold for et lokalsamfunn som i stor grad er preget av reiseliv. Det er imidlertid usikkert hvor stor sammenheng de kan sies å ha med de utfordringene verden står ovenfor når det gjelder bærekraftig utvikling. Dersom man velger et perspektiv utenfor reiselivet, ville disse prinsippene derimot kunne anses å ha marginal betydning for bærekraftig utvikling. Det betyr ikke at de ikke er viktige, men disse forholdene som prinsippene gjelder, er det godt grunnlag for å kunne hevde at generelt sett har svært gode betingelser i Norge sammenlignet med resten av verden. Man kunne se for seg at en annen mer relevant måte å forholde seg til den sosiale dimensjonen på i et bærekraftperspektiv, for eksempel kunne være å stille krav til reiselivskommuner og reiselivsnæringen om etisk handel. Flere kommuner og virksomheter gjør dette i dag blant annet gjennom medlemskap i Initiativ for etisk handel, som innebærer å forplikte seg til å fremme og samarbeide for handel som sikrer menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, utvikling og miljø. (IEH – Initiativet for etisk handel).

Det siste hovedområdet er E – økonomisk levedyktighet. Disse prinsippene handler om økonomiske leve- og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner og bedrifter gjennom lokal verdiskaping. Konkurransedyktige bedrifter må per definisjon gå med overskudd, og en konkurransedyktig destinasjon er avhengig av en reiselivsnæring som går med overskudd. Det innebærer ingen automatikk i at det fører til at en destinasjon må ekspandere for å hevde seg i konkurransen, men det er ofte en konsekvens.

Prinsipper for et bærekraftig reiseliv basert på en 2SD forståelse av bærekraftig utvikling ville nødvendigvis innebære en form for hierarki med en prioritert orden av tiltak, hvor tilfredsstillelse av grunnleggende behov og økologisk bærekraft ville oppfattes som forutsetninger for all annen utvikling. I et slik tilfelle ville det for de fleste av de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv, være vanskelig å hevde at de er utledet fra de ekstraprimære og primære elementene, slik Høyer har beskrevet disse elementene (2010). Det innebærer ikke at de nødvendigvis er å anse som irrelevante i reiselivssammenheng, men med utgangspunkt i 2SD forståelsen har de lite med *bærekraftig utvikling* å gjøre.

Ettersom det kan være vanskelig å identifisere en reiselivsdestinasjon i Norge sitt ansvar for å tilfredsstille grunnleggende behov, ville det ekstraprimære elementet, det vil si forutsetningene for all reiselivsutvikling, i hovedsak være økologisk bærekraft. Det er vanskelig å se for seg dette operasjonalisert, men vi finner sekundære elementer igjen i disse prinsippene, som tydelig er utledet fra økologisk bærekraft. Dette er omfattet av prinsippene 3 – Biologisk mangfold, og 4 – Rent miljø og ressurseffektivitet. I en 2SD forståelse av *bærekraftig utvikling* ville disse prinsippene være en forutsetning for all reiselivsutvikling, såfremt dette ikke går på bekostning av tilfredsstillelse av grunnleggende behov, og en rettferdig fordeling av fordeler og ulemper.

Operasjonaliseringen av prinsipper for et bærekraftig reiseliv med utgangspunkt i en 2SD forståelse av begrepet bærekraftig utvikling, ville måtte sette tydelige minimumskrav og minstestandarder, og innebære en kontinuerlig overvåkning av tilstanden som kunne angi sårbarhet og tålegrenser som ikke kunne overskrides.

Dette ville kunne innebære betydelige begrensninger på reiselivsutviklingen, og i ytterste konsekvens bety at noen destinasjoner ville bli tvunget til å avvikle sin reiselivssatsning. Det

er med andre ord vanskelig å se for seg muligheten av å kombinere 2SD forståelsen med en forståelse av bærekraftig reiseliv som begrenset til en bærekraftig reiselivsnæring.

8.3 Dekker standarden for et bærekraftig reisemål de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv?

Analysen av standarden for et bærekraftig reisemål viser at den preges av en generell svak sammenheng mellom kriteriene og de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv. Det er kun fem av ti kriteriesett som har en begrepsvaliditet tilfredsstillende nok til å kunne avgjøre om prinsippet de tilhører etterleves. Analysen av begrepsvaliditeten på indikatornivå viser at denne er avhengig av hvordan vurderingen av kriterieoppfyllelse utføres. Dette handler i stor grad om hvorvidt kriterieoppfyllelse skal baseres på en skjønnsmessig vurdering eller ikke.

En begrunnelse for at skjønn vil måtte legges til grunn i vurderingen av om et kriterie er oppfylt, er at standarden er tenkt benyttet på ulike destinasjoner, med ulike forutsetninger, størrelse, aktiviteter og sesonger. Noe vi oppsummert kan kalle en destinasjons forutsetninger. Vi har tidligere i oppgaven sett at en universell tilnærming til bærekraftig utvikling ikke er fruktbar, fordi den ignorerer sosiale og kulturelle forskjeller (Høyer, 2010). Det samme kan for så vidt sies om økologiske forskjeller. Allikevel er skjønnsutøvelsen som forutsatt benyttet i vurderingen av kriterieoppfyllelse, avhengig av noen forutsetninger. Innovasjon Norge sier på sine hjemmesider at merket bærekraftig reisemål er ”et kvalitetsmerke for reisemål i Norge. Merket bygger på en standard som setter tydelige krav til reisemålets evne til bærekraftig virksomhet og utvikling.”, og videre: ” Dette merket...kan bruke[s] som kvalitetsstempel i markedsføring og omdømmebygging.” (Innovasjon Norge c). Med andre ord bygger standarden i følge Innovasjon Norge på tydelige krav. Dersom de skal være egnet for omdømmebygging, må de også være gjenkjennelige.

Analysen av standarden gjennomført i denne oppgaven reiser tvil om dette er tilfelle. Dette kan eksemplifiseres med kriteriet C4-2, som har sammenheng med den delen av prinsipp 4 som handler om å minimere turistenes forurensing av luft (inkludert støy) og forbruk av knappe og ikke fornybare ressurser. Kriteriet sier at det skal være tilrettelagt for kollektivtransport tur/retur destinasjonen. Kriteriet måles med en indikator som ber om andel gjester som ankommer med ulike transportmidler. Her mangler det tydelige krav for at kriteriet skal være

oppfylt. Det finnes ingen antydninger om hvor stor andelen som ankommer med kollektivtransport skal være for at kriteriet anses som oppfylt.

En skjønnsbasert vurdering av dette kriteriet kan tenkes å basere seg på to ulike tilnærminger. Den første kunne ved hjelp av kriteriet C4-3, *Bruk av transport til/fra aktiviteter skal måles*, foreta en skjønsmessig vurdering av om en eventuell lav andel ankomster med kollektivtransport, kan oppveies av en høy andel som bruker kollektivtransport til og fra aktiviteter internt på reisemålet. Det ville i så fall innebære at man vurderer den akkumulerte effekten av kriteriene C4-2 og C4-3 i lys av prinsippet. Den andre måten å tilnærme seg en skjønnsbasert vurdering av kriteriet C4-2 på, vil være å ta utgangspunkt i hvor gode forutsetninger destinasjonen har for å tilrettelegge for kollektivtransport. Den første tilnærmingen kompliserer vurderingen, samtidig som det gjør at vurderingen av om et kriterie er oppfylt, avhenger av besvarelsen av et annet kriterie. Den andre tilnærmingen kan ikke sies å være adekvat, i den forstand at det kan hevdes at en destinasjons forutsetninger for å tilrettelegge for kollektivtransport, ikke påvirker graden av bærekraftighet.

Analysen av standarden viser mange lignende eksempler som kriteriet C4-2, noe som gir grunnlag for å hevde at standarden *ikke* setter tydelige krav til reisemålets evne til bærekraftig virksomhet og utvikling, slik Innovasjon Norge hevder. Resultatene av analysen i kapittel 7 viser to alternative fremstillinger av begrepsvaliditeten i standarden. Den ene der det er lagt til grunn at skjønsmessig vurdering *ikke* er en forutsetning for å vurdere kriterieoppfyllelse, mens den andre gjør det. Den første forutsetningen viser imidlertid at begrepsvaliditeten blir så svak at standarden må tolkes slik at kriterieoppfyllelse i mange tilfeller må vurderes ved bruk av skjønn. Basert på analysen i denne oppgaven gir det en tilfredsstillende begrepsvaliditet på indikatornivå for 27 av totalt 37 indikatorsett på hovedområdene C, D og E.

Resultatene fra analysen viser at dersom man legger behovet for skjønnsutøvelse til grunn for vurdering av kriterieoppfyllelse, er det allikevel kun ett prinsipp som har kriterier som egner seg for å avgjøre om prinsippet etterleves, samtidig som alle disse kriteriene har tilhørende indikatorsett som egner seg for å avgjøre om kriteriene er oppfylt. Basert på funnene i denne

oppgaven er det derfor ikke grunnlag for å hevde at standarden dekker de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv.

8.4 Hvilke fremskritt innen bærekraft er oppnådd i Trysil i løpet av prosjektet bærekraftig reiseliv?

Vi har altså sett at *bærekraftig reiseliv* er et ideal som er omstridt, mangler en presis definisjon og et klart mål. Funnene basert på analysen i denne oppgaven viser at Standarden for et Bærekraftig reisemål ikke er i stand til å dekke de ti prinsippene for et bærekraftig reiseliv. Dette innebærer at Trysils besvarelse av denne ikke egner seg for å avgjøre om prinsippene etterleves i Trysil. Det kan derfor hevdes at tildelingen av Merket Bærekraftig reisemål baserer seg på et noe sviktende grunnlag.

Resultatene fra analysen i denne oppgaven viser at Trysils besvarelse tilfredsstillter kriteriesettene for to av de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv. Det er imidlertid tre prinsipper der et av kriteriene i hvert kriteriesett har så svak begrepsvaliditet at det er kun det som gjør at det er uklart om Trysil oppfyller hele kriterietsettet. Dersom man ser bort i fra disse kriteriene, oppfyller Trysil kriteriesettet til fem av de ti prinsippene. Av disse fem som er oppfylt, er det ett prinsipp på hovedområdet C – bevaring av natur, kultur og miljø, to prinsipper på hovedområdet D – styrking av sosiale verdier, mens begge prinsippene for hovedområdet E – økonomisk levedyktig er oppfylt. Dette gir ikke et bilde av et reisemål som har oppnådd en passende balanse mellom de tre dimensjonene økonomisk, sosial og økologisk balanse, slik Innovasjon Norge legger til grunn for et bærekraftig reiseliv. Dette gjør at det kan stilles spørsmålstegn ved selve merkeordningen.

Allikevel er svakhetene til standarden så avgjørende at besvarelsen til Trysil alene ikke gir et godt grunnlag for å vurdere hvilke fremskritt Trysil har gjort innen bærekraft. Derimot kan sluttrapporten fra prosjektet bidra til å kaste lys over hvilke fremskritt pilotprosjektet har ført til.

Rapporten viser til at det har vært en litt under ønsket økning i omsetningen på 3 % i 2012, og at det har vært en negativ gjestedøgnutvikling i prosjektperioden. Trysil har i løpet av prosjektet utviklet et omfattende sykkel- og vandretilbud (Destinasjon Trysil, 2013). Selv om

dette foreløpig ikke har ført til noen økning i antall gjestedøgn, legger dette tilbudet til rette for økte markedsandeler i lavsesongen. Dette er i tillegg aktiviteter med lav energiintensivitet, noe som styrker bærekraftsperspektivet. På en annen side kan det innebære arealendringer i form av fragmentering av habitater, som igjen kan ha negativ effekt på det biologiske mangfoldet.

I løpet av prosjekt perioden har 15 bedrifter blitt miljøsertifiserte. Ytterligere åtte bedrifter er i gang med sertifisering (Destinasjon Trysil, 2013). Hvorvidt dette antallet er høyt sett i forhold til et ideal om en bærekraftig utvikling, er usikkert. Det er innført krav om mer miljøvennlig bussmateriell for skibussen i Trysil, i tillegg til at det har blitt innført flere avganger og bedre tilpassede ruter. Det har vært gjennomført energikartlegging i totalt 10 bedrifter, og gjennomført utprøving av LED-belysning med 20-50 % besparelse. Gjennom investeringer i nytt snøproduksjonsutstyr er energiforbruket pr m³ produsert snø redusert med 26 % siden 2008, og drivstofforbruket på preppemaskinene har gått ned med 100 000 liter (Destinasjon Trysil, 2013).

Det er overveiende sannsynlig at de tiltakene som har blitt gjennomført så langt i Trysil, ikke vil bidra til å redusere de negative påvirkningene fra reiselivet, dersom Trysil oppnår den økningen i antall kommersielle gjestedøgn og blir Norges største hyttebyggerkommune som reiselivsstrategien legger opp til. Det er mer sannsynlig at de da vil øke. Sluttrapporten anerkjenner at Trysil har et stort og voluminøst reiseliv som i kraft av seg selv ikke signaliserer bærekraft. Videre pekes det på at den geografiske beliggenheten på siden av tradisjonelle offentlige transporttilbud, gjør at Trysil har større utfordringer knyttet til å innføre betydningsfulle tiltak og fremstå som et bærekraftig reisemål, enn andre reisemål som oppfattes som bærekraftige i kraft av sin tilgjengelighet, kultur, natur og historie. Rapporten åpner også opp for en diskusjon rundt hvorvidt etablering av en flyplass er en utvikling i ikke-bærekraftig retning. De knytter imidlertid behovet for etablering av en flyplass opp mot det å kunne bli et økonomisk levedyktig reisemål.

Dette kan tyde på en forståelse av bærekraftig reiseliv som en bærekraftig reiselivsnæring, snarere enn en reiselivsutvikling basert på prinsippene om en bærekraftig utvikling.

Opprettholdelsen av Trysil som et internasjonalt reisemål, økonomisk levedyktighet og veksten det legges opp til i reiselivsstrategien, går på bekostning av økologisk bærekraft gjennom de økte klimagassutslippene en flyplass vil innebære.

Resultatene fra Trysil viser at de har oppnådd et bredt engasjement og en solid forankring lokalt igjennom prosjektet. Dersom Trysil oppnår den veksten som deres reiselivsstrategi legger opp til, samtidig som de ikke makter å øke tilflyttingen eller stabilisere befolkningstallet, er det imidlertid en fare for at lokalsamfunnet kan bli marginalisert. Derfor er den forankringen og det engasjementet de har oppnådd helt avgjørende for å lykkes i fremtiden. For naturområdet og det biologiske mangfoldet, generering av avfall, energibehov og utslipp av klimagasser, innebærer den planlagte veksten at prosjektets bidrag foreløpig er begrenset til at konsekvensene ikke blir så store som de ellers ville ha blitt. Det betyr at de akkumulerte negative påvirkningene vil øke. Om Trysil lykkes med målet om å øke antallet kommersielle gjestedøgn, er avhengig av økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter.

Dette bildet av fremtiden basert på visjonen og hovedmålene i Trysils reiselivsstrategi viser en risiko for en ubalanse mellom de tre dimensjonene økonomisk, sosial, og økologisk bærekraft (Trysil kommune c). Det som virker åpenbart i denne fremtidsvisjonen er at den ikke er basert på økologisk bærekraft, i tillegg til de effektene veksten kan få for lokalsamfunnet dersom de ikke makter å snu den negative befolkningsutviklingen og øke innbyggertallet. Standarden for et bærekraftig reisemåls tre hovedområder korresponderer med de tre dimensjonene økonomisk, sosial og økologisk bærekraft. Analysen av Trysils besvarelse av standarden viser at det er kun den økonomiske dimensjonen som fullt ut er ivaretatt. Trysil oppfyller kriteriesettene for begge de to prinsippene på hovedområdet E – økonomisk levedyktighet. Dette er også det eneste av de tre hovedområdene som er tilfredsstillende operasjonalisert. På hovedområdet D – styrking av sosiale verdier, oppfyller Trysil to av fire kriteriesett, og på hovedområde C – bevaring av natur, kultur og miljø kun ett av fire. Dette prinsippet har kun ett tilhørende kriterie, som representerer en betydelig innskrenkning av prinsippet at det anses å ikke være egnet for å avgjøre om dette etterleves.

Selv om standarden for et bærekraftig reisemål har betydelige svakheter, er funnene i analysen av Trysils besvarelse en indikasjon på det eksisterer en ubalanse mellom de tre dimensjonene, noe som strider mot forståelsen som ligger til grunn for pilotprosjektet.

8.5 Hvilken forståelse av bærekraftig reiseliv ligger til grunn for operasjonaliseringen i prosjektet bærekraftig reisemål?

På bakgrunn av at Trysil er tildelt merke for Bærekraftig reisemål, er deler av svaret på underproblemstillingen basert på funnene i analysen av Trysils besvarelse av standarden.

Det er grunn til å stille spørsmål om hva slags ansvar det er naturlig å pålegge en reiselivsnæring som i sin natur er basert på økonomisk vekst og er integrert i et konkurranseutsatt internasjonalt marked. Det er liten grunn til å anta eller forvente at reiselivsnæringen skal gå i front i arbeidet for en bærekraftig utvikling, og selv om analysen i denne oppgaven begrenser seg til reiselivet, er det få ting som tyder på at det finnes andre samfunnsområder som utmerker seg på dette området.

Selve merkeordningen fremstår som problematisk fordi funnene basert på analysen i denne oppgaven etterlater et inntrykk av at sertifiserte reisemål fremstår som noe de ikke er. Hunters (1997) inndeling i fire tilnærminger til *bærekraftig utvikling* kan være en måte å plassere pilotprosjektets forståelse av *bærekraftig reiseliv* (Se tabell 1.1, side 19). Turner mener at om det kan identifiseres en form for konsensus i debatten rundt *bærekraftig utvikling*, vil det måtte bli at de ekstreme posisjonene avvises. Det sentrale i diskusjonen handler om hvorvidt bærekraftig utvikling kan kombineres med fortsatt økonomisk vekst. Dette skillet går mellom det han kaller en svak og sterk tilnærming til bærekraftig utvikling (Hunter, 1997), hvor resultatene av analysen av pilotprosjektet bærekraftig reisemål i denne oppgaven viser at det tilhører kategorien svak.

Aall og Viks bærekraftsstige (2012) (se tabell 2.1, side 24) kan også brukes for å plassere prosjektet i forhold til bærekraftsnivå. Prosjektet fyller ikke kriteriene for de to øverste trinnene i stigen, *bærekraftig reiseliv* og *bærekraft-tilpasset reiseliv*, ettersom dette forutsetter at en også er opptatt av å redusere utslipp fra transport til og fra destinasjonen. Resultatene fra analysen av Trysils besvarelse og standarden i seg selv, viser at det kan hevdes at prosjektet er

på et høyere nivå enn trinn 2 Miljøbasert reiseliv. På dette trinnet avgrenses miljøfokus til utvikling av miljø som ressursgrunnlag uten å være spesielt opptatt av hvordan en kan redusere miljøpåvirkningen fra egen virksomhet. Det betyr at prosjektet kan karakteriseres som det Aall og Vik (2012) kaller *miljøtilpasset reiseliv*, som er trinn 3 på bærekraftstigen. Dette innebærer en reiselivsutvikling der en er opptatt av å redusere miljøpåvirkningene fra egen virksomhet, også dersom dette medfører større investeringer og ellers endring i drifta som ikke på kort sikt nødvendigvis er lønnsom (Aall og Vik, 2012). Det er imidlertid verdt å kommentere at det også er elementer i Trysils sluttrapport fra prosjektet som antyder realiteter som også kan identifiseres med trinn 1, *grønnvasking*. Grønnvasking innebærer i følge Aall og Vik (2012) en reiselivsutvikling der en avgrenser seg til å ta miljøhensyn bare dersom disse er direkte lønnsomme for bedriften og de ellers ikke blir oppfattet som kontroversielle. Disse antydningene finner vi i de følgende formuleringene i sluttrapportens kapittel 5.2. *Hva ga ikke resultat og fungerte mindre bra?*

Vi har manglet et godt incentiv som kunne motivere bedriftene til oppstart av sertifiseringsarbeidet. Lønnsomheten ved å bli miljøsertifisert er ikke så lett å se for alle typer virksomheter, og arbeidet med sertifisering blir dermed sett på kun som en kostnad. Vi tror økonomisk incentiv vil styrke rekrutteringen av bedrifter og søker å gjøre dette etter prosjektets avslutning. (Destinasjon Trysil, 2013:15)

Om dette under 5.3. *Råd til andre som skal jobbe for å bli mer bærekraftig:*

Reiselivsbedrifter er ikke ideelle organisasjoner. Arbeidet med bærekraftig utvikling må ta utgangspunkt i hvordan bedrifter kan bli mer lønnsomme og næringen kan styrke sin konkurransekraft. Også i tiltak som involverer kultur, landbruk og museumsvirksomhet må forretningsmessige prinsipper legges til grunn for tilnærming og målsetting. (Destinasjon Trysil, 2013:16)

Merkets krav til resertifisering hvert tredje år, gjør det mulig å forstå det slik at det ligger et potensial i prosjektet for å klatre på bærekraftsstigen. Potensialet ligger i at forutsetningene for resertifisering er at det kan vises til forbedringer på utvalgte kriterier (personlig meddelelse mars 2014, Anne Dorte Carlsson, tidligere prosjektleder i Trysil). Med tanke på

Trysils fremtidige utfordringer knyttet til å kombinere balansen mellom de tre dimensjonene og fortsatt vekst, virker det lite sannsynlig at de har forutsetninger for å klatre på stigen. Det betyr imidlertid ikke at de ikke fremdeles kan forbedre seg på områder som er relevante i forhold til kriteriene i standarden.

Det er imidlertid slik, basert på at Trysil er tildelt merket og på den måten representerer prosjektet, at pilotprosjektet ikke kan karakteriseres som noe annet enn en bærekraftig reiselivsnæring. Det innebærer et reiseliv som er bærekraftig i den forstand at den drives og utvikles på en slik måte at den er i stand til å opprettholde seg selv på samme sted i overskuelig fremtid. Det innebærer også en viss hensyntagen til samfunn og miljø, så langt som dette påvirker næringens mulighet for fortsatt virksomhet og utvikling.

Kapittel 9 Konklusjon

Denne oppgavens drøfting i forrige kapittel og konklusjon er basert på de metodiske valgene som ligger til grunn. Disse valgene innebærer også en viss grad av skjønnsmessige vurderinger som kan ha påvirket resultatene. Konklusjonen må ses i lys av dette. Oppgaven kunne blant annet vært styrket gjennom å forsøke å klargjøre hvilke skjønnsmessige vurderinger som ligger til grunn for vurderinger av kriterieoppfyllelse. Dette kunne vært gjort gjennom intervjuer av nøkkelpersoner i Innovasjon Norge og i Trysil. Det ville imidlertid medført en omfattende utvidelse av rammene for analysen, som det ikke var rom for i denne oppgaven.

Det er også viktig å gjøre oppmerksom på at standarden som ligger til grunn for sertifiseringen av Trysil er revidert i etterkant. En analyse av den nyeste versjonen kunne bidratt til å avdekke i hvor stor grad de svakhetene som analysen i denne oppgaven har avdekket, er rettet opp. Konklusjonen må leses med disse forbeholdene tatt i betraktning.

Funnene i denne oppgaven viser at svaret på spørsmålet om hvor egnet Standarden for et bærekraftig reisemål er for å bidra til en *bærekraftig utvikling*, er avhengig av hvilken oppfatning man legger til grunn for *bærekraftig utvikling*. Begrepet er såpass vagt og mangler en presis definisjon som er egnet for operasjonalisering.

Det er imidlertid tydelig at *bærekraftig reiseliv* i denne sammenhengen, er basert på en tredimensjonal tilnærming til *bærekraftig utvikling*. En slik tredimensjonal tilnærming innebærer ingen tydelig dekomponering av begrepet inn i et hierarki med prioriterte områder. Analysen av den videre operasjonaliseringen av begrepet gjennom de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv, og Standarden for et bærekraftig reisemål, har heller ikke avdekket spesielle hensyn som skal prioriteres over andre. Den viser at prosjektet representerer en tilnærming til bærekraftig utvikling som implisitt innebærer en holdning om at det er mulig å substituere naturlig kapital med menneskeskapt kapital, og at det er mulig å frikoble økonomisk vekst fra uønskede effekter på natur- og ressursgrunnlaget. Med denne tilnærmingen som utgangspunkt, er det svært vanskelig å skille mellom en reiselivsutvikling som baserer seg på prinsippene om en bærekraftig utvikling, og en bærekraftig reiselivsnæring som begrenser seg til å bevare bærekraften i sitt eget ressursgrunnlag.

Det er imidlertid et betimelig spørsmål om hvorvidt det er naturlig å forvente noe mer av reiselivsnæringen. Resultatene fra Trysil viser en innsats for å ta vare på kulturelle verdier, sosiale verdier og naturverdier. Funnene i denne oppgaven kan imidlertid tyde på at Trysil har utfordringer knyttet til bærekraft i fremtiden. Dette handler om i hvor stor grad de makter å unngå de negative påvirkningene den planlagte veksten fører meg seg. Med den forståelsen av bærekraftig utvikling som ligger til grunn for prosjektet Bærekraftig reiseliv 2015, innebærer unngåelse i denne sammenhengen i hvor stor grad naturkapital kan substitueres av menneskeskapt kapital, og i hvilken grad det er mulig å frikoble økonomisk vekst fra *bærekraftig utvikling*.

Det er allikevel slik at disse utfordringene ikke åpenbart skiller seg fra andre reisemål det er naturlig å sammenlikne Trysil med. Økte klimagassutslipp, stort energiforbruk, arealendringer og generering av avfall er problemer som ikke begrenser seg til reiselivet. I et konkurranseutsatt internasjonalt marked ville effektive tiltak for å begrense disse negative påvirkningen få så store konsekvenser at det i verste fall ville føre til en avvikling av reiselivssatsningen, med de konsekvenser det kunne få for lokalsamfunnet i form av tapte arbeidsplasser og inntekter.

En *bærekraftig utvikling* er avhengig av å klargjøre hva det faktisk innebærer, og en tredimensjonal tilnærming virker lite fruktbar i så henseende. *Bærekraftig utvikling* som begrep basert på denne forståelsen rommer for mange ulike oppfatninger til at den er egnet for operasjonalisering. Det er grunn til å anta at en todimensjonal tilnærming, som innebærer forutsetningene om *tilfredsstillelse av grunnleggende behov og økologisk bærekraft*, ville ha bedre forutsetninger. Det springende punktet er om det er mulig å oppnå konsensus rundt en slik tilnærming. Denne tilnærmingen innebærer at det må gjøres prioriteringer, noe som nok er en forutsetning for å nærme seg målet, men som samtidig i større grad åpner for interessekonflikter. I denne sammenhengen er pilotprosjektets potensial større i form av å skape konsensus og mobilisere til tiltak med begrenset effekt, enn den er egnet som et bidrag til en *bærekraftig utvikling*.

Med tanke på mangelen på effektive tiltak og vilje til handling som virkelig kunne ta oss mot en bærekraftig fremtid både nasjonalt og internasjonalt, er det allikevel grunn til å anerkjenne

resultatene Trysil har oppnådd. Men kanskje enda mer viktig er det å stimulere til videre arbeid og flere betydningsfulle resultater. Analysen av standarden viser imidlertid at den har avgjørende svakheter, samtidig som det kan stilles spørsmålstegn ved selve merkeordningen. Prosjektet er preget av mange utydeligheter hele veien fra forståelsen av begrepet bærekraftig reiseliv og helt ned på indikatornivå. En forbedring av standarden på dette området ville kunne gjøre det til et nyttig verktøy for å oppnå bedre resultater. Det er imidlertid tvilsomt om forståelsen som ligger til grunn for operasjonaliseringen vil kunne innebære noe mer enn ytterligere forbedringer innenfor det Aall og Vik (2012) kaller *miljø-tilpasset reiseliv* og en bærekraftig reiselivsnæring som begrenser seg til å ta hensyn til sitt eget ressursgrunnlag.

Standarden for bærekraftig reisemål er å anse som mer egnet som et forvaltningsverktøy enn som en sertifiseringsordning. Denne oppgavens funn viser at det er en svak sammenheng mellom det som er oppnådd gjennom pilotprosjektet og det merkeordningen signaliserer. Det gjør at det kan stilles spørsmålstegn ved om merkeordningen i større grad tilfredsstiller den nasjonale reiselivsstrategiens fokusering på merkevaren Norge, enn å bidra til en *bærekraftig utvikling*.

Noter:

1 Definisjonen fra Brundtland-kommisjonens rapport det her viser til er: *”En bærekraftig utvikling er en utvikling som tilfredsstiller dagens generasjoners behov uten at det går på bekostning av fremtidige generasjoners muligheter for å tilfredsstille sine behov”* (Nærings- og handelsdepartementet, 2007). Dette er som nevnt i oppgaven av mange ansett å være en definisjon. Allikevel er dette omstritt og flere peker på at det finnes flere og motstridende definisjoner av Bærekraftig utvikling i rapporten.

2 Se side 23 i oppgaven for FNs definisjon av Bærekraftig reiseliv.

3 National Geographic Society definerer geoturisme som ”Turisme som ivaretar, forsterker og fremhever et steds lokale egenart - miljø, kultur, estetikk, kulturarv - og som kommer lokalsamfunnet til gode. Prinsippene i geoturismeerklæringen som Innovasjon Norge har skrevet under på består av 13 prinsipper. (Innovasjon Norge a, 2010)

4 Fjellteksten er en del av stortingsproposisjon nr. 65 (2002-2003) – Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden, og omhandler bruk, vern og verdiskapning i fjellområdene.

5 Baseres på dokumentasjon som ligger til grunn for Trysils besvarelse av Standarden for et bærekraftig reiseliv. Denne dokumentasjonen er ikke offentlig tilgjengelig, men er gjort tilgjengelig for arbeidet med denne oppgaven.

Referanser:

- Carlo Aall og Marte Lange Vik, 2012 Reiseliv og miljø, i Turisme i distriktene, Magnar Forbord, Gunn-Turid Kvam og Martin Rønningen (red.), Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2012
- Carlo Aall, 2014 Sustainable Tourism in Practice: Promoting or Perverting the Quest for a Sustainable Development? In Sustainability 2014, 6, 2562-2583; doi:10.3390/su6052562
- Arbeids- og sosialdepartementet, 1996 Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (Internkontrollforskriften). Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1996-12-06-1127> den 14.12.2014

- Bergljot Baklien, 1987 Evaluering i praksis, Norsk pedagogisk tidskrift 5/87
- Bredo Berntsen, 2010 Grenser for vår eksistens, noen historiske linjer, i Norsk Natur - Farvel? – En illustrert historie, Bredo Berntsen og Sigmund Hågvar (red.), 2. utgave Unipub 2010.
- Karl Erik Brofoss, Konferanse om evaluering 9.-10. april 1997, Oslo - Departementenes bruk av evalueringer 1994-96, Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU)
- Richard W. Butler (1999) Sustainable tourism: A state-of-the-art review, Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment, 1:1, 7-25, DOI: 10.1080/14616689908721291
- Destinasjon Trysil, 2013 Sluttrapport Pilot Bærekraftig reiseliv 2009-2013.
- Colin Hunter (1997) Sustainable tourism as an Adaptive Paradigm. Annals of Tourism Research, Vol. 24, No. 4, pp. 850-867, 1997 © 1997 Elsevier Science Ltd. Printed in Great Britain
- Carl G. Høyer, 2000 Sustainable mobility: The concept and its implications, Ph.d. thesis, VF-rapport 1/2000
- IEH – Initiativet for etisk handle. Nettsøk på <http://etiskhandel.no/Medlem/Medlemsforpliktelser/index.html> den 14.12.2014.
- Innovasjon Norge a, 2010 Hvitebok for reisemålsutvikling. Lastet ned på <http://www.innovasjon Norge.no/Documents/old/Documents/reiseliv/Hvitebok%202010.pdf> den 27.11.2014.
- Innovasjon Norge b, Ti prinsipper for bærekraftig reiseliv, lastet ned fra <http://www.innovasjon Norge.no/no/Reiseliv/Baerekraftig-reiseliv/Prinsipper-for-et-baerekraftig-reiseliv/#.VIz1NMnp-8A> en 27.10.2014
- Innovasjon Norge c, lastet ned fra http://www.innovasjon Norge.no/no/Reiseliv/Baerekraftig-reiseliv/Merket-for-baerekraftig-reisemaal/#.VIz1_Mnp-8A den 13.12.2014
- Asbjørn Johannessen, Line Cristoffersen og Per Arne Tufte, 2011 Forskningsmetode for Økonomisk-administrative fag, abstrakt forlag, utgave 3.
- Ola Kolåsæter i Østlendingen.no, Publisert 14.04.2014, lastet ned på <http://www.ostlendingen.no/nyheter/trysil-engerdal/trysil-kommune-har-flere-hytter-enn-hus-1.8384178> den 07.12.2014
- Charles J. Krebs, 2009 Ecology – The Experimental Analysis of Distribution and Abundance, Pearson Education, Inc., publishing as Pearson Benjamin Cummings, 1301 Sansome St., San Francisco, CA 94111

- Klima og Miljødepartementet a, 1997 Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling Dugnad for framtida, Stortingsmelding nr. 58 (1996-97), lastet ned på http://www.regjeringen.no/nb/dep/kld/dok/regpubl/stmeld/19961997/st-meld-nr58_1996-97.html?id=191317 den 14.10.14.
- Klima- og miljødepartementet b, Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven), 2009. Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-100> den 14.12.2014.
- Klima- og miljødepartementet c, Forskrift om rammer for vannforvaltningen, 2006. Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-12-15-1446?q=vannforskriften> den 14.12.2014
- Klima og Miljødepartementet d, 2012 stortingsmelding 21 (2011–2012) – Norsk klimapolitikk. Lastet ned fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kld/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-21-2011-2012/1/2.html?id=682828> den 14.12.2014.
- Klima og Miljødepartementet e, 2013, Internasjonale mål for biologisk mangfold 2011-2020, lastet ned fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kld/sok.html?quicksearch=biologisk+mangfold&id=87062> den 14.12.2014
- Klima og Miljødepartementet f, 1998 Stortingsmelding nr. 29 (1997-98) – Norges oppfølging av Kyotoprotokollen. Lastet ned fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kld/dok/regpubl/stmeld/19971998/stmeld-nr-29-1998-5/2/7.html?id=316419> den 14.12.2014.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven), 2009. Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71?q=Lov+om+planlegging+og+byggesaksbehandling> den 14.12.2014.
- William Lafferty og Oluf Langhelle, 1995 Bærekraftig utvikling som begrep og norm, i Bærekraftig utvikling – Om utviklingens mål og bærekraftens betingelser William Lafferty og Oluf Langhelle (red.) © Ad Notam Gyldendal 1995 Oslo
- Wayne Norman and Chris MacDonald, 2003 Getting to the Bottom of “Triple Bottom Line”. In Press, Business Ethics Quarterly.
- Nærings- og handelsdepartementet, 2007, Verdifulle opplevelser – Nasjonal strategi for reiselivsnæringen, lastet ned fra http://www.regjeringen.no/upload/NHD/Vedlegg/strategier2007/nhd_reiselivsstrategi%20-%20endelig%20utgave.pdf den 13.12.2014
- Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09, Soria Moria erklæringen, 2005. Lastet ned fra

http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf den 13.12.2014

- Samferdselsdepartementet, 1994 Kjøretøyforskriften § 25-12. Avgasser - krav til bil (>3,5 t) ved første gangs registrering (2001/27/EF), år 2008 («Euro 5, tunge»). Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1994-10-04-918?q=kj%C3%B8ret%C3%B8yforskriften> den 01.12.2014.
- Richard Sharpley (2000) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide, Journal of Sustainable Tourism, 8:1, 1-19, DOI: 10.1080/09669580008667346
- Statens vegvesen a, Veileder for energimerking av nye personbiler lastet ned fra http://www.vegvesen.no/Kjoretoy/Kjop+og+salg/Energi+og+dekkmerking/_attachmen/t/538404?_ts=141c6430518&fast_title=Brosjyre+energimerking.pdf den 01.12.2014.
- Statens vegvesen b, Gjennomsnittlige CO2-utslipp, lastet ned fra <http://www.vegvesen.no/Kjoretoy/Fakta+og+statistikk/Kjoretoy+og+drivstoff/Klimagassutslipp/Gjennomsnittlige+CO2-utslipp> den 01.12.2014.
- Trysil kommune a, Nettsøk på <http://www.trysil.kommune.no/om-trysil/fakta/Sider/side.aspx> den 29.10.2014
- Trysil kommune b, Trysil kommune i samarbeid med arkitektbua as, 2013 Områdeplan Trysilfjellet Arena – planbeskrivelse, lastet ned på http://www.trysil.kommune.no/tema/bolig-og-eiendom/planer/Documents/Trysilfjellet_Arena_planbeskrivelse.pdf den 14.12.2014
- Trysil kommune c, Reiselivsstrategi for Trysil 2012-2020, lastet ned på <http://www.trysil.kommune.no/tema/arbeid-og-naering/naering/Documents/Reiselivsstrategi%20for%20Trysil.pdf> den 30.10.2014
- UNEP and UNWTO (2005). Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, lastet ned fra <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf> den 27.10.2014
- WCED (1987) Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development, Oslo: Tiden
- Wikipedia, nettsøk [http://no.wikipedia.org/wiki/Innbygda_\(Trysil\)](http://no.wikipedia.org/wiki/Innbygda_(Trysil)) den 29.10.2014

Vedlegg 1

Standard for et bærekraftig reisemål versjon

A - Politisk implementering av bærekraftige konsept

Kriterier	Indikatorer	Dokumentasjon/ hjelpemiddel
A1 Bærekraftig reiseliv skal være prioritert i regionale planer og strategier	1. Har kommunen(e) fattet politisk vedtak om å bli en del av en bærekraftig destinasjon 2. Er bærekraftig reiseliv beskrevet i regional(e) planer og strategier	Politisk vedtak
A2 Bærekraftig reiseliv skal være beskrevet som en del av kommuneplan eller næringsplan	1. Ja eller nei	Kommuneplan, evt. næringsplan der det finnes
A3 Det skal eksistere en handlingsplan som inkluderer bærekraft i reiselivet på destinasjonen	1. Er reiselivet på destinasjonen aktivt involvert i utvikling og gjennomføring av planen 2. Bygger planen på de ti prinsippene for bærekraftig reiseliv 3. Er interessenter/aktører løpende involvert i planlegging, gjennomgang og overvåking av bærekraftsstrategien	Handlingsplan (kommunal eller i regi av destinasjonsledelsen)

B – Tilstrekkelig forankring på destinasjonen

Kriterier	Indikatorer	Dokumentasjon / hjelpemiddel
B1 Destinasjonen skal legge til rette for, og ta initiativ til miljøforbedringer (miljøsertifiseringer med mer) og kvalitetsforbedringer (kvalitetsmerker med mer) i reiselivsbedriftene	1. Antall iverksatte tiltak siste kalenderår 2. Antall gjennomførte tiltak siste kalenderår	Intern oversikt
B2 Destinasjonsledelsen skal arbeide aktivt for økt samfunnsengasjement	1. Tar destinasjonsledelsen initiativ til å involvere lokale krefter/aktører i utvikling av destinasjonen 2. Oppfordres eiere av fritidsboliger til å bidra aktivt i utvikling av destinasjonen 3. Støtter destinasjonen opp om arrangementer basert på frivillig innsats 4. Bidrar destinasjonsledelsen aktivt i annen næringsutvikling på destinasjonen	Intern oversikt Hvis ja - hvordan
B3 En betydelig andel av reiselivsbedriftene skal ha forpliktende, langsiktige avtaler om utvikling og markedsføring av destinasjonen	1. Andel reiselivsbedrifter som har forpliktende, langsiktige avtaler 2. Andel andre bedrifter som har forpliktende, langsiktige avtaler 3. Andel reiselivsbedrifter (av totalt ant. reiselivsbedrifter på destinasjonen)	Interne oversikter

	som deltar i fellestiltak (utvikling og markedsføring) 4. Andel andre bedrifter som deltar i fellestiltak (utvikling og markedsføring)	
B4 Destinasjonen skal prioritere bedrifter, aktiviteter og arrangementer med bærekraftig profil i markedsføringen	1. Antall markedsføringstiltak som prioriterer bedrifter, aktiviteter og arrangementer med høy grad av bærekraftig profil	Intern oversikt

C – Bevaring av natur, kultur og miljø

Kriterier	Indikatorer	Dokumentasjon / hjelpemiddel
C1-1 Det skal finnes en oversikt over steder, objekter eller tradisjoner av kulturell interesse	1. Destinasjonen har definert hva som er av kulturell interesse 2. Hvor mange vernede kulturminner finnes innenfor destinasjonen 3. Hvilke vernekategorier er representert 4. Foreligger verne-/skjøtelsesplaner for de vernede kulturminnene 5. Finnes det tradisjoner, kulturminner og liknende som ikke er vernet, men som er viktige for destinasjonen 6. Finnes skjøtelses- eller tiltaksplaner for disse 7. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.)	1. Intern oversikt basert på def. i Kulturminneloven og registrering i SEFRAK, Askeladden, Riksantikvaren/ Direktoratet for Naturforvaltning, Nasjonal registrering 2. Som pkt. 1
C1-2 Det skal finnes en plan for formidling og aktiv bruk av steder, objekter eller tradisjoner av kulturell interesse (Ref. C1-1)	1. Bidrar planen til vern gjennom bruk 2. Har planen en handlingsdel 3. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.)	(Målet er at det som eksisterer skal ivaretas.) Kommunal plan eller del av en reiselivsstrategi
C1-3 Det skal arbeides aktivt for bevaring av destinasjonens kulturarv	1. Antall arrangementer som er basert på og formidler tradisjoner, lokal kultur og lokale verdier 2. Antall reiselivsbedrifter med kvalitetsmerkinger for kulturarv – og hvilke	Intern oversikt
C1-4 Det skal arbeides aktivt for utvikling av det lokale mattilbudet	1. Antall av serveringsbedrifter som tilbyr minimum 25% retter og drikke med lokal og regional tilhørighet 2. Antall av serveringsbedrifter som tilbyr minimum 25% lokalt og regionalt produsert mat og drikke 3. Antall virksomheter med kvalitetsmerkinger for lokal mat / drikke 4. Antall lokale mat/drikke produsenter	Intern oversikt
C2-1 Det skal tas hensyn til landskapets fysiske og visuelle integritet (Bygg, anlegg, stier med mer.)	1. Foreligger kommunale retningslinjer som ivaretar og sikrer mot manglende terrengtilpasning og visuell forsøpling 2. Andel dispensasjonssøknader innvilget	1. Kommuneplan, evt. byggeskikkveileder

	3. Andel dispensasjonssøknader i utbyggingsområder 4. Andel dispensasjonssøknader for nybygg i 100-m. beltet langs saltvann, vann og vassdrag innvilget	2. Oversikt disp.søknader / Kostra 3. Som pkt. 1 4. Kostra indikator for saltvann
C3-1 Kommunen(e) skal ha vurdert sårbarhetsanalyser / analyse av tålegrenser i hht. krav i Naturmangfoldsloven	1. Er det gjennomført sårbarhetsanalyse eller analyse av tålegrenser 2. Andel søknader om motorferdsel i utmark innvilget årlig 3. Andel båtplasser i gjestehavner forbeholdt ikke-motoriserte båter	1. Sårbarhetsanalyse som dekker krav i Naturmangfoldsloven §9-10-11 2. Som pkt. 1 3. KOSTRA indikator
C3-2 Det skal finnes en oversikt over natur og naturtyper av særskilt interesse	1. Destinasjonen har definert hva som er natur og naturtyper av særskilt interesse 2. Hvor mange verneområder finnes innenfor destinasjonen 3. Hvilke vernekategorier er representert 4. Foreligger verne-/skjøtselsplaner for verneområdene 5. Finnes det natur og naturtyper som ikke er vernet, men som er viktige for destinasjonen 6. Finnes skjøtsels- eller tiltaksplaner for disse 7. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.) 8. Antall merkede ruter etter nasjonal skiltings- og graderingsmal	1. Intern oversikt basert på def. i Naturmangfoldloven og registrering Direktoratet for naturforvaltning 2. Som pkt. 1 3. Forvaltningsplan, evt. også skjøtselsplaner fra tilsynsmyndighet 4. Som pkt. 3 5. Intern oversikt over natur som er viktig for lokalsamfunnet /reiselivet, men som ikke er vernet 6. Skjøtsels- eller tiltaksplaner 7. - 8. Intern oversikt over tilbud som er merket i hht Innovativ Fjellturisme/ DNT mal (http://www.fjellturisme.no/content/download/1787/12987/version/1/file/H%C3%A5ndbok+for+skilting+og+gradering.pdf)

C3-3 Det skal finnes en plan for formidling og aktiv bruk av viktige naturområder (vernede eller av særskilt interesse for reiselivet)	1. Bidrar planen til vern gjennom bruk 2. Har planen en handlingsdel 3. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.)	Kommunal plan eller del av en reiselivsstrategi
C4-1 Destinasjonsledelsen skal være en pådriver for lokale miljøforbedringer	1. Destinasjonens kommune(r) er miljøsertifisert 2. Selskapet som har destinasjonsledelsen er miljøsertifisert 3. Andel miljøsertifiserte bedrifter 4. Andel miljøsertifiserte reiselivsbedrifter 5. Antall sertifiserte reiselivsbedrifter av destinasjonens 10 største reiselivsbedrifter- målt etter omsetning 6. Antall sertifiserte reiselivsbedrifter av destinasjonens 10 største reiselivsbedrifter- målt etter besøk	Intern oversikt basert på opplysninger fra sertifiseringsinstanser
C4-2 Det skal være tilrettelagt for kollektiv transport tur/retur destinasjonen	1. Andel gjester som ankommer med: - Fly / helikopter - buss - tog - båt - privat- eller leiebil – bensin/diesel - bobil - elektrisk drevet kjøretøy - motorsykkel - sykkel - annen offentlig transport - annet	Resultater fra destinasjonens gjesteundersøkelse
C4-3 Bruk av transport til/fra aktiviteter skal måles	1. Andel gjester som benytter: - Fly / helikopter - buss - tog - båt - privat- eller leiebil – bensin/diesel - bobil - elektrisk drevet kjøretøy - motorsykkel - sykkel - annen offentlig transport - annet	Resultater fra destinasjonens gjesteundersøkelse
C4-4 Det skal arbeides aktivt for å redusere energiforbruk	1. Andel kommersielle reiselivsbedrifter som deltar i energibesparende tiltak 2. Energiforbruk for alle kommersielle reiselivsbedrifter i KW pr. gjestedøgn 3. Energiforbruk for miljøsertifiserte reiselivsbedrifter i KW pr. gjestedøgn	1. Intern oversikt 2. Som pkt. 1 3. Som pkt. 1 4. Status handlingsdelen av

		kommunen(e)s Klima- og energiplan
C4-5 Kommunen(e) skal arbeide aktivt for å øke andelen av fornybar energi	1. Andel energibruk pr år dekket av fornybare energikilder 2. Gjennomførte tiltak relevant for reiselivet (hvilke, evt. antall og en beskrivelse)	1. Analyseverktøyet til KS / Kommunens klima- og energiplan 2. Intern oversikt
C4-6 Det skal arbeides for bærekraftig bruk av vannressursene	1. Vannforbruk – kvantitet årlig 2. Renhetsgrad drikkevann og badevann	1. Intern oversikt, Mattilsynet 2. Som pkt. 1
C4-7 Det skal foreligge en avfallsplan som minimum omfatter:	1. Tømmestasjon(er) for bobil 2. Toaletter og avfall i utmark – tilrettelegging på naturlige samlingspunkter og tømmefrekvens etter behov 3. Tilrettelegging for kildesortering av husholdningsavfall på relevante fraksjoner	1. Kommunenes avfallsplan eller plan i regi av destinasjonsledelsen 2. Som pkt. 1 3. Kommunens avfallsplan
C4-8 Minimum 50% av kommersielle reiselivsbedrifter skal kildesortere sitt avfall	1. Andel av kommersielle reiselivsbedrifter som kildesorterer på relevante fraksjoner 2. Andel av senger i turistområder med tilrettelegging for kildesortering av minimum papp/papir, glass, metall og farlig avfall	1. Intern oversikt 2. Som pkt. 1
C4-9 Avfallsproduksjon skal reduseres	1. Total avfallsproduksjon (i tonn) per år – per gjestedøgn 2. Andel til fjernvarme og/eller gjenvinning	http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selecttable/hovedtabellHjem.asp&KortnavnWeb=avfkomm
C4-10 Kommunen(e) skal i alle anskaffelser stille miljøkrav som et tildelingskriterie, vektet med minimum 10%	1. Antall anskaffelser hvor tildelingskriterie "miljøkrav" er vektet med minimum 10%	Dokumentasjon: Kommunalt vedtak
C4-11 Destinasjonen skal jobbe aktivt med å redusere utslipp / transportbehov internt på destinasjonen	1. Antall nye tiltak siste kalenderår som bidrar til å redusere utslipp / transportbehov	Intern oversikt som viser type og antall

D – Styrking av sosiale verdier

Kriterier	Indikatorer	Dokumentasjon / hjelpemiddel
D5-1 Destinasjonsledelsen skal (i sine strategiske dokument) ha etiske retningslinjer for virksomheten.	1. Har destinasjonsledelsen et strategisk dokument som omfatter etiske retningslinjer 2. Er disse kommunisert til virksomhetens forretningspartnere	(Tema som må inngå: interessekonflikter, innkjøp og leverandører, korrupsjon, bidrag til lokalsamfunnet)

D5-2 Destinasjonsledelsen skal i sine handlingsplaner innarbeide tiltak som bidrar til å skape gode holdninger til samfunnsansvar	1. Har destinasjonssledelsen tilrettelagt for/tatt initiativ til opplæring i samfunnsansvar for reiselivsnæringen på destinasjonen	F.eks: kursopplegg, annen dokumentasjon som viser initiativ. (bør ligge med en mal)
D6-1 Destinasjonsledelsen skal ta initiativ til og legge til rette for at selskapet selv og destinasjonens reiselivsbedrifter bidrar til utvikling i lokalsamfunnet	1. Antall tiltak som lokale innbyggere direkte eller indirekte drar fordel av fra reiselivsnæringen 2. Andel ansatte i turistnæringen i forhold til totalt antall ansatte på destinasjonen 3. Antall lærlingplasser / utplasseringer 4. Andel av reiselivsbedrifter som er involvert i destinasjonsledelse / utvalg / prosjekter	Intern oversikt, Strategi for reiselivsutvikling.
D6-2 Destinasjonsledelsen skal ta initiativ til og iverksette et opplæringsprogram for reiselivsansatte som minimum dekker: - vertskapsrollen, kulturminner, matkultur, vernede områder – muligheter og begrensninger, nærliggende attraksjoner, lokale produsenter og aktiviteter, bærekraftig reiseliv, UU, CSR/samfunnsansvar, arbeidsforhold, HMS-planer og krav fra Arbeidstilsynet mm	1. Andel bedrifter som deltar / har deltatt i opplæringsprogrammet 2. Andel av reiselivsbedrifter hvor mer enn 60% av de ansatte har gjennomgått lokalt opplæringsprogram	Intern oversikt
D7-1 Destinasjonsledelsen skal arbeide for økt status og stolthet i reiselivsnæringen	1. Antall kompetansehevende tiltak 2. Antall motivasjonshevende tiltak	Rapport fra kartlegging, spørreundersøkelse.
D7-2 Destinasjonen skal arbeide for å øke antall helårs arbeidsplasser	1. Andel turistrelaterte ansettelser i høysesong/lavsesong i forhold til totale ansettelser i destinasjonen 2. Er det iverksatt tiltak for sesongforlengelse 3. Er det iverksatt tiltak for å sikre sesongansatte mer helårig sysselsetting (for eksempel mellom bedrifter på destinasjonen eller med andre destinasjoner)	
D7-3 Destinasjonsledelsen skal bidra til gode arbeidsforhold for ansatte i reiselivsnæringen	1. Andel medlemsbedrifter med HMS-plan oppdatert minimum hvert annet år 2. Antall registrerte skader på arbeidsplassene	Dokumentasjon: Rapport fra kartlegging, spørreundersøkelse, medarbeiderundersøkelser. (Arbeidstilsynet registrerer dette, men statistikk er kun publisert aggregert på nasjonalt nivå.)
D8-1 Destinasjonsledelsen skal (evt. i samarbeid med kommunen) gjennomføre gjesteundersøkelser i	1. Gjennomføres gjesteundersøkelse(r) i viktige kundesegmenter minimum hvert annet år 2. Andel gjester som:	Gjesteundersøkelse

viktige kundesegementer minimum hvert 2. år	- er fornøyd med oppholdet - er misfornøyd med oppholdet - har registrert at destinasjonen har iverksatt viktige miljøtiltak som energioptimalisering, kildesortering med mer - har mottatt informasjon fra destinasjonen/bedriftene om bærekraft - har gjennomført gjenkjøp innen 5 år - opplever at gjestene at aktørene på destinasjonen har god lokalkunnskap 3. Fremstår destinasjonen som bærekraftig 4. Antall iverksatt e tiltak for å styrke gjesteopplevelsen på destinasjonen, og som bygger på kunnskap fra gjesteundersøkelsen.	
D8-2 Destinasjonsledelsen skal i samarbeid med medlemsbedrifter gjennomføre en risikoanalyse for destinasjonen	1. Tiltaksplan for å minimere risiko er utarbeidet 2. Er viktige risikoområder dekket av kommunens beredskapsplan eller enkeltbedrifters beredskapsplaner? 3. Følger bedriftene offentlige sikkerhetsrutiner, lovpålegg og krav 4. Antall ulykker (død eller varig skade) innenfor destinasjonen pr år (som kan knyttes til reiselivet)	Rapport og handlingsplan fra risikoanalysen. Kommentar: Analysen skal se på sikkerhet for gjester, hvilke farer som evt. kan oppstå som ikke er bedriftsrelatert. Forslag til sjekklister for risikokartlegging og tiltaksplan bør følge med som verktøy for sertifisering.
D8-3 Destinasjonsledelsen skal arbeide for og bidra til at reiselivsnæringen har tilrettelagt for allmenn tilgjengelighet (UU)	1. Andel medlemsbedrifter tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne ift. ISO-standardene "NS 11001 Universell utforming av byggverk og tilliggende uteområder", og "NS 11010 Krav til en merkeordning for tilgjengelighet til reiselivsmål" 2. Andel medlemsbedrifter som har fått informasjon om "De 7 prinsippene for universell utforming"	Intern oversikt

E – Økonomisk levedyktighet

Kriterier	Indikatorer	Dokumentasjon/ hjelpemiddel
E9-1 Selskapet som har destinasjonsledelsen må selv være økonomisk levedyktig	1. Akkumulert positivt driftsresultat de siste 3 år 2. Selskapets egenkapital i prosent av omsetning 3. Andel av eiere/medlemmer/samarbeidspartnere som har forpliktet seg til frivillig finansiering av fellestiltak 4. Netto tilgang/fracfall medlemmer	1-2: Regnskap for siste 3 år Intern oversikt 3-4: Intern oversikt
E9-2 Ringvirkninger på destinasjonen skal optimaliseres	1. Økonomiske ringvirkninger (direkte og indirekte konsum) 2. Kvalitative ringvirkninger (infrastruktur og servicetilbud) 3. Andel innbyggere som er positive til reiselivssatsingen	Ringvirkningsanalyse
E9-3 Omsetning og verdiskaping på destinasjonen	1. Hvor stor verdiskaping genererer reiselivet 2. Er omsetningsveksten på mer enn 7,5% målt over 3 år 3. Årlig omsetning fra alle reiselivsbedrifter delt på antall gjester	Ringvirkningsanalyse
E9-4 Utvikling i reiselivsstrukturen skal overvåkes	1. Antall kommersielle gjestedøgn 2. Antall besøkende kommersielle attraksjoner 3. Antall dagsturister 4. Gjennomsnittlig antall gjestedøgn per måned 5. Andel varme senger ift. antall innbyggere	Ringvirkningsanalyse, intern oversikt
E9-5 Akkumulert resultat for destinasjonens kommersielle virksomheter skal være positiv	1. Akkumulert resultat for destinasjonsledelsens kommersielle eiere/medlemmer forrige regnskapsår	Intern oppstilling
E10-1 Destinasjonen skal ha en strategi for vekst i lav- og skuldersesong(er)	1. Antall mnd. siden siste oppdatering (Maksimalt 24 mnd.)	Strategiplan
E10-2 Det skal tilrettelegges for produktutvikling i lavsesong	1. Antall kommersielle produkter i lavsesong 2. Antall tilbydere av produkter i lavsesong	Intern oversikt

E10-3 Det skal arbeides aktivt for å maksimere bruken av tilgjengelige kommersielle senger	1. Beleggsprosent i kommersielle (varme) senger per måned og gjennomsnitt for året 2. Senger i fritidsboliger (kalde senger) i % av total overnattingskapasitet	Intern oversikt
--	--	------------------------

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Postboks 5003
NO-1432 Ås
67 23 00 00
www.nmbu.no